

MINISTERUL APĂRĂRII AL REPUBLICII MOLDOVA
CENTRUL DE CULTURĂ ȘI ISTORIE MILITARĂ

ACADEMIA DE ȘTIINȚE A MOLDOVEI
INSTITUTUL DE ISTORIE

COHORTA

REVISTĂ DE ISTORIE MILITARĂ
nr.2, 2013

**MINISTERUL APĂRĂRII AL REPUBLICII MOLDOVA
CENTRUL DE CULTURĂ ȘI ISTORIE MILITARĂ**

**ACADEMIA DE ȘTIINȚE A MOLDOVEI
INSTITUTUL DE ISTORIE**

COHORTA

**REVISTĂ DE ISTORIE MILITARĂ
nr. 2, 2013**

REVISTĂ ȘTIINȚIFICĂ FONDATĂ ÎN 1999

CHIȘINĂU-2013

Colegiul de redacție:
dr. Vitalie CIOBANU, redactor-șef

Coordonator:
mem. cor. AȘM. dr. hab. prof. univ. Demir DRAGNEV

Membrii colegiului:
dr. hab. Valentin TOMULEȚ
dr. Gheorghe COJOCARU
dr. Ion GUMENĂI
dr. Constantin MANOLACHI
dr. Cornel ȚUCĂ (România)
dr. Vladimir MISCHEVCA
dr. Ioszeff HOLLO (Ungaria)
cerc. șt. Valeriu RUSU
cerc. șt. Eduard OHLADCIUC
cerc. șt. Sergiu MUNTEANU
cerc. șt. Gheorghe BĂLAN
cerc. șt. Iurie LIȘMAN
cerc. șt. Alexandru MORARU

Recenzenți oficiali:
dr. hab. Nicolae ENCIU
dr. Ion XENOFONTOV
cerc. șt. Sergiu CATARAGA

Secretar responsabil:
dr. Sergiu BACALOV

lectori: *Valentina COSMESCU, Alexandru COSMESCU*
paginare și copertă: *Ecaterina RUSSU*
traducere: *Natalia CODREANU*

Articolele sunt recenzate.
Autorii poartă întreaga responsabilitate pentru conținutul textelor.

S U M A R

STUDII ȘI COMUNICĂRI

Valentin CONSTANTINOV

Bătălia de la Hotin din anul 1621.

Cauze și acțiuni strategice de dinaintea confruntării 5

Ion XENOFONTOV

Binefăcători, inclusiv din domeniul militar, ai mănăstirii Japca 17

Sergiu BACALOV

Activitatea militară a unor moldoveni în Rusia. Cazul neamului Abaza 28

Nicolae ENCIU

Basarabia în anii Primului Război Mondial. Contribuții la istoria adoptării
și abrogării legilor excepționale ale Imperiului țarist din 2 februarie și 13 decembrie 1915 53

Dinu POȘTARENCU

Totuși, în care casă din Chișinău a locuit Gherman Pântea? 62

Ștefan BOLDIȘOR

Securitatea colectivă – 1936, începutul unui sfârșit 65

Mariana ȚĂRANU

Întărirea politicii sovietice de teroare asupra basarabenilor
în ajunul războiului sovieto-german 75

Pavel MORARU

Testarea porumbeilor-voiajori, în interesul comunicațiilor militare românești,
în anii celui de-al Doilea Război Mondial 80

Sergiu MUNTEANU, Eduard OHLADCIUC

Formarea și activitatea Ministerelor de Securitate și de Interne în RSSM (1945-1950) 84

RECENZII ȘI PREZENTĂRI

20 de ani de la conflictul nistrean 91

Larisa NOROC, Igor SOFRONESCU

Din activitatea tinerilor istorici 94

Sergiu BACALOV

Noi documente privind istoria RSS Moldovenești 98

Sergiu MUNTEANU, Eduard OHLADCIUC

IN MEMORIAM

Gheorghe Buzatu (1939-2013) 101

Alexandru MORARU

CONTENTS

STUDIES AND COMMUNICATIONS

Valentin CONSTANTINOV

The battle of Hotin (1621).

Causes and strategical actions before confrontation 5

Ion XENOFONTOV

Benefactors (including members of the military) of the Japca monastery 17

Sergiu BACALOV

The military activity of some moldovans in Russia. The case of the Abaza family 28

Nicolae ENCIU

Bessarabia during the First World War. Contributions to the history of adoption and repeal of exceptional laws of the Tsarist Empire from 2 February

and 13 December 1915 53

Dinu POȘTARENCU

Anyway, in which house from Chisinau Gherman Pântea was living? 62

Ștefan BOLDIȘOR

Collective security – 1936, the beginning of an end 65

Mariana ȚĂRANU

The escalation of terror Soviet policy on Bessarabians on the eve of the Soviet-German war 75

Pavel MORARU

The test of messenger-pigeons for the convenience of Romanian military communications during the Second World War 80

Sergiu MUNTEANU, Eduard OHLADCIUC

The creation and activity of security and internal affairs ministries in MSSR (1945-1950) 84

REVIEWS

20 years from the Transnistrian conflict 91

Larisa NOROC, Igor SOFRONESCU

The activity of young historians 94

Sergiu BACALOV

New documents regarding the history of Moldovan SSR 98

Sergiu MUNTEANU, Eduard OHLADCIUC

IN MEMORIAM

Gheorghe Buzatu (1939-2013) 101

Alexandru MORARU

STUDII ȘI COMUNICĂRI

Valentin CONSTANTINOV*

BĂTĂLIA DE LA HUTIN DIN ANUL 1621. CAUZE ȘI ACȚIUNI STRATEGICE DE DINAINTEA CONFRUNTĂRII

Bătălia de la Hutina din anul 1620 și înfrângerea armatei poloneze au produs un mare ecou în societatea poloneză a acelor vremuri. Dispariția, în același timp, o personalitate importantă a vieții politice și militare poloneze de la sfârșitul secolului al XVI-lea – începutul secolului al XVII-lea, Stanisław Żółkiewski¹. Principala responsabilitate pentru dezastrul de la Hutina a căzut asupra lui Żółkiewski², care a pierit pe câmpul de luptă în timpul retragerii, regele fiind scutit de acuzațiile cu privire la organizarea deplorabilă a acelei campanii.

Prima consecință importantă pentru Polonia, după înfrângerea de la Hutina, a fost campania cumplită de jaf în teritoriile poloneze rămase fără apărare, mai ales că în evenimentele din Moldova participase și armata kvartei, care tocmai avea obligațiunea să apere zonele din apropierea graniței. Chiar și așa, în pofida numărului mic, anume armata regulată a jucat cel mai important rol în respingerea campaniei de jaf a tătarilor la marginea Poloniei. Mobilizarea generală și nu-

* Valentin Constantinov, doctor în istorie, cercetător științific coordonator, Institutul de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei.

¹ Dintre sintezele cele mai importante dedicate marelui hatman și cancelar al coroanei vezi: Antoni Prochaska, *Hetman Stanisław Żółkiewski*, Warszawa, 1927; Jerzy Besala, *Stanisław Żółkiewski*, Warszawa, 1988.

² Ryszard Majewski, *Cecora. rok 1620*, Warszawa, 1970, p.70.

mirea lui Jerzy Zbaraski în fruntea armatei nobiliare nu a avut rezultatul scontat. În loc să se unească sub conducerea celui desemnat de rege, majoritatea nobililor polonezi s-au preocupat, în primul rând, de apărarea propriilor domenii. Astfel, după ce, pe parcursul lunii octombrie, tătarii au jefuit regiunile de la margine s-au întors, prin Moldova, în Crimeea fără prea mari pagube³.

La scurt timp după bătălie, s-a desfășurat și seimul (*sejm*), convocat de rege cu câteva luni înainte⁴. Cu siguranță că rezultatul bătăliei de la Țuțora, din 19 septembrie, a adus schimbări importante ordinii de zi a seimului. Conform informațiilor de care dispuneau polonezii, în anul următor, 1621, turcii pregăteau o mare campanie împotriva Poloniei⁵. Totuși, principalul imbold care i-a încurajat pe otomani la îndeplinirea acestui plan a fost înfrângerea dezastruoasă a armatei poloneze în bătălia de la Țuțora. S-a crezut atunci că Rzeczpospolita era foarte slabă și că va fi o pradă ușoară într-o viitoare confruntare militară⁶.

Situația destul de subredă în care s-a pomenit Rzeczpospolita în urma bătăliei de la Țuțora i-a determinat pe polonezi să se mobilizeze în fața unui pericol iminent, care venea din partea turcilor. Regele însuși, în anii următori, a ocupat o poziție mult mai maleabilă față de opoziția nobiliară, oferindu-le posibilitatea să participe activ la evenimentele ce s-au derulat în perioada imediat următoare. O dovadă în acest sens a fost numirea lui Jerzy Zbaraski în fruntea armatei nobiliare, menite să apere țara de atacurile tătarilor, precum și desemnarea fratelui acestuia Krzysztof (Cristofor) Zbaraski (ambii cunoscuți adversari ai lui Żółkiewski)⁷, mare sol pentru încheierea păcii cu otomanii între anii 1622-1624⁸. În fața pericolului otoman, s-a diminuat semnificativ și lupta politică dintre cele două tabere, proregală și nobiliară.

³ Ryszard Majewski, *Polski wysilek obronny przed wojną Chocimską 1621 r.* // Studia i Materiały do Historii Wojskowości, tom VII (1961), cz.1, p.3-39, p.4-6.

⁴ La începutul lunii august 1620, regele trimitea la seimicurile (*sejmik*) regionale soli: Instrucția pentru Miaskowski, legat la seimicul din Kamiennec din 3.VIII.1620, Biblioteka Czartoryskich, nr.350, p.413 și următoarele.

⁵ Scrisoarea solului polon Otfinowski din 6 aprilie 1620, precum și cele următoare se refereau la asemenea intenții venite din partea otomanilor. Hurmuzaki-Bogdan, supl. II, vol.II, p.472-473, nr.CCXXV. Actul edidat este în limba latină. O altă copie în poloneză în Bibl. Czartoryski, Ms. Nr.2245, p.263-265. Instrucțiunile către seimicuri de la începutul lunii august 1620, de asemenea aduceau la cunoștință intenția otomanilor de a organiza o campanie împotriva Poloniei în anul 1621.

⁶ Ryszard Majewski, *Cecora. rok 1920*, p.244.

⁷ W.Dobrowolska, *Książęta Zbarascy w walce z hetmanem Żółkiewskim*, Kraków, 1930.

⁸ *Przeważna legacja, Jaśnie Oświeconego Książęcia Krzysztofa Zbaraskiego...* de Samuel Twardowski. Informația despre autor și fragmentul cu privire la trecerea lui prin Moldova și Țara Românească vezi în P.P.Panaiteanu, *Călători poloni în Țările Române*, București, 1930, p.13-21.

Sejmul a hotărât să sporească armata poloneză până la numărul de 60 000 de soldați⁹. La acest număr urmau să se adauge și cazacii¹⁰. Desigur, pentru întreținerea unei asemenea armate era necesară și sporirea substanțială a impozitelor¹¹. Seimul a stabilit totodată și conducătorul militar în viitoarea confruntare militară. Dintre persoanele care ar fi fost indicate pentru primirea împuternicirilor militare supreme: marele hatman Stanisław Żółkiewski era mort, iar Stanisław Koniecpolski, hatmanul plin¹², se afla în prizonieratul otoman. În pofida faptului că la acea funcție aspirau Krzysztof Zbaraski, Tomasz Zamoyski și Stanisław Lubomirski, majoritatea a căzut de acord că cel mai indicat și cel mai experimentat pentru numirea în calitate de comandant suprem era Jan Karol Chodkiewicz, marele hatman al Lituaniei¹³. Era importantă și asigurarea echipamentului necesar pentru viitorul război. În această ordine de idei se încadrează și prevederea adoptată la seim prin care se interzicea exportul de cai¹⁴.

În această perioadă, s-a activizat și diplomația poloneză. Polonezii au încercat să obțină de peste graniță ajutor material, permisiunea de a înrola soldați, a cumpăra armament și amuniție. Astfel, au fost trimiși: în Anglia – Jerzy Ossolinski, la Roma – Achacy Grochowski, în Flandra austriacă – Piotr Żeromski, la seimul imperiului în Ratizborn a plecat Lukasz Dydynski, la împăratul habsburgic – Maximilian Przerębowski. Cu toate acestea, demersurile diplomatice poloneze nu au dat niciun rezultat notabil¹⁵.

⁹ Ryszard Majewski, *Polski wysilek obronny przed wojną Chocimską 1621 r.*, p.8.

¹⁰ Constituția seimului de la sfârșitul anului 1620 stabilea: „Iż Nam przyszło do wojny z pogaństwem, a chcąc mieć woyska Kozackie za *stipendiarios* Reipublicae, uchwałą Seymu tego, płacą im naznaczamy: z tą jednak kondycyą aby pod regimentem y władzą Hetmana naszego zostawały” (Deoarece s-a ajuns la război cu păgânii, iar dorind să-i avem pe cazaci ca stipendiari ai Republicii, prin hotărârea acestui seim al nostru le stabilim plata, însă cu o condiție: ca să stea sub regimentul și conducerea hatmanului nostru), în *Volumina Legum*, vol. III, Petersburg, 1859, p.181.

¹¹ Ryszard Majewski, *Polski wysilek obronny przed wojną Chocimską 1621 r.*, p.8-10, unde sunt expuse categoriile și mărimea impozitelor care trebuiau să fie plătite de către contribuabili.

¹² Despre el vezi monografia recent semnată de Podhorodecki, Leszek, *Hetman Stanisław Koniecpolski*, Warszawa, 2011.

¹³ Analiza candidaților, vezi în Ryszard Majewski, *Polski wysilek obronny przed wojną chocimską 1621 r.*, p.14-15.

¹⁴ *Volumina Legum*, vol.III p.181: „Iż siła na tym Rzeczyposp. należy, a zwłaszcza pod takowe niebezpieczne czasy, aby koni za granice nie wywodzono ...” (Deoarece este foarte important pentru Rzeczypospolita, iar mai ales în aceste timpuri neliniștite ca să nu se ducă caii peste graniță).

¹⁵ Ryszard Majewski, *Polski wysilek obronny przed wojną chocimską 1621 r.*, p.22.

Polonezii s-au întâlnit cu dificultăți mari în realizarea prevederilor seimului de la sfârșitul anului 1620. Era dificilă atât înrolarea unui număr de 60 000 soldați, cât și găsirea banilor necesari pentru plata soldei. Din acest motiv, s-a ajuns chiar la convocarea unui seim extraordinar, la care s-a pus din nou în discuție problema unor noi impozite¹⁶. Totodată greutăți erau și în aprovizionarea armatei cu tunuri, praf de pușcă, armament în general. Din cauza unor animozități, s-a ajuns la situația când unele regimente formate anterior au primit banii promiși, iar pentru cele formate mai târziu nu mai ajungeau bani. În multe cazuri, detașamentele formate, cu banii deja primiți, dezertau¹⁷. Un rol important în formarea armatei poloneze care să dea o ripostă campaniei otomane aveau să o joace regimentele cazacilor zaporojeni. Până la urmă, în pofida greutăților de organizare și mobilizare a armatei, spre sfârșitul verii, polonezii au reușit să adune un contingent military, care număra în jur de 32 000 de polonezi și circa 20-25.000 de cazaci zaporojeni¹⁸.

Chiar dacă au existat probleme mari în organizarea armatei poloneze, care în ultimă instanță și-au spus cuvântul și asupra modului în care s-au purtat confruntările, trebuie să ținem cont și de greutățile pe care le-a întâmpinat și armata otomană în pregătirea campaniei împotriva Poloniei. În pofida bravadei etalate de către conducătorii statului otoman, se pare că organizarea unei campanii de proporții nu se putea pune în practică în termenele propuse. Principala dovadă în acest sens o reprezintă termenele de mobilizare și concentrare a armatei otomane în Moldova. Putem presupune că dacă o asemenea organizare s-ar fi ridicat la nivelul necesar, atunci, cel puțin spre sfârșitul primăverii, armata otomană trebuia să se afle deja la granițele Poloniei¹⁹. Acest lucru nu s-a întâmplat, chiar dacă sultanul, conform unor surse, în ziua de 7 mai a ieșit cu pompa cuvenită din Constantinopol²⁰. Un succes asupra Poloniei putea fi asigurat numai prin eficacitatea mobilizării și concentrării la granițele adversarului a unei puternice armate bine echipate. Aparatul administrativ militar otoman de multă vreme nu se mai afla la nivelul necesar, iar hotărârile importante se luau anevoios și cu o mare încetinire²¹. Nu în ultimul rând, problemele otomanilor s-au amplificat din cauza morții,

¹⁶ Constituția seimului în *Volumina Legum*, vol.III, p.198-215.

¹⁷ Ryszard Majewski, *Polski wysilek obronny przed wojną chocimską 1621 r.*, p.30-33.

¹⁸ Cifra 20 000 de cazaci este menționată și de Miron Costin, *Letopiseșul Țării Moldovei*, în *Opere*, ediție critică cu un studiu introductiv, note, comentarii, variante, indice și glosar de P. P. Panaitescu, București, 1958, p.78.

¹⁹ Operațiunile militare propriu-zise au început la sfârșitul lunii august.

²⁰ *Żywot J.K.Chodkiewicza wojewody wileńskiego. hetmana wielkiego W. Ks. Lit.*, przez Adama Naruszewicza, wydanie Kazimierza Józefa Turowskiego, tom.II, Kraków, 1858, p.194.

²¹ Ryszard Majewski a făcut o analiză a forțelor armate a Imperiului Otoman în primele decenii ale secolului al XVII-lea și implicit în preajma anului 1620, *Cecora rok 1621*, p.84-100.

în luna noiembrie 1620, la Cetatea Albă, a lui Schender paşa²². Anume el a condus cele mai importante operațiuni militare împotriva polonezilor începând cu anul 1616, obținând victorii răsunătoare atât în bătălia de la Drăgșani, din anul 1616, cât și mai ales în bătălia de la Țuțora din anul 1620. Anume în urma acestui din urmă succes, otomani au decis să pornească marea campanie militară din anul 1621. De aceea, în pofida dificultăților majore pe care le-au întâmpinat polonezii în organizarea apărării în anul 1621, nici otomanii nu s-au ridicat din punct de vedere organizațional deasupra adversarilor săi.

Noul domn al Moldovei a ajuns la Iași în luna octombrie 1620. Situația în care s-a pomenit Alexandru Iliaș nu era deloc una de invidiat. Războiul antiotoman al lui Gașpar Grațiani, soldat cu bătălia de la Țuțora, a însemnat o mare bulversare pentru întreaga țară. O bună parte a populației din nordul Moldovei era retrasă în munți și, după câte se pare, nu a mai revenit la locurile lor. Demersurile lui Alexandru Iliaș de mediere a păcii s-au lovit dintr-odată de neîncrederea polonezilor. La 12 octombrie 1620, Alexandru Iliaș îi scria lui Tomasz Zamoyski, voievodul Kievului, fiul lui Jan Zamoyski, despre urcarea sa în scaun și despre intenția de a fi prieten Regatului Polon. Noul domn amintea de predecesorul său, Gașpar Grațiani, care „l-a trădat pe Domnul Dumnezeu și pe domnul său, iar mai apoi a adus și coroana polonă la mari pierderi”, iar el nu va fi ca și acel care „coroana polonă a adus-o la așa rușine și pagubă”²³. La 1 aprilie 1621, subcancelarul Wenczeslaw de Lesno îi scria lui Laurențiu Gembicki, arhiepiscop de Gniezno, că la Camenița a venit un sol de la domnul Moldovei, probabil Constantin Batista Vevelli, cu propuneri de pace între regele polon și sultanul turc. Însă așa cum preciza demnitarul polonez „nimic concret ce ar sta la baza păcii domnul nu spune”. Considerentele sale cu privire la situația creată regele le-ar fi trimis starostei de Camenița, dar „ar fi bine ca și arhiepiscopul să-și spună părerea cu privire la acea problemă”²⁴. În general, polonezii nu aveau încredere în moldoveni. Un oarecare Manuc din Hotin, căsătorindu-se în Camenița, a fost arestat acolo și dus la Chodkiewicz, la Skala, fiind acuzat de spionaj în favoarea moldovenilor. A fost torturat, iar din cauza chinurilor a și murit²⁵. Probabil, în același context se situează și povestirea lui Miron Costin despre alți hotineni care au fost aruncați de pe zidurile cetății²⁶,

²² Alexandr Garcave, *Cronica de la Camenița // Кыпчакское письменное наследие, том I. Каталог и тексты памятников армянским письмом*, Alma-Ata, 1984 p.; p.546.

²³ Hurmuzaki-Bogdan, supliment II, vol.II, p.480-481, nr.CCXXVIII.

²⁴ *Riksarkivet* (Arhiva de Stat din Stockholm, Suedia), Extranea IX Polen, Nr.98.

²⁵ Alexandr Garcave, *Cronica de la Camenița*, p.550.

²⁶ Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei*, p.77: „Nu știu ce vină or hi dat bieților târgoveți de Hotin, a o samă ce au fostu mai fruntea, de i-au înpensu din cetate de pe zid, fără de nici o milă leșii”.

precum și recomandarea regelui polon, adresată starostelui de Camenița, Ștefan Potocki, să elibereze orașul și cetatea de moldoveni, deoarece „de la ei nu se poate aștepta pace”²⁷. În luna iulie, conform informației din *Cronica de la Camenița* a venit un sol de la Alexandru Iliaș în lagărul de lângă Orynin, unde era dislocată armata poloneză. Acesta, probabil tot Constantin Batista Vevelli, „a fost reținut și trimis cu 200 de haiduci în Camenița”²⁸. La sfârșitul lui mai la Scala și-a stabilit tabăra Stanisław Lubomirski²⁹. Într-un jurnal al războiului de la Hotin se precizează că anume Constantin Batista Vevelli a fost trimis la polonezi cu scrisori de la Husein pașa, capigi pașa și de la domnul Moldovei cu propuneri de pace³⁰. Solul lui Alexandru Iliaș însă nu s-a bucurat de încredere. Lubomirski nu i-a dat răspuns la scrisori, motivând că-l așteaptă pe Chodkiewicz, și l-a reținut sub strajă într-un sat apropiat³¹, conform unor surse, 48 de zile³². La 15 iunie 1621, comandantul suprem al armatei poloneze, Jan Karol Chodkiewicz, îi scria regelui despre corespondența purtată cu domnul Moldovei: „Nu știi ce-mi va răspunde acum, dar și solia ceea despre care domnul ne-a înștiințat s-a produs mai degrabă pentru a observa cum stau lucrurile decât pentru încheierea unor acorduri”³³. Nu-i întâmplător că în aceeași ordine de idei, la 10 iulie 1621, regele dădea instrucțiuni solului său, Alexandru Piaseczynski, la seimicul din Vinița. Între altele, regele preciza că „Domnul Moldovei <Alexandru Iliaș *n.ns.*> se anunță că vrea să mijlocească pacea între noi și turci; cine s-ar încrede în el de bună seamă că s-ar înșela; nimeni nu i-a recomandat aceasta; n-are nicio putere, însuși este vasal turcesc, face ceea

²⁷ Bowem od tego narodu nas się bespeznego spodziewać nie trzeba” (Biblioteka Jagiellonska; Ms.2, filele 228 verso-229 recto).

²⁸ Alexandr Garcaveț, *Cronica de la Camenița*, p.550. Ținând cont de faptul că Vevelli a fost reținut timp de 48 de zile foarte probabil că între timp a fost dus și la Camenița. Așa cum vom vedea mai jos va fi eliberat doar atunci când polonezii vor stabili planul de acțiune și vor decide să traverseze Nistru ca să organizeze apărarea la Hotin.

²⁹ *Żywot J.K.Chodkiewicza wojewody wileńskiego. hetmana wielkiego W.Ks.Lit.*, p.178.

³⁰ Biblioteka Jagiellonska, Ms. nr. 108, p.140.

³¹ Adam Naruszewicz care descria evenimentele produse în anul 1621, desigur, arăta sentimentele polonezilor față de domnul Moldovei, precum și față de solul care îl reprezenta: „A venit la Scala Jan Wewelli de neam italian, născut pe insula Creta, îmbătat de credință greacă și hâtrie în Moldova, instrument al gândurilor turcești, trădător și dușman al polonezilor”. (*Żywot J.K.Chodkiewicza wojewody wileńskiego. hetmana wielkiego W.Ks.Lit.*, p.179). Sentimentele polonezilor se vor schimba însă atunci când Constantin Batista Vevelli va fi acel care deja din numele lui Radu Mihnea va negocia tratatul de la Hotin.

³² *Żywot J.K.Chodkiewicza wojewody wileńskiego. hetmana wielkiego W.Ks.Lit.*, p.188.

³³ „Nie wiem co na terazniejsze me pisanie odpisze, jednak i legacya ta, o której Hospodar dawał znać, raczej pono na przegłądanie rzeczy a niżli na stanowienie pakt było”. (*Korrespondencye Jana Karola Chodkiewicza, opracował i opisał Wł Chomętowski, Warszawa, 1875, p.181-183*).

ce i se poruncește, spre trădare și înșelăciune”³⁴. La o dată neclară, regele polonez îi scria starostelui de Camenița, Ștefan Potocki³⁵, că domnul Moldovei este: „complet în trădare și minciunos”³⁶. Din câte știm, Constantin Batista Vevelli, în calitate de sol al domnului Moldovei, dar și ca trimis al unor dregători otomani, a primit răspuns abia la 4 august, atunci când s-a hotărât și traversarea Nistrului de către armata poloneză. În răspunsul adresat domnului și marelui vizir, Chodkiewicz le propunea să aleagă între pace și război. Dacă doreau să poarte tratative de pace, atunci condițiile trebuiau să fie prielnice Rzeczpospolitei, dacă nu, atunci partea poloneză este gata pentru a răspunde provocării³⁷.

Tergiversările și totala nepregătire a armatei otomane aveau să se manifeste și în continuare. Sultanul turc a plecat din Constantinopol în prima jumătate a lunii mai, iar la Dunăre a ajuns abia la începutul lunii august, ceea ce este sugestiv în privința neconcordanței dintre dorințele și declarațiile otomanilor, pe de o parte, și realitatea crudă, pe de altă parte. Spionii trimiși de către polonezi în Moldova³⁸ aduceau noutăți îmbucurătoare: la 12 august³⁹, sultanul se afla încă de partea cealaltă a Dunării, iar în armata otomană oamenii și caii duc o mare foamă⁴⁰. În aceeași scrisoare se preciza că domnul Moldovei fugise din Iași, speriat de cazacii

³⁴ Instructia Urodzonemu Alexandrowi Piaseczynskiemu na Seymik Powiatowy Winnicki Paskowi Jego Kro. Mci dana w Warszawie dnia X miesiaca Lipca Roku Panskiego MDCXXI, în *Źródła do dziejów polskich*, wydawane przez Michała Grabowskiego i Alexandra Przezdzieckiego, tom I, Wilno, 1843, p.26-33, p.31. Traducerea în română: Corfus, Ilie, *Noi informații despre români în vechi ediții polone de documente*, în „Revista de Istorie”, XXI (1978), nr.3, p.492.

³⁵ Alexandr Garcaveț, *Cronica de la Camenița*, p.547. Autorul enumerând dregătoriile oferite preciza: „stărostia de Camenița <i-a fost dată> lui Ștefan Potocki”. Acesta este nimeni altul decât ginerele lui Ieremia Movilă și comandantul trupelor poloneze din 1612, care aveau ca scop să-l reazeze în scaunul Moldovei pe Constantin Movilă, dar intenția lui s-a sfârșit lamentabil la Cornul lui Sas. Mai multe despre Ștefan Potocki vezi în Andrzej Lipski, *Stefan Potocki*, în *Polski Słownik Biograficzny*, tom XXVIII, Warszawa ș.a., 1984-1985, p.173-176.

³⁶ Biblioteka Jagiellonska, Ms. nr. 2, fila 228 verso- 229 recto.

³⁷ Jurnalul zis al lui Stanisław Lubomirski, în *Pamiętniki o wyprawie chocimskiej r.1621*, p.70-71. *Żywot J.K.Chodkiewicza wojewody wileńskiego. hetmana wielkiego W.Ks.Lit.*, p.188.

³⁸ Importanța pe care au acordat-o de astă dată polonezii spionajului apare și din aceste informații.

³⁹ Într-un alt jurnal de expediție zis al lui Lubomirski se spunea cu probabilitate că sultanul turc deja a trecut Dunărea la 10 august (*Pamiętniki o wyprawie chocimskiej r.1621*, p.72). Oricum ar fi, faptul că, doar după cel puțin o săptămână de la începutul lunii august, sultanul turc trecuse Dunărea mărturisește clar despre problemele organizatorice cu care se confrunta armata otomană.

⁴⁰ „Tegoż dnia od Szemberka listy taimne z Wołoch przysły który dał Panu Hetmanowi znac ze Cesarz bel na tamtey stronie Dunaiu ... we woysku ich wielki głód y na konie y na ludzie”. Biblioteka Jagiellonska, Ms. nr. 108, p.140.

zaporojeni. Acest ultim detaliu de asemenea avea să conteze în final⁴¹. Miron Costin menționa că Lubomirski, loctiitorul lui Chodkiewicz, înainte de a intra turcii în țară: „au prădat țara până în Iași, ieșindu și lăsindu și Alexandru vodă Ieșii cu fuga la Romanu. Și au arsu leșii și Ieșii și din prada țărâi au strâns hrană, care apoi au ținut pre leși toată vremea cât au fostu la Hotin”⁴². Faptul că jurnalele elaborate cu prilejul bătăliei de la Hotin nu menționează aprovizionarea polonezilor cu produse din Moldova, nu înseamnă că o asemenea aprovizionare nu putea avea loc. În plus, încă de la sfârșitul confruntării de la Țuțora, moldovenii au fost asociați cu dușmanii, atât prin prisma așteptărilor pe care polonezii le-au avut de la moldoveni ca să se asocieze armatei lor, cât și reieșind din numeroasele fapte comise de aceștia, când ei au prins un număr important de polonezi, pe care i-au predat mai apoi fie turcilor, fie tătarilor⁴³. De aceea, incursiunile polonezilor și ale cazacilor au jucat un rol important în sabotarea pregătirii produselor necesare pentru armata otomană. Cumulat cu informația cu privire la retragerea moldovenilor în munți⁴⁴, tabloul Moldovei din preajma confruntării de la Hotin apare în culori extrem de sumbre. Firește că în aceste condiții nici vorbă nu putea fi de îndeplinirea poruncilor sultanului de a aproviziona cu cele necesare armata otomană.

Nici pe plan diplomatic otomanii nu stăteau chiar bine. Pentru a asigura succesul campaniei, la Moscova a fost trimisă o solie condusă de Toma Cantacuzino⁴⁵,

⁴¹ În pofida faptului că o parte a istoricilor polonezi afirmă că incursiunile cazacilor au dat un mic rezultat (Ryszard Majewski, *Polski wysilek obronny przed wojną chocimską 1621 r.*, p.35), trebuie să vedem în incursiunile cazacilor de pe teritoriul Moldovei nu atât un rezultat militar, cât, mai ales, dezorganizarea activității de adunare a proviziilor pentru armata otomană. Chiar dacă trebuie să recunoaștem că odată cu apropierea armatei otomane asemenea incursiuni devenau periculoase pentru cazacii înșiși, care au devenit pradă ușoară a detașamentelor otomane. Anume pentru faptul că a trimis detașamente în Moldova, cauzând moartea a câteva sute bune de cazaci a fost acuzat și omorât Borodawka Nierodowicz (Jurnalul zis al lui Lubomirski, în *Pamiętniki o wyprawie chocimskiej r.1621*, z rękopismów współczesnych i druków mniej znanych zebrał Żegota Pauli, Kraków, 1853, p.83).

⁴² Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei*, p.77.

⁴³ Între cei care au fost prinși de moldoveni și apoi predați turcilor s-a aflat și Stanisław Koniecpolski, hatmanul plin.

⁴⁴ Mai ales se referă la populația dintre Nistru și Prut: „Przyszedł list od p. Szemberga, w którym pisał o pustkach w Wołoszech: jako wszystka Wołosza od Dniestru i od Prutu pouchodziła za Soczawę aż w Siedmiogrodzkie góry” (A venit o scrisoare de la p. Szemberg, în care acesta scria de pustiurile din Moldova: precum toți moldovenii de la Nistru și până la Prut s-a retras până după Suceava, chiar până în munții transilvăneni) (*Pamiętniki o wyprawie chocimskiej r. 1621*, p.72).

⁴⁵ Despre activitatea lui ca sol, vezi Б.Н. Флоря, *Фома Кантакузин и его роль в развитии русско-османских отношений в 20-30-х гг. XVII в.* // Россия и христианский восток. Выпуск II-III, Москва, изд. «Индрик», p.248-287.

altul decât dregătorul cu același nume adus în Moldova de către Radu Mihnea⁴⁶. Mediile diplomatice de la Constantinopol anunțau că, încă în a doua jumătate a lunii aprilie, marele vizir intenționa să-l trimită pe Toma Cantacuzino la Moscova cu propunerea încheierii unei înțelegeri ruso-otomane împotriva Rzeczpospolitei⁴⁷. Acest lucru l-ar fi făcut la îndemnul ambasadorului Olandei și al lui Chiril Lucaris, patriarhul Constantinopolului⁴⁸. Solia a pornit prin Azov, iar la 9 iulie, cu escorta căzăcească, membrii soliei au primit permisiunea să înainteze spre Moscova⁴⁹. La 1 august 1621, Putila Fiodorovici Reazanov primea poruncă să meargă să-l întâlnească pe solul turc și, totodată, instrucțiuni cu privire la tratativele care urmau să aibă loc între solia otomană și oficialii ruși. Între altele, reprezentantul rus avea să precizeze că deși în anul 1619 s-a încheiat pace pentru 14 ani, „în zădar a făcut această pace țarul și marele cneaz. Regele Poloniei și fiul lui nu s-au îndreptat întru totul în fața țarului și marelui cneaz și să crezi polonezilor nu trebuie, deoarece în ei adevăr și consecvență nu există niciodată”⁵⁰. Solul otoman a prezentat scrisorile sultanului, marelui vizir⁵¹ și patriarhului ortodox⁵². Între altele, în scrisoarea sultanului era și un îndemn la acțiuni comune: „iar acum mergem împotriva regelui lituanian să mergeți și voi cu armata voastră așa cum ne-ați

⁴⁶ Solul otoman trimis în repetate rânduri la Moscova își spunea Константинович, adică „fiul lui Constantin”, avea un frate Iuri, care la rândul său zicea că este nepotul lui Alexandru Șaitanoglu, deci rudă cu celebrul Mihail Cantacuzino Șaitanoglu (Б.Н. Флоря, *Фома Кантакузин и его роль...*, p. 250). Toma Cantacuzino, solul otoman la Moscova, avea să fie omorât de către cazacii de pe Don în anul 1637 împreună cu un arhimandrit și un cleric în timpul unei misiuni diplomatice (*Ibidem*, p.286). Despre dregătorul moldovean cu același nume vezi: N.Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova*. Sec. XIV-XVII, București, Editura Enciclopedică Română, 1971, p.361-362.

⁴⁷ Vezi și Valentin Constantinov, *Noi materiale din arhivele polone și ale Federației Ruse // Anuarul Institutului de Istorie, Stat și Drept*, I (2011), p.50-51.

⁴⁸ Б.Н. Флоря, *Фома Кантакузин и его роль*, p.250.

⁴⁹ *Российский Государственный Архив Древних Актов* [Arhiva de Stat a Actelor Vechi din Rusia], (în continuare: *RGADA*), F.89, 1621, nr.4, fila 6-8.

⁵⁰ *RGADA*, F.89, 1621, nr.4, fila 42 recto-verso.

⁵¹ Scrisoarea marelui vizir: *RGADA*, F.89, 1621, nr.4, fila 109 verso-112 verso.

⁵² Scrisorile lui Chiril Lucaris sunt foarte interesante ca mesaj. Una din ele este datată cu 16 aprilie 1621. În total, solul otoman aducea la Moscova trei scrisori ale patriarhului: țarul moscovit primea îndemn „să eliberezi Smolenskul și alte orașe ale tale luate prin viclenie de lituaneni”, iar pământurile trebuie aduse „sub stăpânirea ta a măritei împărății și cu adevărata cruce a grecilor robilor măritei împărății” (*RGADA*, F.89, 1621, nr.4, fila 112 verso-123 recto). Probabil că otomanii au trecut cu vederea îndemnul patriarhului ortodox, iar pentru o conclurare ruso-otomană au admis să fie scrise și aceste cuvinte. De fapt, Chiril Lucaris apărea și în corespondența poloneză ca un adversar înverdat al Rzeczpospolitei. Se vorbea de asemenea despre 12 spioni trimiși de patriarhul Constantinopolului la ruși și ortodocși („schismatici”) (*Żywot J.K.Chodkiewicza wojewody wileńskiego. hetmana wielkiego W.Ks.Lit.*, p.149, nota 1).

scris mai înainte asupra regelui lituanian și, prin aceasta, să consolidăm prietenia și dragostea noastră”⁵³. În același context apărea și recenta vizită la Moscova a lui Theofan, patriarhul Ierusalimului, care, între altele, l-a investit în funcția de patriarh al Moscovei pe Filaret, tatăl țarului Moscovei Mihail Romanov, dar a restabilit și ierarhia ortodoxă în Ucraina⁵⁴.

Chiar dacă rușii ar fi fost disponibili pentru o eventuală conlucrare cu armata otomană, evidenta întârziere a soliei nu putea să aducă vreun rezultat notabil, conlucrarea ruso-otomană împotriva Rzeczpospolitei fiind de domeniul viitorului.

Consiliul militar polonez de la începutul lunii august a luat în calcul câteva posibilități: să înainteze în Moldova, să aștepte dușmanul în țară sau să ocupe o poziție strategică în Moldova, aproape de granită, și să nu supună teritoriul Poloniei la eventualele pustiiri pe care le-ar fi putut aduce cu sine invazia otomană. Această ultimă opinie a plăcut ambilor commandanti, și lui Chodkiewicz, și lui Lubomirski⁵⁵, cu atât mai mult că Hotinul aparținea din nou polonezilor⁵⁶.

⁵³ RGADA, F.89, 1621, nr.4, fila 108 recto.

⁵⁴ Suspectat de spionaj (S.Zolkiewski, *Listy*, wydał Lubomirski, Kraków, 1868, p.145-146, nr.111 din 23 iulie 1620), a fost urmărit îndeaproape. Chiar dacă în scrisorile oficiale, de teama unor acțiuni ale cazacilor ortodocși, oficialii polonezi dădeau dovadă de politețe, în corespondența secretă atenționau asupra urmărilor negative pe care activitatea lui Theofan o putea exercita asupra relațiilor cu cazacii zaporojeni sau a relațiilor dintre biserica unită și cea ortodoxă, care după o perioadă de recul primea un nou suflu, tocmai și datorită restabilirii ierarhiei bisericii ortodoxe Ryszard Majewski, *Polski wysilek obronny przed wojną Chocimską 1621 r.*, în „Studia i Materiały do Historii Wojskowości”, tom. VII (1961), cz.1, p.3-39, p.34-35. Totodată, însă, atunci când polonezii s-au văzut strămtonați de pericolul invaziei otomane, regele și episcopul Cracoviei Marcin Szyszkowski s-au adresat lui Theofan să-i îndemne pe cazaci să se unească cu polonezii pentru a respinge atacul otoman, ceea ce patriarhul a și făcut adresându-se către „toată preacinstită (przezacnego) armată zaporojeană” ca să pomească împotriva „principalului dușman al creștinătății” (Henryk Wisner, *Zygmunt III Waza*, Wrocław, 2006, p.188). Cu toate acestea a fost în continuare foarte atent temându-se ca polonezii să nu-l aresteze. Într-un manuscris al Letopisei lui Ipatievo de la Cracovia se află o însemnare despre aflarea lui Theofan la cazaci și grijile pe care el le făcea în legătură cu aceasta: „bojacy się aby od Lachow nie był posłany w zatoczenie, z Terechtirowa odprowadzili jeho kozaki Zaporoskie przez ziemlu Ruskuję do ziemi Mołdawskoie” — temându-se ca de leși să nu fie trimis în închisoare, din Terechtirow cazacii l-au condus prin țara rusească până în Țara Moldovei (*Полное Собрание Русских Летописей*, томъ 2, Ипатьевская летопись, изд. 2, изд. А.А.Шахматов, Санктъ Петербург, 1908, p.XIII). În aceeași însemnare se spune că după ce a stat un timp la Stefan Czetwertynski, pe data de 3 februarie 1621 a plecat spre Moldova.

⁵⁵ *Żywot J.K.Chodkiewicza wojewody wileńskiego. hetmana wielkiego W.Ks.Lit.*, p.184-185.

⁵⁶ Interesantă este evoluția stăpânirii cetății Hotinului în perioada cuprinsă între 1611-1621. Dacă până în anul 1611, Hotinul aparținea domnului Moldovei, la sfârșitul anului Hotinul intră în stăpânirea poloneză. A fost retrocedat domnului Moldovei în urma demersurilor insistente ale lui Ștefan Tomșa și ale otomanilor la sfârșitul anului 1614. În urma campaniei de la sfârșitul anului 1615 condusă de Michal Wiśniowiecki și Samuel Korecki cu scopul de a-l înscăuna pe Alexandru Movilă, pârcălabul Hotinului cedează din nou polonezilor Hotinul. Retrocedat domnului Moldovei în urma tratatului de la Busza/Jaruga din anul 1617, Hotinul revine polonezilor odată cu răscola lui Gașpar Grațiani și campania militară a lui Stanisław Żółkiewski din luna septembrie 1620.

La 8 august 1621, primele regimente, în frunte cu Stanisław Lubomirski, au trecut Nistrul și au așezat tabăra lângă Hotin⁵⁷. La 10 august, din tabăra poloneză a ieșit detașamentul lui Lipnicki pentru pradă și aprovizionare a armatei cu provizii pe seama populației din Moldova. Detașamentul a ajuns până la târgul Siret și s-a întors cu câteva sute de vite⁵⁸. Câteva slugi din tabăra lui Lubomirski aflându-se după provizii pe teritoriul Moldovei au fost atacate de un detașament condus de Miron Barnovschi, care le-a luat caii cu tot cu care, iar pe unii i-a omorât. După această întâmplare, Jan Karol Chodkiewicz a poruncit să nu se mai facă incursiuni de pradă în teritoriul Moldovei, ceea ce a nemulțumit desigur armata. Se credea că el a poruncit asta fie de teama vieții lui Szemberg, care era dus pentru tratative la otomani și care se afla în pericol din cauza acestor incursiuni, încât ori otomanii ori moldovenii îl puteau omorî, fie din cauza vorbelor lui Petru Movilă, fiul lui Simion, care spera că moldovenii se vor închina Rzeczpospolitei, dar numai dacă teritoriile lor nu aveau să fie pustiite⁵⁹.

La 19 august 1621, întreaga armată poloneză era adunată lângă Hotin și organizată în tabără. Peste două zile au venit și cazacii zaporojeni⁶⁰. Solul cazacilor, Doroszenko, i-a spus hatmanului că au pustiit ținuturile Soroca și Orhei, iar bunurile lor le-au luat. Între timp însă a început vânătoarea după detașamentele de cazaci care prădau Moldova și mulți dintre ei au pierit căzând în prizonieratul turcesc⁶¹.

La 1 septembrie 1621, în tabăra poloneză s-a întors Szemberg, împreună cu Constantin Batista Vevelli. Din cele spuse de solul polonez reieșea: capigi pașa, Husein pașa și domnul Moldovei au negat că ar fi scris hatmanului, vizirul a ascuns de la sultan venirea solului polonez, iar în scrisoarea sa către Chodkiewicz i-a scris că nu-i un lucru bun ca împăratul turcesc să facă pace, fără să rezolve chestiunea căzăcească și în plus a cerut și tribut de la Rzeczpospolita⁶². Și așa cum ambele armate se aflau față în față era clar că se va declanșa bătălia. Timpul relativ târziu al anului, absența pe un termen așa de lung a sultanului de la Constantinopol, inițiativa strategică a polonezilor care, primii au reușit să ocupe pozițiile strategice, toate au stat la baza succesului pe care polonezii l-au avut în urma bătăliei de la Hotin.

⁵⁷ *Pamiętniki o wyprawie chocimskiej r. 1621*, p.113.

⁵⁸ *Pamiętniki o wyprawie chocimskiej r. 1621*, p.115.

⁵⁹ *Pamiętniki o wyprawie chocimskiej r. 1621*, p.115-116. Cu toate acestea după cum se menționa în același jurnal de expediție niște slugi ale polonezilor erau în căutarea prăzii prin prisăcile și satele arse ale moldovenilor (*Ibidem*, p.119).

⁶⁰ Fiind nemulțumiți de prestația hatmanului lor Nerodowicz Borodawka l-au acuzat de trădare pe acesta și l-au omorât la 31 august, iar în locul lui l-au ales din nou pe Sahajdaczny (*Pamiętniki o wyprawie chocimskiej r. 1621*, p.18).

⁶¹ *Pamiętniki o wyprawie chocimskiej r. 1621*, p.121.

⁶² *Pamiętniki o wyprawie chocimskiej r. 1621*, p.125.

SUMMARY

Article deals with issues related to the period before the Battle of Hotin in autumn 1621. Turkish Sultan decided to attack Poland as a result of the defeat of Polish army in 1620 in the Battle of Țuțora. Poland and the Ottoman Empire were prepared for armed confrontation, although in the mobilization of troops they were big problems. Both countries have made diplomatic efforts to get help from outside, but not get the desired results. Both armies were ready for confrontation in early September, although it remains and possibilities for diplomatic settlement of the conflict.

Ion XENOFONTOV*

BINEFĂCĂTORI, INCLUSIV DIN DOMENIUL MILITAR, AI MĂNĂSTIRII JAPCA

Din cele mai vechi timpuri, mănăstirile (din limba greacă *μοναστήριον*, *monastērion* – „locuință izolată”) constituie pentru credincioși oaze de spiritualitate și spații necesare pentru fortificarea sentimentului legăturii dintre oameni și divinitate. În lăcașele sfinte, organizate potrivit unor reguli ascetice austere, oamenii se adună și se roagă pentru familie, neam, țară, univers etc.

Mănăstirea Japca, plasată pe o terasă de pe malul drept al fluviului Nistru, este singurul complex monastic din spațiul pruto-nistrean care funcționează neînterupt de la înființare. În pofida diverselor presiuni politice, militare, ideologice etc., ce au atentat direct la existența fizică a sfântului lăcaș, comunitatea monahală a făcut față vicisitudinilor conjuncturilor istorice, politice și a promovat cu devotament valorile creștine autentice. Fiind un focar de spiritualitate și cultură, acest complex monastic – unul din cele mai mari din regiune – a fost dirigit de personalități evlavioase, culte, harnice, rezistente, care, prin modul de viață și concepția despre lume, au fost modele demne de urmat pentru creștini.

Urmele de așezare umană pe teritoriul actual al mănăstirii Japca datează din preistorie. Ca și majoritatea așezămintelor monahale de pe malurile fluviului Nistru și ale afluenților săi, mănăstirea Japca a fost întemeiată pe baza schitului ru-

* Ion Xenofontov, doctor în istorie, Institutul de Studii Enciclopedice al Academiei de Științe a Moldovei.

pestru din apropiere, stabilit, după unii cercetători, în sec. XV¹. Structura arhitectonică a bisericii rupestre reflectă caracteristici ale bisericilor românești alungite, dateate cu această perioadă istorică². Plasarea schitului într-o zonă dosită reflectă tendințele comunității monahale de a se ruga într-un loc singuratic, ferit de incursiunile externe. În pofida acestui fapt, lăcașul monahal a fost pustiit de câteva ori de tătarii din stepă³.

În a doua jumătate a sec. XVIII, schitul a fost „coborât” la poalele falezei, din cauza inundațiilor care înămoliseră încăperile rupestre, urme menținute și actualmente în stratul gros de aluviuni din chilii⁴.

Nu mai puțin importantă este și relativa siguranță social-politică, datorită căreia a putut fi părăsită zona dosită, comunitatea monahală fiind plasată într-o regiune vizibilă de la poalele dealului.

O altă cauză a stabilirii călugărilor pe teritoriul actual al mănăstirii rezidă în amplul spectacol de judecăți domnești, donații de pământ etc., care, în final, au configurat consolidarea și stabilirea proprietății funciare a lăcașului monahal. Schitul Japca era „închinat la sfântagură”⁵, adică Sfântul Munte sau Muntele Athos. Primul diriguitor al schitului Japca este considerat Iezechiil, venit aici la sfârșitul sec. XVII din Deleni, ținutul Vaslui, fapt menționat și în *Pomelnicul* mănăstirii. În 1818, mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni a modificat statutul schitului Japca, transformând așezământul monahal în mănăstire. La sfârșitul sec. XIX – începutul sec. XX, mănăstirea Japca era una dintre cele mai prospere lăcașuri sfinte din Basarabia. Așezământul monahal era vizitat de „lume peste lume... roi de lume”. Până în 1916, mănăstirea a fost locuită de monahi, iar din acel an și până în prezent de călugărițe. În timpul Primului Război Mondial mai multe călugărițe din Polonia rusească (teritoriu anexat de Rusia în a doua jumătate a sec. XVIII), de la mănăstira Lesna, din eparhia Holm, s-au refugiat în Basarabia. Drept urmare, la 26 martie 1916 s-a decis

¹ Vezi V. Verina, *Mănăstirile din Moldova medievală*, în *Enciclopedia Sovietică Moldovenească*. Vol. 4, Chișinău, 1974, p. 443; Vlad Ghimpu, *Mănăstirea rupestră de la Japca din zona Nistrului Mijlociu*, în *Sud-Est*, nr. 4 (30), 1997, pp. 64-65; *Idem*, *Mănăstirea rupestră de la Japca din zona Nistrului Mijlociu*, în *Arhitect design*, 1997, pp. 47-49; *Idem*, *Biserici și mănăstiri medievale în Basarabia*. Monografie, Chișinău, Editura Tyragetia, 2000, pp. 168-170.

² Gh. Gurinschi-Vorona, *Introducere în arhitectura comparată*, București, Editura Tehnică, 1991, p. 86.

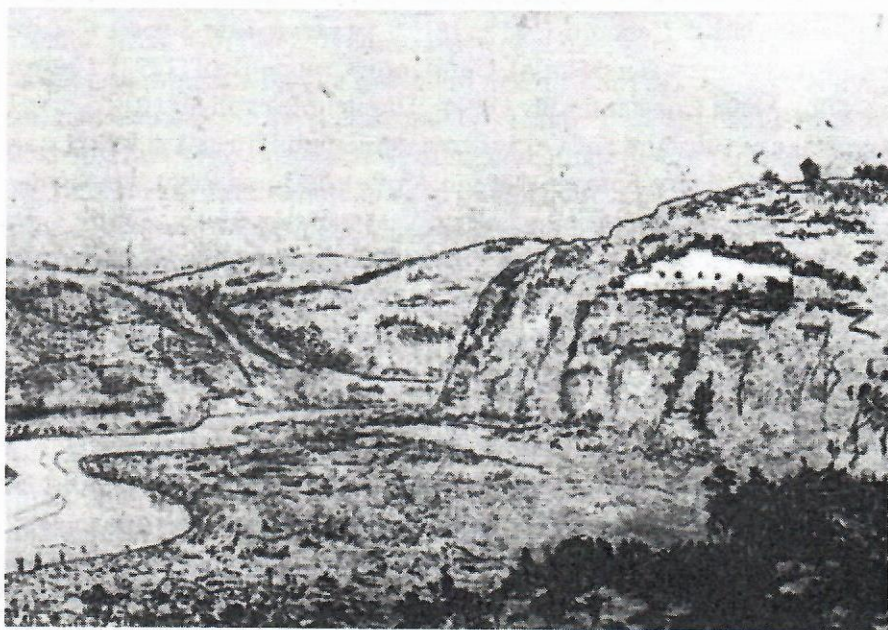
³ *Monăstirile și schiturile din Episcopia Hotinului în anul 1928*, în *Episcopia Hotinului*, an. V, nr. 19-20, 1928, p. 183.

⁴ Sergius Ciocanu, *Contribuții privind istoricul și arhitectura ctitoriei boierului Constantin Stati, biserica Înălțarea Domnului de la mănăstirea Japca (județul Soroca)*, în *Arta 2001: Arte plastice. Arhitectură. Muzică. Teatru. Cinema*, Chișinău, 2001, p. 21.

⁵ C. N. Tomescu, *Diferite știri din Arhiva Consiliului Eparhial Chișinău*, în *Arhivele Basarabiei. Revistă de istorie și geografie a Moldovei dintre Prut și Nistru*, Chișinău, nr.3, 1930, p. 336.

ca mănăstirea Japca să fie reorganizată în una de monahii. Trecerea monahiilor din Polonia în Basarabia, la un alt cadru geografic și social-politic, a creat un anumit dezechilibru psihologic. Maicile trebuiau să-și reorganizeze modul de viață la alt sistem de valori: trecerea la calendarul gregorian, administrarea noilor practici religioase, utilizarea limbii române în oficierea serviciului divin etc.

Schitul Japca, sec. XVIII. Gravură, arhitect T. P. Naumov (1945)⁶.

În evoluția sa istorică, lăcașul monahal a beneficiat de un puternic sprijin din partea ctitorilor și binefăcătorilor: domni, mari boieri, slujitori ai bisericii, funcționari ș.a.

În documentele așezământului monahal, ca ctitori și binefăcători ai schitului Japca erau trecuți domnii Mihail I Șuțu (1793–1794), Alexandru Callimachi (1796), Constantin Ipsilanti (1800–1801), Alexandru Șuțu (1801), Alexandru Moruzi (1803–1806)⁷.

Schitul Japca a beneficiat de sprijinul marilor boieri (în mare parte membri ai Divanului) din Iași și al ispravnicilor din Soroca. Aceștia, în litigiile privind pro-

⁶ Sursa: Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală. Cota arhivistică: 14573.

⁷ Иером. Максимилиан, Синодик Шабскаго монастыря, в Кишиневские Епархиальные Ведомости, № 19, 1872, с. 586-587.

prietatea imobiliară i-au susținut pe călugării de la Japca. În acest perimetru, între 1793 și 1812, lăcașul monahal a fost susținut de marele ban Mihail (1793); vornicul de poartă Constantin Pagol (1794); postelnicul Ioan Roșca (1794); căpitanii Gheorghe Ganea (1794), Ștefan Manoli (1796), Carp Prodan (1796); marii-logofeți Constantin Grecean (1805), Dumitru Sturza (1810, 1812); membrii Divanului Nicolae Hrisoverghi și Andronic Donici (1810, 1812); marii-vornici Constantin Balș (1805), Lup Balân (1810, 1812), Vasile Ronșa (1810, 1812); marele-spătar Gheorghe (Iordachi) Catargiu (1810, 1812); ispravnicii de Soroca Constantin Varnavam, Constantin Harst (1794), Constantin Crupnenschi (1797), Constantin Carp (1800), Matei Constantin Biv (1804), Dimitri Melegonii (1812) ș.a.

O contribuție substanțială la extinderea domeniului funciar al Japcâi a avut-o neamul *Budeci* (Grigore, Sofroni, Antonii, Moisei, diaconul Ioana, Ioanachia, Natalia, Maria, Carp, Vasile, Meletia, boierul Vasile, Tudor, Maria, Zamfira, Atanasia, Vasilii, Sava, Andronic, Tudor, Chirica, Ștefan, Andronic, Elena, Condratia, Matei, Ștefan, Nestor, Marta, Irina); *Furdui* (boierii Constantin, Ștefan și Vasile, boieroaica Sofia, slujitorii bisericii Andronic, Ioana, Eudochia, Irina, Vasile, Ana, răzeșii Trofim, Auxentie, Petru, Dimitrie, Paraschevia, Apostol, Ioana [de două ori], Mirona, Dimitrie, Irina, Maria, Agafia, Ștefan, David, Dimitrie) și *Malai-rău / Berghia* (Constantin, Marina, Serghei, Nicolae, Eudochia, Ioana, Maria, Andrei, Ana, Leonti, Argentina, Ilaria, Metodii, Stefanida, Constanța, Platon, Andrei, Irina [de două ori], Zaharia, Nestor, Andrei, Teodora, Nicolae, Ștefan, Grigorie, Ilie, Maria, Anastasia, Ieremia, Andrei, Vasile, Lupa [de două ori], Efrosenia, Leontia, Nicolae, Zamfira, Chirica, Parascheva, Pavel, Elena, slujitorii bisericii Ioanachia, Procop, Dorotea, Vasilii, Flora, Irina, Anastasia, Elena).

Pe la 1800, Vasilii Mandrea, împreună cu soția sa Sofia, din neamul Furdui, au dăruit schitului pământ „pentru întreținerea părintelui lor – călugăr, care locuia în schit, pentru amintirea veșnică a sufletului lor”⁸. În 1802, preotul Andronic Furdui din satul Geamăna, împreună cu fratele său Ioan și surorile Eudochia și Irina, răzeși din Japca, au donat schitului Japca pământ pentru „veșnica pomenire a bunicilor, strămoșilor și a lor”⁹. Peste trei ani, Trofim Furdui și nepoții acestuia, Auxentii și Petru, răzeși din Japca, au donat schitului jumătate din domeniul lor „de sufletul părinților lor, a strămoșilor lor și a lor”¹⁰.

În 1806, Sofronia, nepoata lui Grigore Budeci, împreună cu fiul și ginerele ei, au donat 13 stânjeni de pământ „pentru pomenirea sufletului bunicilor, părinților

⁸ Иером. Максимилиан, *Синодик Шабского монастыря, в Кишиневские Епархиальные Ведомости*, № 20, 1872, с. 612-613.

⁹ *Ibidem*, с. 613.

¹⁰ *Ibidem*.

și a lor”¹¹. Peste șase ani, răzeșul din Japca, Platon Loghin, nepotul lui Grigorie Berghia, a donat schitului Japca 5 stânjeni de pământ „întru pomenirea lui și a părinților”¹².

Schitul Japca a beneficiat și de sprijinul unor personalități din domeniul religiei. Verișorii ieromonahului Paisii și monahul Ioanachii, preoți la Dobrușa, au fost transferați la Japca. Aceștia erau originari din familii de răzeși din localitatea Japca. Au dăruit, alături de alți răzeși de neam (căpitanul Constantin Scurtudenco, mazilul Ștefan Gorgost), schitului Japca pământ „întru pomenirea veșnică a strămoșilor, părinților, a lor și a întregului neam”¹³. În 1797, egumenul Ioachim, starețul mănăstirii Dobrușa, și episcopul Gherasim Gușchi, aflat în vizită la Dobrușa, au fost martori la aceste acte de donație acordate Japcăi¹⁴. În 1808, mitropolitul Veniamin a susținut schitul Japca în litigiile funciare¹⁵. Prin aceste acțiuni de binefacere, s-a creat și consolidat domeniul imobiliar al așezământului monahal de la Japca, unul dintre cele mai puternice din regiune.

Ca și majoritatea mănăstirilor basarabene, lăcașul monahal de la Japca a fost ctitorit de boieri și alți creștini evlavioși. În prima jumătate a sec. XIX, în acțiunile de susținere materială și spirituală a așezământului monahal s-au evidențiat următorii ctitori: mitropolitul *Grigore Irinupoleos*, boierul *Constantin Andronovici Stati* și funcționarul *Mihail Lobov*.

Mitropolitul grec *Grigore Irinupoleos* s-a născut la 23 ianuarie 1764, în Efes. A fost hirotonisit ca mitropolit al Irinupoleosului și Vatepodului la 12 ianuarie 1802, la Sfântul Munte, de către fostul patriarh al Constantinopolului, Grigore al V-lea (1797–1798). A fost egumenul, epitropul mănăstirii Golia din Iași și responsabil de toate metocurile vatopedine din Moldova și Basarabia. În 1821, în timpul revoluției eteriste, s-a refugiat în Basarabia, unde a locuit până la moarte¹⁶. În această funcție, observând că mănăstirea Japca este lipsită de ajutor material, i-a

¹¹ Иером. Максимиліан, *Синодик Шабскаго монастыря, в Кишиневские Епархиальные Ведомости*, № 20, 1872, с. 615.

¹² *Ibidem*, № 21, 1872, с. 651.

¹³ *Ibidem*, № 19, 1872, с. 593; *Ibidem*, № 20, 1872, с. 612.

¹⁴ *Ibidem*, № 19, 1872, с. 592.

¹⁵ *Ibidem*, с. 588-591.

¹⁶ C. N. Tomescu, *În legătură cu întoarcerea în Moldova a mitropolitului Grigorie al Irinopolului și Vatepodului*, în *Arhivele Basarabiei*. Revistă de istorie și geografie a Moldovei dintre Prut și Nistru, Chișinău, an. VI, nr. 1, 1934, p. 97-102; Florin Marinescu, Vlad Mischevca, *Mitropolitul Grigore Irinupoleos*, în *Raporturile moldo-grece în contextul relațiilor internaționale: probleme și perspective*, Chișinău, 2002, pp. 106-107; Vlad Mischevca, *Mitropolitul Grigore Irinupoleos (240 de ani de la naștere: 1764–2004) în Analele Asociației Naționale a Tinerilor Istorici din Moldova. Anuar istoric*, Chișinău, nr. 5, 2004, pp. 34-37; Florin Marinescu, Vlad Mischevca, *Mitropolitul Grigore Irinupoleos (1764–1846), un egumen grec la Golia*, Iași, Editura Doxologia, 2010, p. 15.

donat, la 11 octombrie 1821, un iaz și o moară de pe pământul Goliei¹⁷, iar la 21 august 1825, întreaga parte a moșiei Japca, din averea mănăstirii Golia, a dat „să le stăpânească cu bună pace în veci”¹⁸. Aceste acțiuni de binefacere ale mitropolitului erau cu atât mai oportune cu cât, în perioada indicată, mai multe așezăminte monahale din Basarabia erau închise din considerentul că nu aveau proprietăți funciare. În anii 1821–1825, arhimandritul Irinei și protoiereul Petru Licicovschi, membri ai Dicasteriei Spirituale din Chișinău, au ajutat mănăstirea Japca cu legitimarea juridică a donațiilor lui Grigore¹⁹. Mitropolitul Grigore a trecut la cele veșnice la 3 ianuarie 1846, la Chișinău, fiind înmormântat la Catedrala *Nașterea Maicii Domnului* din centrul Chișinăului²⁰. După închiderea Catedralei, în 1961, piatra funerară a mitropolitului Grigore Irinupoleos, alături de cele ale altor mari ierarhi – Dimitrie Sulima (1821–1844) și Antonie Șokotov (1858–1871), arhiepiscopii Chișinăului și Hotinului – au fost scoase și transportate în partea de est a bisericii *Sfântul Teodor Tiron* (Ciuflea), care urma să aibă rol de catedrală mitropolitană²¹. Inscripția de pe piatra de mormânt a mitropolitului Grigore Irinupoleos, în limbile greacă și rusă, a fost publicată doar în greacă și tradusă în românește de Ștefan Gr. Berechet²². Varianta rusă a acestei inscripții: ЗДѢСЬ ПОКОИТСЯ ТѢЛО ПРЕОСВЯЩЕННАГО ГРИГОРІЯ МИТРОПОЛИТА ИРИНОПОЛССКАГО И ВАТОПЕДСКАГО, КОТОРЫЙ РОДИЛСЯ ВЪ ЕФЕСѢ ГЕНВАРЯ 23 ДНЯ 1764 ГОДА А СКОНЧАЛСЯ ВЪ КИШИНЕВѢ ГЕНВАРЯ 3 ДНЯ 1846 ГОДА. (Traducerea în limba română: „Aici odihnește trupul răposatului mitropolit al Irinupoleosului și al Vatopedului Grigore, care s-a născut în Efes la 23 ianuarie 1764 și a decedat la Chișinău la 3 ianuarie 1846”).

Ca și în cazul ctitoriilor boierilor moldoveni de la mănăstirile Dobrușa (Toma Cozma), Suruceni (boierii Suruceni) etc., mănăstirea Japca l-a avut drept susținător pe proprietarul *Constantin Andronovici Stati*. Acesta a locuit în sfântul lăcaș de la Japca între 1820 și 1842. Chilia din lemn a boierului Stati era plasată în locul unde actualmente se află biserica de iarnă. La naștere, primise numele de

¹⁷ Іером. Максимилиан, *Op. cit.*, № 19, 1872, c. 591; Gh. Bezviconi, *Mănăstirea Japca din județul Soroca*, București, Tipografia „Fântâna Darurilor”, 1942, doc. 115, p. 216-217.

¹⁸ Іером. Максимилиан, *Op. cit.*, № 21, 1872, c. 649; Gh. Bezviconi, *Op. cit.*, doc. 117, p. 218-220.

¹⁹ Іером. Максимилиан, *Op. cit.*, № 19, 1872, c. 592, 594.

²⁰ P. Mihailovici, *Fapte trecute și basarabeni uitați*, Chișinău, 1938, p. 36.

²¹ Dinu Poștarencu, *Biserica Sf. Teodor Tiron din Chișinău*, în *Identitățile Chișinăului*. Materialele Conferinței, 12–13 septembrie 2011, Chișinău, Pontos, 2012, p. 144; Vlad Mischevca, *Cu privire la mormântul mitropolitului Grigore Irinupoleos (23.I.1764–3.I.1846)*, în *Istoricul Vlad Mischevca la 50 de ani: Biobibliografie*, Chișinău, 2013, Tipografia „Elan Poligraf” SRL, pp. 136-139.

²² Ștefan Gr. Berechet, *Diferite inscripții și însemnări*, în *Comisiunea Monumentelor Istorie. Secția din Basarabia*, Chișinău, 1928, p. 138.

Teofan. În copilărie, având probleme de sănătate, maică-sa a considerat că schimbarea prenumelui îl va ajuta la însănătoșire, de aceea l-a numit Constantin. Pe taică-său unii îl numeau Grigori, alții – Andronic²³. În anii 1820–1825 a zidit în mănăstire biserica de piatră cu hramul Înălțarea Domnului²⁴. A cumpărat pentru mănăstire un lot de pământ²⁵, lăsând lăcașului monahal o *Evangelie* românească, tipărită în 1723, la București, un potir de argint cu o inscripție în limba română „Pomenește-l, Doamne, pe robul tău, Constantin” și altă inscripție în rusă – „Pomenește, Doamne, pe robii tăi, Gheorghe și Manuil”. A decedat în 1842, la o vârstă înaintată, și a fost înmormântat în biserica pe care a zidit-o, în partea de nord a altarului²⁶. Portretul ctitorului, în ulei, cu inscripția „Costachi Statiev ctitor 1825, zugrăvit în 1867 febr. 7” a fost semnalat în 1912 de Gheorghe Ghibănescu, cu următoarea descriere: „privirea sa clară de sub ișlicul vechi, verde în cap, cu cațaveica de vulpe pe umeri și cu mătânii în o mână și biserica în cealaltă”²⁷. În 1928, profesorul I. Simonescu avea să constate și el portretul ctitorului în una din sălile stăreției, „îmbrăcat în giubea până la glesne, cu mânecile largi, cu blăniță de samur în lungul părților. Pe cap poartă comănac cu blană surie de miel. În mâna stângă ține chipul vechii mănăstiri, iar în cea dreaptă mătaniile de chihlimbar. Deoparte și alta a capului stă scris: „Ctitorul Costache Statice, ziditorul mănăstirii și cel care a făcut danie pământul, 1825”²⁸. În perioada interbelică, un portret al boierului C. State, din 1825, lucrat pe pânză, cu mărimea de 87x58 cm, donat de mănăstirea Japca, se păstra la Muzeul Societății Istorico-Arheologice Bisericești Basarabene din Chișinău²⁹.

Alături de Constantin Andronovici Stati, în *Pomelnic* (1872) era menționat și neamul acestuia: Grigore, Ana, Andrei, Ioana, Lupa, Andronic, Gheorghe, Manuil³⁰.

Între 1847–1849, *Mihail Ivanovici Lobov*, funcționar de clasa a 9-a din Chiși-

²³ Иером. Максимилиан, *Op. cit.*, № 21, 1872, c. 655.

²⁴ В. Курдиновский, *Список древнейших церквей Бессарабской губернии*, în *Труды Бессарабского Церковного Историко-Археологического общества*, № 10, 1919, c. 92; Gheorghe Bezviconi, *Boierimea Moldovei dintre Prut și Nistru*, vol. II, București, 1943, p. 67; Petcu Marcu, Nicolae Lihănceanu, Adrian Pintilie, Ramona-Anca Crețu, *Pagini din istoria monahismului ortodox în revistele teologice din România. Așezăminte monahale*, București, Editura Bibliotecii Naționale a României, Editura Mitropolit Iacov Putneanu, 2011, p. 626.

²⁵ Gh. Bezviconi, *Mănăstirea...*, doc. 118-122, pp. 220-226.

²⁶ Иером. Максимилиан, *Op. cit.*, № 21, 1872, c. 655-656.

²⁷ Gh. Ghibanescu, *Impresii și note din Basarabia*, Chișinău, Editura Civitas, 2001, p. 53.

²⁸ I. Simonescu, *Mănăstirea Japca*, în *Anuarul Episcopiei Hotimului*, nr. 15-16, 1928, p. 132.

²⁹ *Opisul obiectelor ce se păstrează în Muzeul Societății Istorico-Arheologice Bisericești Basarabene din Chișinău*, Chișinău, Tipografia Eparhială, 1923, p. 43.

³⁰ Иером. Максимилиан, *Op. cit.*, № 21, 1872, c. 655.

nău (o bună cunoștință a arhimandritului Casian), împreună cu soția sa, Eudochia, fiica lui Mihail, a construit biserica de iarnă, cu hramul *Arhanghelul Mihail* și un corp de casă cu chilii de piatră, pentru care a plătit cca 8000 de ruble de argint, a făcut donații bănești pentru procurarea icoanelor și pentru construcția clopotniței bisericii *Înălțarea Domnului*³¹, a donat pentru renovarea bisericii din stâncă 471 ruble de argint, iar în 1851 – încă 75 ruble³². Datorită lui, clopotnița a mai fost ridicată cu un etaj³³.

Alături de Mihail Lobov, în *Pomelnic* (1872) era menționat și neamul acestuia: boieroica Eudochia, Ioana, Maria, slujitorii bisericii Mihai, Marfa, Petru, Vasili, Natalia, Parascheva, Petru, Cosima, Ana, Ștefan, Maria, Alexandru³⁴.

Lăcașul monahal primea diverse donații de la credincioși atât din zonele învecinate, cât și din cuprinsul Imperiului Rus, menționate în *Pomelnicul* vechi și în cel din 1872. În *Pomelnicul* vechi era menționat nobilul Pavel Fiodorov, guvernatorul Basarabiei (28 august 1834 – 29 mai 1854).

În registrele mănăstirii erau incluse neamuri de binefăcători: nobili (ale cneazului Grigorie Petrovici Volkonski, ale cneazului Petru Hristianovici Vitghenștein, ale cneaghinei Olga Petrovna Dolgorukova), militari (ale colonelului Alexandru Ivanovici Runovski), boieri (Pavel Fiodorov, Evgheni Alexandru Saharov, Nikon Ivanovici Iarețki, Avraam Berezovski, Alexandru Filipovici Rezov), comercianți (Petru Maximov Pâleav).

Mănăstirea a beneficiat, din partea creștinilor, de resurse financiare, pământ, construcții, cărți etc. Frații de sânge Iolim și Constantin Tati au donat mănăstirii 3000 de lei în 1822³⁵. În 1827, Gheorghe Paricsii Grec a donat mănăstirii o moară „pentru mântuirea sufletului său și al părinților”³⁶. De menționat că binefăcătorul a avut grijă de întreținerea acestei instalații, dăruind bani pentru reparație și întreținere. În iulie 1825, arhimandritul Chiril a donat mănăstirii Japca 100 de lei³⁷. În anii 1840, egumenul Antoni, starețul mănăstirii Medvedovsk, Eparhia Kiev, fratele ieromonahului *Marchian* (Martin Varivoda) a donat mănăstirii bani pentru cumpărarea unui clopot³⁸. În 1843, frații Vasile și Meletii Budeci, nepoții lui Grigore Budeci, răzeși din Japca, au dăruit mănăstirii 73 stânjeni de pământ. Pe la 1845, Vasile Budeci, deja în etate, a trecut pe la mănăstirea Japca. Aici s-a îmbolnăvit și

³¹ Иером. Максимилиан, *Op. cit.*, № 21, 1872, c. 703.

³² *Ibidem*, № 22, 1872, c. 703.

³³ Gh. Bezviconi, *Mănăstirea...*, p. 29.

³⁴ Иером. Максимилиан, *Op. cit.*, № 22, 1872, c. 707-708.

³⁵ *Ibidem*, c. 703-704.

³⁶ *Ibidem*, c. 708.

³⁷ Иером. Максимилиан, *Op. cit.*, № 19, 1872, c. 592.

³⁸ *Ibidem*, № 16, 1872, c. 501; № 19, 1872, c. 592.

a decedat³⁹. În aprilie 1844, egumenul Antonii, starețul mănăstirii Maloiaroslavsk din Eparhia Kaluga, a donat bani pentru edificii⁴⁰. Ieroschimonahul Manasie de la mănăstirea Dobrușa, în ianuarie, 1847, a donat mănăstirii Japca 34 de ruble și 25 copeici⁴¹. Boierul Avraam Berezovschi este înscris în *Pomelnic* deoarece, în 1849, a donat 70 de ruble pentru construcția bisericii *Înălțarea Domnului*⁴². În 1851, locuitorii satului Japca, Orest Popa și Ioan Danțuga au donat mănăstirii o *Evanghelie* ferecată cu argint „pentru veșnica lor pomenire și a familiilor acestora”⁴³. Locotenent-colonelul Runovski a dăruit lăcașului un acoperământ de catifea albastră⁴⁴. În 1857, Maria Petrovna Zinovieva, fiica cneazului Alexandru Petrovici Trubețkoi, a dăruit bisericii *Înălțarea Sfintei Cruci* o icoană pictată de ea însăși⁴⁵. În anii 1864–1872, cneazul Grigori Petrovici Volkonski a donat mănăstirii 300 de ruble de argint⁴⁶. În 1864, Ioan I. Goroșenco, subchirurg din Camenca, a donat un chivot pentru icoană și i-a tratat, timp de 25 de ani, fără remunerare, pe monahii bolnavi⁴⁷. În același an, consilierul Nikon Iarețchi a oferit în dar icoana Sfinților Nikon și Ana, ferecată cu argint. Pe parcursul câtorva ani, acesta, prin intermediul schimonahului Zosima, a dat bani pentru procurarea uleiului pentru candela de la icoană. În timpul iernii, icoana era transferată în biserica de iarnă *Arhanghelul Mihail* și plasată în partea dreaptă a altarului⁴⁸. În perioada decembrie 1867 – aprilie 1869, lăcașul monahal a beneficiat de donații financiare din partea preotului Pancratii Condrățchi, din regiunea Podolia (30 de ruble), ieromonahului Teodosie de la mănăstirea Curchi (25 de ruble), moșieresei Zinovia Paladuțev din Râspopeni (50 de ruble) și boierului Gheorghe Teodosiu din Telenești (50 ruble)⁴⁹. În octombrie 1869, egumenul Teofan de la mănăstirea Noul Neamț a donat mănăstirii două desetine de pământ, care a fost vândut contra sumei de 100 de ruble⁵⁰. La 1869, boierul Eugeniu Saharov, profesor la Seminarul din Chișinău, a dăruit mănăstirii un acoperământ alb lustruit⁵¹. În același an, negustorul Petru Maximov Păleav a donat o stofă brodată cu aur⁵².

³⁹ Иером. Максимилиан, *Op. cit.*, № 20, 1872, c. 616.

⁴⁰ *Ibidem*, № 19, 1872, c. 593.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² *Ibidem*, № 22, 1872, c. 711; № 14, 1872, c. 443;

⁴³ *Ibidem*, c. 441-442.

⁴⁴ *Ibidem*, c. 441-442.

⁴⁵ *Ibidem*, c. 440-441.

⁴⁶ *Ibidem*, c. 440.

⁴⁷ Gh. Bezviconi, *Mănăstirea...*, p. 43.

⁴⁸ Иером. Максимилиан, *Op. cit.*, № 14, 1872, c. 443.

⁴⁹ *Ibidem*, c. 444.

⁵⁰ *Ibidem*, c. 446.

⁵¹ *Ibidem*, c. 443.

⁵² *Ibidem*, c. 445; № 22, 1872, c. 717.

Mănăstirea Japca. Vedere generală, înc. sec. XX⁵³.

În Primul Război Mondial, mănăstirile basarabene au susținut activitatea de caritate. Lăcașurile monahale urmau să trimită la Chișinău câte doi croitori, care urmau să coase haine de iarnă și lenjerie, pentru a le trimite pe front. Călugării refuzau să consume ceai și zahăr și expediau banii economisiți pentru necesitățile frontului. Mănăstirile trimiteau pe front vin pentru împărțășanie, mai ales în perioada postului⁵⁴.

Pomelnicul mănăstirii Japca, document unic în spațiul basarabean din sec. XIX, constituie un valoros document-cronică al așezământului monahal. Primele informații referitoare la mănăstirea Japca, semnalate în acest document valoros au fost reconstituite în baza mărturiilor orale⁵⁵. Părintele Paisie, care a trăit 115 ani, a relatat comunității monahale informații valoroase privind schitul și mănăstirea Japca, unele aspecte au fost menținute în memoria colectivă și individuală a călugărilor până la sfârșitul sec. XIX⁵⁶. Un alt martor al evenimentelor istorice pe care le-a traversat mănăstirea Japca a fost călugărul Augustin (Ilie Muzurenco), aflat la mănăstire din 1819, care a depus mărturie pentru întocmirea *Pomelnicului* din 1872⁵⁷. De menționat faptul că în acest valoros document se fac deseori referințe la vechiul *Pomelnic*, care, din păcate, nu s-a păstrat⁵⁸.

⁵³ Sursa: Muzeul Național de Arheologie și Istorie a Moldovei. Nr. inv.: FB-24563-4.

⁵⁴ Іером. Максиміліан, *Op. cit.*, № 14, 1872, с. 146.

⁵⁵ М.А. Ганицкий, *Шабский Вознесенский Монастырь*, в *Кишиневские Епархиальные Ведомости*, № 20, 1876, с. 920-921.

⁵⁶ *Ibidem*, № 23, 1876, с. 920.

⁵⁷ Іером. Максиміліан, *Op. cit.*, № 13, 1872, с. 408.

⁵⁸ *Ibidem*, № 16, 1872, с. 498.

Ieromonahul Maximilian (Mihail Ikonnikov), blagocinul mănăstirii, susținut de arhimandritul Ieronim, a ținut cont de relațiile înaintașilor și de documentele existente la mănăstire pentru întocmirea *Pomelnicului mănăstirii Japca*, publicat în 1872 în *Кишиневские Епархиальные Ведомости*⁵⁹. Forma de prezentare a acestui document este una științifică, cu notițe și comentarii.

Ieromonahul Maximilian s-a născut în 1834. A studiat la Seminarul din Viatka, iar după absolvire, în timpul Războiului din Crimeea, a făcut carieră militară, ca subofițer (1856). După război a slujit în unitățile militare din Caucaz, unde s-a îmbolnăvit și a fost nevoit să se retragă. După trecerea în rezervă, a intrat în ascultare la mănăstirea *Sfântul Trifon* din Viatka (1860–1864). A fost tuns în monahism la mănăstirea Înălțarea Sfintei Cruci din Slobodka (1866), unde a devenit ierodiacon și ieromonah (1867). În 1868 a venit la mănăstirea Japca. Decorat cu medalia de bronz consacrată războiului din 1853–1856. Împreună cu Ieronim, fostul stareț al mănăstirii Japca, au plecat în Eparhia Cernigovului⁶⁰.

La întocmirea *Pomelnicului*, Maximilian a fost ajutat de călugărul Sinesie (Gheorghe Bărca), moldovean, care a tradus cele 150 de documente din română în rusă. Acesta s-a născut în 1839. A studiat la Seminarul din Chișinău, apoi a fost repartizat ca preot în satul Sângerei (1864–1866). Rămas văduv, a plecat la Curchi (1866), unde s-a călugărit (1867). În 1869 a fost transferat la Japca. În 1872 a participat la deschiderea școlii de la Japca. De aici a fost transferat în funcția de stareț la mănăstirea Țigănești (1872–1873)⁶¹.

Pomelnicul include evenimente esențiale din istoria mănăstirii – de la întemeiere până în 1872, stareții acesteia, ctitorii, donatorii; oferă informații valoroase despre obștea monahală (sunt menționați 106 călugări, majoritatea români), edificii, dinamica economică etc.

Actualmente, mănăstirea Japca este una dintre cele mai bine amenajate și mai prospere mănăstiri din Republica Moldova, un adevărat centru de spiritualitate din spațiul pruto-nistrean.

SUMMARY

In its historical evolution the Japca monastery received a strong support from the founders and benefactors: prices, landowners, clergymen, officials, members of the military, etc. As a result of these activities one of the largest monastic complexes in the region has been established and strengthened.

⁵⁹ Иером. Максимилиан, *Op. cit.*, № 13–17, 1872.

⁶⁰ М. А. Ганицкий, *Op. cit.*, № 23, 1876, с. 920.

⁶¹ Иером. Максимилиан, *Op. cit.*, № 13, 1872, с. 406–408.

Sergiu BACALOV*

ACTIVITATEA MILITARĂ A UNOR MOLDOVENI ÎN RUSIA. CAZUL NEAMULUI ABAZA

Neamul nobililor Abaza (Abăza¹) a apărut pe arena social-politică, militară și economică a Țării Moldovei încă în secolul al XVII-lea. Reprezentanții Abăzeștilor (Niculae Abaza, Andrei Abaza, Ilie Abaza, Ion Abaza, Simion Abaza ș.a.) au deținut diverse dregătorii în aparatul de stat, funcții care nu comportau caracter militar: clucer, stolnic, paharnic, vornic de poartă, vornic de Botoșani etc². Destinul Abăzeștilor din Țara Moldovei și a ramurii plecate în Rusia i-a preocupat pe mulți cercetători, care au evidențiat aspecte inedite sau mai puțin cunoscute din genealogia și istoria acestui neam boieresc moldovenesc³.

* **Sergiu Bacalov**, doctor în istorie, Centrul de Cultură și Istorie Militară.

¹ În secolele XVII-XVIII, în documentele interne ale Țării Moldovei numele de neam al Abăzeștilor a fost ortografiat „Abăza” sau „Abăza”, mai rar „Abaza”. În Rusia, descendenții lui Ilie Abăza, precum și urmașii acestora, s-au numit „Abaza”. Deoarece studiul nostru se referă îndeosebi la ramura rusă a Abăzeștilor, în text vom utiliza forma „Abaza”, sub care au acceptat să fie cunoscuți în Rusia reprezentanții acestui neam boieresc moldovenesc, formă care s-a încetățenit și în literatura de specialitate.

² Sergiu Bacalov, *Boierimea Țării Moldovei la mijlocul secolului al XVII-lea – începutul secolului al XVIII-lea. Studiu istorico-genealogic*, Chișinău, 2012, § IV.4, Neamurile boierești mici de origine străină. Cazul neamului Abăzeștilor, p. 398-415.

³ Demir Dragnev, Andrei Eșanu, *Familia Abaza în Rusia. Noi contribuții documentare* // Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol”, V, Iași, 1993, 1-2, p. 671-678; Demir Dragnev, Andrei Eșanu, *Date inedite despre urmașii vornicului Ilie Abăza în Rusia* // Revista de Istorie a Moldovei, Chișinău, 1994, Nr. 2, p. 3-9; Ștefan S. Gorovei, *Vechi însemnări genealogice ale familiei Abaza* // Arhiva Genealogică, I (VI), Iași, 1994, 1-4, p. 163-170; Sorin Ifțimi, *Abăzeștii din sudul Moldovei* // Arhiva Genealogică, III (IX), 1997, nr. 3-4, p. 215-222; Mihai D. Sturdza, *Familiiile boierești din Moldova și Țara Românească. Enciclopedie istorică, genealogică și biografică*, vol. I, Abaza – Bogdan, București, 2004, p. 38-41; Sergiu Bacalov, *Neamul Abăzeștilor în a doua jumătate a secolului al XVII-lea – începutul secolului al XVIII-lea* // În onoare Demir Dragnev. Civilizația medievală și modernă în Moldova, Chișinău, 2006, p. 420-431.

O etapă importantă în evoluția neamului a survenit în anul 1711, odată cu emigrarea lui *Ilie Abaza* (1655 – după 1727), împreună cu întreaga familie, în Rusia. În acest fel a luat naștere ramura rusească a neamului Abăzeștilor, cei mai mulți dintre reprezentanții acesteia activând în domeniul militar. În acest sens, se evidențiază, în special, reprezentanții neamului din generațiile secolului al XVIII-lea. Astfel, patru din cei cinci fii ai lui *Ilie Abaza*, au deținut funcții militare și grănicerești, activând, pe parcursul primei jumătăți a secolului al XVIII-lea: *Lupul (Lukian) Abaza*, „a fost rotmistru în landmiliție”, ca și frații săi mai mici, *Ivan Abaza* și *Istrati (Evstrati) Abaza*, ultimul – în polcul *Harkovski*, și a decedat „în timpul slujbei”, probabil pe câmpul de luptă. Încă un frate, *Nicolae Abaza*, a fost dragon în polcul *Arhanghelogorodski*, fiind pensionat în grad de „priemier-maior”⁴. Nepoții de fii ai lui *Ilie Abaza* au urmat majoritatea absolută calea părinților lor, fiind încadrați în armata rusă, în polcurile de husari *Staro-Moldavski*, *Harkovski*, *Ahtârski* și în cel de infanterie *Selenghinski*, deținând gradele de secund-maior, căpitan, rotmistru, vahmistru, praporșcic și porucic. Mulți dintre ei au căzut la datorie, pe câmpul de luptă, cum ar fi, de exemplu, cazul lui *Anton Lukianovici Abaza*, kapitan în polcul de husari *Staro-Moldavski*, care a „pierit în timpul expediției din Prusia”, sau cel al lui *Vasili Evstratievici Abaza*, sekund-maior în timpul expediției peste Dunăre, care a „pierit la Silistra”⁵.

Aceeași situație o constatăm, la cumpăna secolelor XVIII-XIX, și în cazul strănepoților lui *Ilie Abaza*, majoritatea fiind militari în armata rusă. În cazul acestei generații, observăm că exponenții săi au deținut unele grade militare mai mari decât cele ale înaintașilor (polcovnic, podpolcovnic, căpitan, căpitan-leutenant, cvartermister, rotmistru, podporucic, cornet, miciman, vahmis-

⁴ В.В. Руммель, В.В. Голубцов, *Родословный сборник русских дворянских фамилий*, том I, СПб, 1886, с. 1.

⁵ *Ibidem*, с. 2-3. Fiii lui *Lupul (Lukian) Ilie Abaza*, militari: „*Ivan Lukianovici*, căpitan în polcul de husari *Starii-Moldavski*, + în timpul slujbei”; „*Anton Lukianovici*, căpitan în polcul de husari *Starii-Moldavski*. + omorât în campania prusacă”; „*Vasili Lukianovici*, vahmistru în polcul de husari *Moldavski*. + în timpul slujbei”; „*Konstantin Lukianovici*, în slujbă din anul 1751, praporșcic în polcul de husari *Moldavski*”. Fiii lui *Ivan Ilie Abaza*, militari: „*Konstantin Ivanovici*, porucic de husari”; „*Ivan Ivanovici*, varmistru în polcul de husari *Moldavski*, născut în 1735. + în timpul slujbei”. Fiii lui *Istrati (Evstrati) Abaza*, militari: „*Ivan Evstratievici*, porucic, în rezervă, al polcului de husari *Harkovski* (1783–1794)”; „*Andrei Evstratievici*, a slujit în polcurile de husari *Moldavski* și *Ahtârski*; la pensie – secund-maior (1775)”; „*Vasili Evstratievici*, a slujit în diferite polcuri de husari; secund-maior în Armată I-a peste Dunăre, + omorât la Silistra”; „*Fiodor Evstratievici*, porucic în polcul de infanterie *Selenghinski*, + la Kafa (în Crimeea) de ciumă”; „*Lev Evstratievici*, porucic în polcul de infanterie *Selenghinski*, + în Kafa (în Crimeea) de ciumă”. Fiii lui *Constantin Ilie Abaza*, militari: „*Prokofi Konstantinovici*, conțopist în Colegiul de Afaceri Externe (din 1757); a slujit mai târziu ca husar și a fost pensionat în grad de căpitan”. Fiii lui *Nikolai Ilie Abaza*, militari: „*Vasili Nikolaievici*, porucic (la pensie din 10 mai 1783)”; „*Andrei Nicolaievici*, praporșcic (1783)”; „*Ilya Nikolaievici*, praporșcic (1783)”.

tru, serjant), iar spectrul unităților militare în care își satisfăceau serviciul, deși menținea o anumită tradiție (polcurile de husari Harkovski, Iziumski, polcul de infanterie Breanski), devenise mult mai larg, depășind cadrul regional (unitățile de artilerie și marină)⁶.

Totodată, în cazul nepoților și strănepoților lui Ilie Abaza, au activat în armată și unii dintre cei al căror tată, nu fusese militar. Drept exemplu este cazul lui Konstantin Ilyici Abaza, „traducător la Colegiul Afacerilor Externe”⁷, și al fiului său, Prokofi Abaza. Acesta din urmă, după ce a activat un timp în calitate de conțopist în cadrul Colegiului Afacerilor Externe, probabil sub egida tatălui său, „mai târziu a devenit husar și a fost pensionat în grad de kapitan”⁸; sau cel al lui Aleksei, fiul lui Ivan Ilyici Abaza, care „n-a făcut serviciul militar din cauza problemelor de sănătate”⁹, însă trei din cei patru fii ai săi au fost militari: „Savva Alekseevici, cornet”, „Vasili Alekseevici, cvartermister în polcul de husari Iziumski”, „Fiodor Alekseevici, vahmistru”. Iar mezinul, Dmitri Alekseevici – „cancelarist”¹⁰.

⁶ B.V. Руммель, В.В. Голубцов, *Родословный сборник русских дворянских фамилий*, том I, СПб, 1886, c. 3-5. Fiii lui Anton Lukian Abaza, militari: „Grigori Antonovici, căpitan, la pensie”; „Ivan Antonovici, în serviciu militar din anul 1771, praporșic în polcul de husari Harkovski”. Fiii lui Constantin Lukian Abaza, militari: „Piotr Konstantinovici, (1783), căpitan”; „Ilya Konstantinovici, cadet în cadrul Școlii Militare pentru Nobili [Шляхетский Сухопутный Корпус] (1783)”; „Prohor Konstantinovici, miciman (14 iulie 1796); leitenant (14 martie 1801); căpitan-leitenant în momentul trecerii în rezervă (27 ianuarie 1805), născut la 1779, +18..”; „Grigori Konstantinovici, căpitan”. Fiii lui Konstantin Ivan Ilie Abaza: „Dmitri Konstantinovici, porutcic, născut la 1767, +18.. (înainte de 1838)”; „Nikandr Konstantinovici, porucic, născut la 4 noiembrie 1768, +18..”. Fiii lui Alexei Ivan Ilie Abaza, militari: „Savva Alekseevici, cornet”; „Vasili Alekseevici, cvartermister în polcul de husari Iziumski (1783)”; „Fiodor Alekseevici, vahmistru”. Fiii lui Ivan Evstrati Ilie Abaza, militari: „Iakov Ivanovici”, „Piotr Ivanovici”, „Iosif Ivanovici” „serjanți în polcul de infanterie Brianski (1783)”; Fiii lui Andrei Evstrati Ilie Abaza, militari: „Andrei Andreievici, porucic (1840), născut în 1775, + 18..”; „Maksim Andreievici, podpolcovnic de artilerie, născut la 1789, + 18..”; „Aleksei Andreievici, podporucic de artilerie, în rezervă”. Fiii lui Prokofi Konstantin Ilie Abaza, militari: „Ivan Prokofievici, porucic în momentul trecerii în rezervă (6 februarie 1816)”. Fiii lui Vasili Nikolae Ilie Abaza, militari: „Erast Vasilievici, căpitan (1801), născut în anul 1783, + 18..”; „Mihail Vasilievici, polcovnic (10 decembrie 1833), născut la 1798”; „Savva Vasilievici, podporucic în rezervă (1849), născut la 1800, 5 decembrie”; „Nikolai Vasilievici, rotmistru”.

⁷ *Ibidem*, c. 1.

⁸ *Ibidem*, c. 3.

⁹ *Ibidem*, c. 2.

¹⁰ *Ibidem*, c. 4.

Descendenții lui Ilie Abaza în Rusia						
Generația 1		Generația 2		Generația 3		Generația 4
I jum. a sec. XVIII		II jum. a sec. XVIII		cump. sec. XVIII-XIX		mijl. sec. XIX
Numărul persoanelor		Numărul persoanelor		Numărul persoanelor		Numărul persoanelor
5		18		33		65
militari	civili	militari	civili	militari	civili	militari
4	1	15	3	24	9	20
80%	20%	83%	17%	73%	27%	31%
Surse: В.В. Руммель, В.В. Голубцов, Родословный сборник русских дворянских фамилий, том I, СПб, 1886, с. 1-9; том II, СПб, 1887, с. 823-824; Arhiva Națională a Republicii Moldova, fond 88, inventar 2, dosar 271, fila 2.						

În secolul al XIX-lea, descendenții vornicului Ilie Abaza au continuat, prin tradiție și reieșind din obligațiile dvorenești, cariera militară, unii dintre ei deținând grade militare înalte. Totodată, remarcăm că tot mai mulți Abăzești s-au inclus activ în viața social-politică a Imperiului Rus¹¹, având contribuții semnificative în această privință: de exemplu, *Platon Nikanorovici Abaza* (1798-1862), demobilizat din armată în 1823, în grad de rotmistru. Ulterior, a devenit membru al Societății Agricole din sudul Rusiei, fiind cunoscut în calitate de specialist în domeniul agriculturii practice, renumit ovicultor și autor al mai multor lucrări despre agricultură¹²; *Aleksandr Agheievici Abaza* (1821-1895), „remarcabil om de stat”, membru al Consiliului de Stat și al Academiei de Științe, în 1880-1881 a deținut funcția de ministru al finanțelor al Imperiului Rus, „elaborând multe legi importante”; *Viktor Afanasevici Abaza* (1831-1898), militar de carieră în armata rusă, a avansat până la gradul de general-maior. A publicat mai multe lucrări de istorie, cu caracter științific și de popularizare, inclusiv „Istoria Rusiei pentru studenți” (1885), „Istoria Rusiei pentru popor” (1886)¹³, „Istoria Armeniei” (1888)¹⁴ etc.; *Konstantin Konstantinovici Abaza* (1841-1906), cunoscut pedagog militar. A publicat mai multe lucrări, unele în calitate de coautor, cu caracter didactic, de popularizare a istoriei și privind cultivarea patriotismului în mediul militarilor: „Îndrumar didactic pentru școlile militare primare” (1873), „Povestiri despre eroi. Popoarele Orientului și Occidentului” (1900), „Povestiri despre eroii patriei” (1901), „Cucerirea Turkestanului” (1901), „Discuții despre japonezi” (1904, 1905) etc.;¹⁵ *Arkadi Maksimovici Abaza* (1843 sau 48-1915), cunoscut compozitor și profesor de muzică¹⁶; *Nikolai Savvici Abaza* (1837-1901), senator și membru al Consiliului de Stat. A făcut studii de medicină. În 1863 a participat la luptele din Caucaz, ulterior

¹¹ *Абаза* // Энциклопедический Словарь, под редакцией профессора И.Е. Андреевского. Том I, Издатели: Ф.А. Брокгауз, И.А. Ефрон. СПб., 1890, с. 10.

¹² *Русский биографический словарь*, том. I, издан под наблюдением А.А. Половцова, СПб., 1896, с. 3.

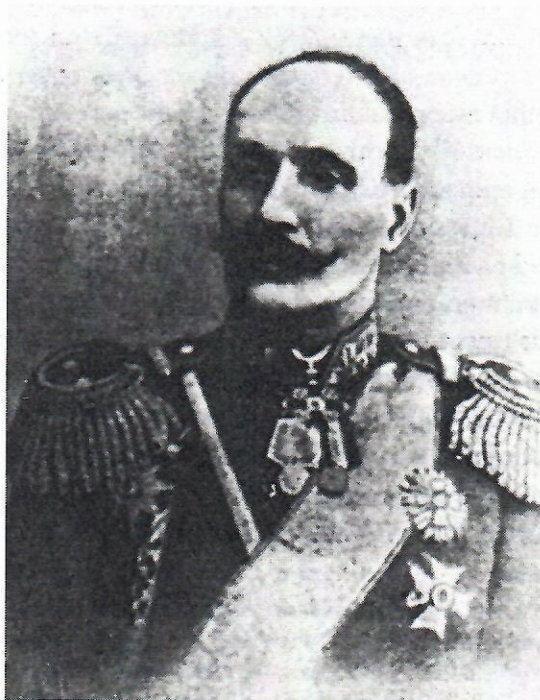
¹³ В.А. Абаза, *История России, народное издание*, СПб., 1886, 88 с.

¹⁴ В.А. Абаза, *История Армении*, СПб., 1888, 129 с.

¹⁵ *Абаза* // Энциклопедический Словарь, под редакцией профессора И.Е. Андреевского. Дополнительный том I, Издатели: Ф.А. Брокгауз, И.А. Ефрон. СПб., 1905, с. 2; *Абаза, Конст. Конст.* // Военная Энциклопедия, том I, под редакцией В. Ф. Новицкого, А.В. фон-Шварца, В. А. Апушкина, Г.К. фон-Шульца, Петербург, 1911, с. 2-3.

¹⁶ *Абаза (Аркадий Максимович)* // Энциклопедический Словарь, под редакцией профессора И.Е. Андреевского. Дополнительный том I, Издатели: Ф.А. Брокгауз, И.А. Ефрон. СПб., 1905, с. 2; М. Л. Космовская, *О двух аспектах изучения музыкального наследия Курского края в ключе воспоминаний Г.В. Свиридова* // Музыка изменяющейся России, Курск, 2007, с. 318-321; *Абаза Аркадий Максимович (1843-1915)* // Историки Курского края, Биографический словарь. Составитель и ответственный редактор С. П. Щавелев, Курск, 2009, с. 37.

a deținut funcțiile de guvernator militar al guberniilor Oriol și Petersburg, până în 1867. Din 1876 a fost reprezentantul principal al Crucii Roșii și responsabil de probleme sanitare în cadrul armatei dunărene. Din 1890 – membru al Consiliului de Stat. A scris lucrarea „Crucea Roșie în timpul acțiunilor armatei din 1877-78” [«Красный Крест в тылу действующей армии в 1877-78», Спб., 1880-1882]¹⁷; *Aleksei Mihailovici Abaza* (1855-1917), contr-amiral și om politic. A condus crucișătorul „Svetlana”. Din 1903, s-a aflat în fruntea Comitetului pentru problemele Extremului Orient, cu dreptul de a raporta direct țarului. A jucat un rol decisiv în declanșarea războiului ruso-japonez (1904-1905)¹⁸.

*General-leutenant V. A. Abaza*¹⁹

¹⁷ Абазы // Энциклопедический Словарь, под редакцией профессора И.Е. Андреевского. Том I, Издатели: Ф.А. Брокгауз, И.А. Ефрон. СПб., 1890, с. 10; Абазы (Константин Константинович) // Энциклопедический Словарь, под редакцией профессора И.Е. Андреевского. Дополнительный том I, Издатели: Ф.А. Брокгауз, И.А. Ефрон. СПб., 1905, с. 2.

¹⁸ *Абазы Алексей Михайлович* // Новый Энциклопедический Словарь, том I, Издатели: Ф.А. Брокгауз, И.А. Ефрон. СПб., 1911, с. 13.

¹⁹ Sursa: *Arhiva Națională a Republicii Moldova* (în continuare: *ANRM*), № 27/2077.

În baza informațiilor istorico-genealogice referitoare la Abăzeștii din Rusia, în perioada cuprinsă între începutul secolului al XVIII-lea – mijlocul secolului al XIX-lea, am stabilit numărul și procentul militarilor (pe generații) din acest neam. Tabelul evidențiază și confirmă că, până în prima jumătate a secolului al XIX-lea, Abăzeștii au fost un neam de militari. Abia începând cu mijlocul secolului al XIX-lea crește semnificativ proporția celor care activau ca functionari în domeniul civil. Deși sesizăm o scădere cantitativă a interesului față de cariera militară, totuși, anume în această perioadă militarii din neamul Abaza reușesc să obțină cele mai înalte funcții și grade: general-maiorul *Viktor A. Abaza*, contr-amiralul *Aleksei M. Abaza* etc., ceea ce denotă schimbarea accentului de pe cantitate pe calitate.

Trebuie să menționăm că datele din acest tabel sunt relative, deoarece informațiile publicate de V.V. Rummel și V.V. Golubțov privind activitatea militară a unor reprezentanți din neamul Abăzeștilor nu sunt complete. Un exemplu elocvent în această privință este cazul lui *Afanasi Andreievici Abaza*²⁰, în privința căruia, dintr-un document din Arhiva Națională a Republicii Moldova, știm că a făcut studii militare, apoi a participat la acțiuni militare, fiind trecut în rezervă, în grad de maior, în 1821, din cauza unei răni căpătate în luptă²¹. De asemenea, doar unul dintre cei patru fii ai săi, *Valerian Afanasievici Abaza*, a fost atestat ca militar în rezervă, în grad de porucic²². Însă, documentele din arhivă îi atestă ca militari activi sau trecuți în rezervă și pe ceilalți fii ai lui *Afanasi Andreievici Abaza*, după cum reiese dintr-un certificat despre slujbă, întocmit în 1862, care constată că: „*Vladimir* a demisionat din serviciul militar, *Victor* este porucik la Artileria Hipomobilă [Конная Артиллерия], *Valerian* a demisionat din serviciul militar, iar *Aleksandr* este praporșcik în Regimentul de Infanterie Nizovski”²³. Cazul lui *Afanasi Andreievici Abaza* și al familiei sale nu constituie o excepție,

²⁰ В.В. Руммель, В.В. Голубцов, *Родословный сборник русских дворянских фамилий*, том I, СПб, 1886, с. 4. „*Afanasi Andreievici, Deistv. Stat. Sov.*, administratorul secției din Podolia a Proprietăților Statului (1842-1855), s-a născut în 1794, +18.. Soția: *Aleksandra Grigorievna Novikhaia*”.

²¹ *ANRM*, fond 88, inventar 2, dosar 271, fila 2. „*Deistvitelinii Statnii Sovernik Afanasi Andreievici Abaza*”, „După încheierea studiilor în Corpul 1 Cadeți, a intrat în serviciu în Regimentul de Infanterie Tambov, la două februarie, anul o mie opt sute douăsprezece, în calitate de podporucic, a fost avansat, la două decembrie o mie opt sute douăsprezece, în gradul de porucic, ștaps-căpitan, la 25 august 1816, căpitan, la 7 aprilie 1819. În conformitate cu Înaltul Ucaz al Majestății Sale Imperiale din 17 ianuarie 1821, a fost concediat, din cauza unei răni, în grad de maior, cu mundir și pensie”.

²² В.В. Руммель, В.В. Голубцов, *Родословный сборник русских дворянских фамилий*, том I, СПб, 1886, с. 6; том II, СПб, 1887, с. 823.

²³ *ANRM*, fond 88, inventar 2, dosar 271, fila 2.

deoarece V.V. Rummel și V.V. Golubțov, în addenda la volumul II al lucrării consacrate genealogiei nobilimii ruse, au completat informațiile referitoare la unii dintre Abăzeștii menționați anterior, inclusiv cu date despre cariera lor militară. Astfel, dacă în primul volum, în privința lui Erast Agheievici Abaza este indicată doar data nașterii, „născut la 1 aprilie 1819”, în volumul II aceste date au fost completate semnificativ: „Erast Agheievici, născut la 1819, cornet în polcul de husari al gărzii de corp (лейб-гвардия) a Majestății Sale (1842); ștabs-rotmistrul gărzii (demisionat din 16 aprilie 1847); comandant de batalion în polcul Podolski sau Jitomirski. A decedat în mai 1855, omorât la bastionul 5 din Sevastopol”²⁴. Și în cazul lui Mihail Mihailovici Abaza, în primul volum este menționată doar data nașterii, „20 ianuarie 1830”, iar în următorul se precizează că acesta a fost „cornet în polcul de husari al gărzii de corp a Majestății Sale (1846); maior în polcul de husari «Principele Friedrich al Prusiei» (1850)”²⁵.

În privința evoluției ramurii ruse a neamului Abăzeștilor, sesizăm un fenomen remarcabil, legat de stabilirea unor reprezentanți ai acestuia în Basarabia, adică pe teritoriul Țării Moldovei anexat de Impeiul Țarist în anul 1812. În acest fel, putem vorbi despre o revenire a lor la baștină, pe pământul strămoșesc, la un secol și jumătate după emigrarea în Rusia.

Este vorba de porucicul în rezervă **Valerian Afanasievici Abaza** („născut la 3 aprilie 1832”²⁶), care, la 1862, mărturisea el însuși că „locuiesc în orașul Chișinău, în casă proprie”²⁷. Era căsătorit cu fiica nobilului basarabean Avgustovski, ceea ce l-a determinat să se transfere în Basarabia: „m-am căsătorit legitim cu fiica”²⁸ moșierului din partea locului, răposatul Kolejski Asessor Avgustovski, deoarece am ca zestre de la această soție a mea moșie, avere imobilă, intenționez să mă stabilesc cu traiul permanent aici”²⁹.

²⁴ В.В. Руммель, В.В. Голубцов, *Родословный сборник русских дворянских фамилий*, том I, СПб, 1886, с. 7; том II, СПб, 1887, с. 823.

²⁵ *Ibidem*, том I, СПб, 1886, с. 7; том II, СПб, 1887, с. 824.

²⁶ В.В. Руммель, В.В. Голубцов, *Родословный сборник русских дворянских фамилий*, том I, СПб, 1886, с. 6.

²⁷ ANRM, fond 88, inventar 2, dosar 271, fila 1 verso.

²⁸ В.В. Руммель, В.В. Голубцов, *Родословный сборник русских дворянских фамилий*, том I, СПб, 1886, с. 6. „Ж(ена) Наталья N. N.”; După Gheorghe Bezviconi, Valerian Abaza a fost căsătorit cu Elena Măcărescu. Vezi: Gheorghe Gh. Bezviconi, *Boierimea Moldovei dintre Prut și Nistru*, București, 2004, p. 143.

²⁹ ANRM, fond 88, inventar 2, dosar 271, fila 1.

E vorba despre unele părți din moșia Căzănești, din ținutul Orhei, despre care știm că s-au aflat în stăpânirea dvorenilor Avgustovski și Abaza. Astfel, deși în secolele XVII-XVIII, Abăzeștii au stăpânit anumite moșii în spațiul pruto-nistrean, cum ar fi, spre exemplu, Buiucanii, în ținutul Lăpușna³⁰, înscrierea în rândul nobilimii basarabene era pretinsă de Valerian Abaza în baza căsătoriei cu o dvoreancă din această gubernie. La 28 noiembrie 1862, pentru a-și legitima noul loc de reședință, Valerian Afanasievici Abaza s-a adresat cu o solicitare în care își exprima dorința de a se alătura la „starea nobilă precum este dvorenimea Basarabiei”, rugând „să se poruncească ca să se facă postanovlenie (hotărâre – *n.n.*) despre includerea mea în rândul dvorenimii Basarabiei a ținutului Orhei”³¹. Pentru a fi „inclus în cartea genealogică a dvorenimii locale”, Abaza a prezentat: „ca mărturie adevărtoare copiile Atestatului de slujbă, ranguri și ordine al tatălui meu, care îmi oferă dreptul la noblețe prin moștenire; precum și ucazul despre demisia mea din slujba ostășească”³².

Se pare că Valerian Afanasievici Abaza nu s-a reținut mult timp în Basarabia, deoarece, la 1877, activa în gubernia Podoliei, în calitate de „inspector al școlii orășanești din Gaisin”³³, iar în anul 1886 era „conducător al nobilimii din uezdul Brațlav”³⁴. Activitatea sa în gubernia Podoliei nu este deloc întâmplătoare, deoarece și tatăl său, Afanasi Andreievici Abaza, deținuse funcții înalte în acea regiune.

Dintre documentele incluse în dosarul pentru înscrierea lui Valerian Abaza în rândul nobilimii basarabene prezintă interes major copia Atestatului de serviciu, ranguri și ordine al lui *Afanasi Andreievici Abaza*, tatăl petiționarului. Acest document conține mai multe detalii istorico-genealogice care, prin coroborare cu alte surse istorice, ne permit să stabilim ramura din care descinde Valerian Afanasievici Abaza (vezi spița genealogică alăturată – *n.n.*), precum și să urmărim evoluția carierei părintelui acestuia. Astfel, tatăl său, Afanasi Andreievici Abaza (născut în 1794), a fost căsătorit cu „Aleksandra Grigorievna Novițkaia”³⁵. În afara de Valerian Abaza au avut și alți copii (pe unii i-am nominalizat deja mai sus):

³⁰ Sergiu Bacalov, *Boierimea Țării Moldovei la mijlocul secolului al XVII-lea – începutul secolului al XVIII-lea. Studiu istorico-genealogic*, Chișinău, 2012, p. 409.

³¹ ANRM, fond 88, inventar 2, dosar 271, fila 1 verso.

³² *Ibidem*, fila 1.

³³ В.В. Руммель, В.В. Голубцов, *Родословный сборник русских дворянских фамилий*, том I, СПб, 1886, с. 6. „Почетный смотритель Гайсинского городского училища (1877)”.

³⁴ *Ibidem*, том II, СПб, 1887, с. 823. „Брацлавский уездный предводитель дворянства (1886)”.

³⁵ В.В. Руммель, В.В. Голубцов, *Родословный сборник русских дворянских фамилий*, том I, СПб, 1886, с. 4.

fiii Vladimir Abaza (născut în 1822), Viktor Abaza (născut la 24 ianuarie 1831), „căsătorit cu fiica general-leitenantului Sohanski”, Aleksandr Abaza (născut la 29 august 1834); ficele „Elizaveta, născută în 1824” și „Olga, născută în 1826”³⁶. Alte surse îi prezintă pe frații Viktor Abaza și Valerian Abaza ca având aceeași vârstă (ambii aveau 27 de ani în 1861³⁷).

Stăpânea „moșie de baștină în gubernia Kursk, uezdul Sudja, în satul Sverdlikovščina, dispunând de 42 de suflete de țărani, de parte bărbătească”³⁸.

Carierea profesională a lui Afanasi Andreievici Abaza poate fi divizată în două etape distincte: a) militară și b) civilă. Debutul activității sale în domeniul militar l-au reprezentat studiile în cadrul Corpului 1 Cadeti; din 2 februarie 1812 a fost acceptat în Regimentul de Infanterie Tambovski, în calitate de podporucic. La 2 decembrie 1812, a fost avansat în grad de porucic, la 25 august 1816 – în cel de ștabs-căpitan, iar la 7 aprilie 1819 – de căpitan. Din cauza unei răni, la 17 ianuarie 1821, a fost trecut în rezervă, în grad de maior³⁹.

Activitatea militară a lui Afanasi Andreievici Abaza s-a suprapus peste perioada invaziei napoleoniene în Rusia. El a participat activ la campaniile și luptele din 1812 contra armatelor franceze. A luat parte la „bătăliile din 15 iulie, de lângă Korbîn, și din 31 (iulie), lângă satul Gorodeciki și, pentru că s-a distins în lupte, a fost avansat în grad de porucic”, precum și la cele „din 16 noiembrie de lângă satele Brili și Stahovo, contribuind la reținerea dușmanului în timpul trecerii râului Berezina, fiind rănit de un un glonte ce i-a zdrobit osul mâinii drepte”⁴⁰. Știm că a fost trecut în rezervă din cauza unei răni, însă, probabil, nu cea obținută în 1812, altfel n-ar mai fi activat în domeniul militar încă nouă ani. Să fi participat oare și la războiul caucazian, la luptele cu cerchezii și popoarele Daghestanului, unde a și fost rănit?

Cert este faptul că, din anul 1821, Afanasi Andreievici Abaza devine funcționar civil. Nu ne vom opri prea mult asupra activității sale civile, pentru a nu dubla informațiile (vezi Atestatul publicat în anexă – *n.n.*). Vom menționa că el a deținut

³⁶ В.В. Руммель, В.В. Голубцов, *Родословный сборник русских дворянских фамилий*, том I, СПб, 1886, с. 6. „Владимир Афанасьевич, р. 1822”; „Виктор Афанасьевич, р. 24 янв. 1831”; „Александр Афанасьевич, р. 29 августа 1834”; „Елисавета Афанасьева, р. 1824”; „Ольга Афанасьева, р. 1826”; В.В. Руммель, В.В. Голубцов, *Родословный сборник русских дворянских фамилий*, том II, СПб, 1887, с. 823. „Виктор Афанасьевич, р. 1831. Ж(ена) дочь генерал-лейтенанта Соханского”.

³⁷ ANRM, fond 88, inventar 2, dosar 271, fila 2.

³⁸ *Ibidem*, fila 2.

³⁹ *Ibidem*, fila 2.

⁴⁰ *Ibidem*, fila 5.

mai multe funcții în gubernia Kursk, mai târziu a activat în cadrul diferitor structuri subordonate Ministerului Proprietăților Statului, în cuprinsul guberniei Oriol (1838-1841), apoi în gubernia Podoliei (1841-1861)⁴¹. Presupunem că apropierea lui Valerian Abaza de nobilimea basarabeană a fost determinată de faptul că tatăl său, Afanasi Andreievici Abaza, a activat în calitate de funcționar în gubernia Podolia, situată în stânga Nistrului, deci în vecinătatea imediată a Basarabiei.

Afanasi Andreievici Abaza și-a menținut contactele cu armata și în perioada activității sale civile. Astfel, în timpul Războiului Crimeii (1853-1856) a contribuit la buna funcționare a spitalelor militare provizorii din orașul Tulcin, gubernia Podoliei. Ca reacție, la 3 iulie 1855, comandantul-șef, generalul de infanterie Liders i-a adus mulțumiri „pentru grija deosebită și asistența acordată ostașilor răniți și bolnavi, aflați în spitalele militare provizorii, instituite prin Înaltă poruncă în orașelul Tulcin”⁴²; la 26 septembrie 1856, mulțumiri i-au fost aduse și din partea Alteței Sale Imperiale, Marea Kneaghină Elena Pavlovna, „pentru grija manifestată față de răniții și bolnavii din spitalele militare provizorii din Tulcin, precum și pentru asistența acordată permanent surorilor de caritate din comunitatea *Înălțarea Sfintei Cruci* [Krestovozvzienskaia]”⁴³. La 14 februarie 1858 i s-a conferit „medalia de bronz «În memoria războiului din 1853-1856» cu panglica Sf. Andrei”⁴⁴.

Patronimicul lui Afanasi Andreievici Abaza sugerează că acesta era fiul unui Andrei Abaza. Este vorba de *Andrei Evstratievici Abaza*, care „a slujit în polcurile de husari Moldavski și Ahtirski”, fiind pensionat, în anul 1775, în grad de sekund-maior. Ulterior, a fost „conducător al nobilimii din uezdul Zolovev”, din apropierea Harkovului. A fost căsătorit cu „Maria Vasilievna Savici, fiica unui sotnic” de cazaci. A decedat înainte de 1815⁴⁵.

Andrei Evstratievici Abaza a fost fiul lui Evstrati, fiul lui Ilie Abaza și al Saftei, fiica boierului moldovean Toader Rusul. *Evstrati Ilyici Abaza* (sau Istrati Abăza), a venit în Rusia împreună cu tatăl său, în 1711. Evstrati Ilyici Abaza a activat ca „rotmistru în polcul de landmiliție Harkovski”. A fost căsătorit cu „Xenia, fiica boierului moldovean Ștefan Cazimir”⁴⁶.

⁴¹ ANRM, fond 88, inventar 2, dosar 271, filele 2 verso, 3, 3 verso, 4, 4 verso, 5, 5 verso.

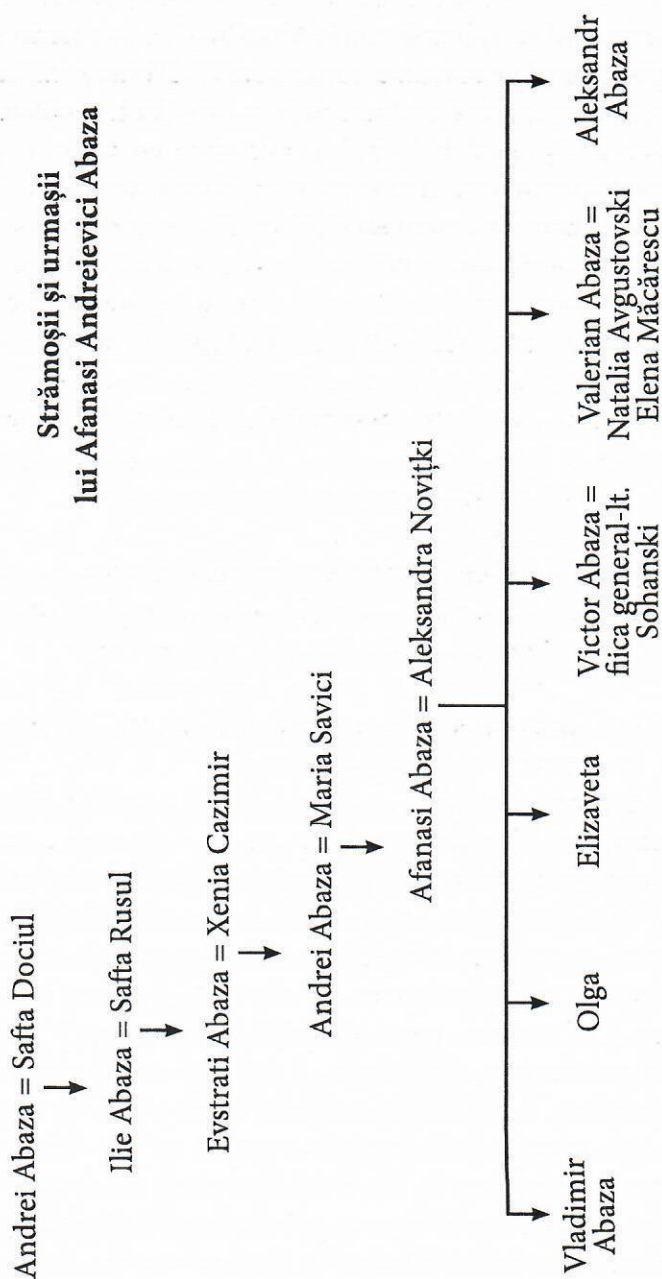
⁴² *Ibidem*, fila 4 verso.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ В.В. Руммель, В.В. Голубцов, *Родословный сборник русских дворянских фамилий*, том I, СПб, 1886, с. 2. „Андрей Евстратьевич, служил в Молдавском и Ахтырском гусарских полках; при отставке — секунд-майор (1775); Золочевский уездный предводитель дворянства. + до 1815. Ж(ена) Мария Васильевна Савич, дочь сотника”.

⁴⁶ *Ibidem*, с. 1. „Евстратий Ильич, ротмистр Харьковского ландмилицкаго полка, + на службе. Ж(ена) Ксения Степановна Казимира, дочь молдавскаго боярина”.

Ramura neamului Abăzeștilor pleacă în Rusia în 1711, însoțindu-l pe domnul Dimitrie Cantemir, a avut pe parcursul secolului al XVIII-lea – mijlocul secolului al XIX-lea, un caracter aproape exclusiv militar. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea, unii reprezentanți ai Abăzeștilor au deținut grade și funcții importante în sistemul militar al Imperiului Rus (general-maiorul Viktor A. Abaza, contr-amiralul Aleksei M. Abaza etc.). Documentele de arhivă ne permit să constatăm, la mijlocul secolului al XIX-lea, revenirea unor Abăzești din ramura rusă (maiorul Afanasi A. Abaza, porucicul Valerian A. Abaza etc.) în vechea lor patrie. Aceștia s-au stabilit cu traiul în Podolia și Basarabia.

ANEXE

Nr. 1. 28 noiembrie 1862. Solicitarea porucicului Valerian Afanasievici Abaza, adresată țarului, de a fi inclus în rândul nobilimii Basarabiei.

Всепресветлейший, державнейший великий государь
император Александр Николаевич, самодержец всероссийский,
государь всемиловитвейший!

Просит отставный поручик Валериан Афанасьев сын Абаза,
о ниже следующем:

Желая состоять в сословии Бессарабскаго благороднаго дворянства, как потому, что я вступил в законный брак с дочерью здешняго помещика покойнаго Коллежскаго Ассесора Августовскаго, так и потому, что получа за тою моею женою не движимое имение, намерен оставаться здесь постоянным жительством; и потому для внесения меня в родословную книгу здешняго дворянства по происхождению моему, представляю в засвидетельствованной копи(.) Аттестат о службе, чинах и орденах отца моего, дающих право на потомственное дворянство, – а также указ об отставке моей от военной службы; но как к этим документам не достаёт ещё Метрическаго Свидетельства о законном моем происхождении от того отца моего, – каковое хотя выдано было мне из Курской Духовной Консистории, но при поступлении моем в военную службу представлено мною с прочими документами в полк, а из онаго вознесено в Инспекторскій Департамент Военнаго Министерства и оттуда таковое мне и по сие время ещё не возвращено; то по сему я, впредь до возвращения Инспекторским Департаментом подлинной Метрики, подношу Свидетельство, данное мне дворянами, удо-

стоверяющими что я действительно есть законный сын действительного Статского Советника Афанасия Андреева Абаза, значащагось в представляемом мною о службе его документы, и всеподданнейше прошу, к сему.

Дабы повелено было приняв подносимые мною документы и Свидетельство дворян, впред до представления мною надлежащей Метрики, учинить постановление о причисление меня к числу Бессарабского Дворянства по Оргеевскому уезду; а с постановления, имеющего быть по сему моему прошению, выдать мне надлежащую копию.

[ноября 28 дня 1862 года].

К подаче надлежит в Бессарабское Дворянское Депутатское Собрание. Прощение сие к черноваго просителя переписывал У. Шклеревский.

Прощение руку приложил и оное я сам сочинял отставной поручик Валериан Афанасьев сын Абаза.

*прошение руку приложил
и оное я сам сочинял Отставной
Поручик Валериан Афанасьев сын
Абаза*

Подлинный Указ об отставке моей на время получил 29-го декабря 1867-го года. В. Абаза.

В. Абаза

Жительство имею в городе Кишиневе, в собственном доме.

Sursa: Arhiva Națională a Republicii Moldova, fond 88, inventar 2, dosar 271, filele 1-1verso.

Traducere

Luminate și Mărite Stăpânitor și Împărat Aleksandr Nikolaievici, Autocrat al întregii Rusii, Stăpân Atotmilostiv!

Porucicul în rezervă Valerian, fiul lui Afanasie Abaza,
jăluște după cum urmează mai jos

Dorind să fac parte din starea nobilă a dvorenimii Basarabiei, pentru că m-am căsătorit legitim cu fica moșierului din partea locului, răposatul Kolejskii Asessor Avgustovski, deoarece am ca zestre de la această soție a mea moșie, avere imobilă, intenționez să mă stabilesc cu traiul permanent aici; de aceea, pentru a fi inclus, în baza originii mele, în cartea genealogică a dvorenimii locale, prezint, ca mărturie adevăritoare copia Atestatului de slujbă, ranguri și ordine al tatălui meu, care îmi oferă dreptul la noblețe ereditară; precum și ucazul despre demisia mea din slujba ostășească; însă, îmi lipsește Adevărul Metricală privind proveniența mea legitimă din tatăl meu, care mi-a fost eliberată de Consistoriul Duhovnicesc din Kursk, și, atunci când am intrat la slujba ostășească am prezentat-o în polc, împreună cu alte documenturi, iar de acolo a fost trimisă Departamentului de Inspectori al Ministerului de Interne, de unde nu mi-a fost înapoiată nici până acum; de aceea, eu, până când Departamentul de Inspectorat îmi va întoarce Metrica originală, vă prezint Mărturia făcută de dvorenii, adevăritoare că eu sunt fiu legitim al lui Afanasi Andreievici Abaza, Deisvitelinii Statski Sovetnik, arătat în documenturile lui de slujbă; și, cu plecăciune rog ca să fie acceptate documenturile înaintate de mine împreună cu Mărturia dvorenilor, până când voi aduce Metrica originală, și să se poruncească să se facă postanovlenie [hotărâre – *n.n.*] despre includerea mea în rândul dvorenimii Basarabiei a ținutului Orhei, iar de pe postanovlenia ce va fi făcută privind proșenia [cerere, solicitare – *n.n.*] mea, rog să mi se elibereze copie cuviincioasă.

[Noiembrie, ziua 28, anul 1862].

Urmează să fie depusă în Adunarea Deputaților Nobilimii Basarabiei.

Această proșenie a fost copiată, de pe ciorna jăluitoriului [petiționarului – *n.n.*], de U. Șklerevski. Proșenia am întocmit-o și am semnat-o eu, ostavnoi porucic Valerian, fiul lui Afanasi Abaza.

Ucazul original privind mea demisia mea vremelnică l-am primit la 20 decembrie 1867. V. Abaza.

Locuiesc în orașul Chișinău, în casă proprie.

Nr. 2. 5 septembrie 1861. *Certificatul privind serviciul militar și civil al lui Afanasi Andreievici Abaza.*

АТТЕСТАТ

Предъявитель сего, причисленный к Министерству Государственных Имуществ, Действительный Статный Советник Афанасий Андреевич Абаза, как видно из формулярного списка, о службе его, происходит из дворян, ше-
стидесяти пяти лет; вероисповедания православного; кавалер орденов Св. Владимира 3 ст., Св. Анны 2 ст., Императорскою короною украшенного; Св. Станислава 2 ст.; имеет знак отличия безпорочной службы за XXXV лет; Орден Св. Владимира 4 ст. за XXXV лет, серебряную медаль 1812 года и бронзовую медаль в память войны 1853-1856 г. Женат на Александре Новицкой; у них дети – сыновья: Владимир 34, Виктор 27, Валериан 27 и Александр 21, из коих Владимир находится в отставке, Виктор поручиком Конной-Артиллерии, Валериан в отставке, а Александр прарорщиком в Низовском Пехотном Полку, дочери: Елизавета и Ольга находятся при родителях, жена и дети православного исповедания. Имения у него родового Курской Губернии, Суджанского Уезда, в селе Свердликовщине срочно-обязанных крестьян мужского пола 42 души. По-окончании наук в 1-м Кадетском Корпусе, в службу вступил в Тамбовский Пехотный Полк подпоручиком тысяча восемьсот двенадцатого года февраля второго, произведен в поручики тысяча восемь сот двенадцатого года декабря второго, штабс-капитаны 1816 года августа 25-го, капитаны 1819 года апреля 7-го; по Высочайшему Его Императорского Величества приказу уволен от службы, за раною, майором с мундиром и пенсioном полного жалования 1821 года января 17-го, определен в город Суджу Городничим 1825 года октября 31-го, по назначению Суджанского Уездного Комитета, о предохранительных мерах против эпидемической болезни холеры, находился в должности попечителя 1830 года октября 15-го, по предписанию Военного Губернатора города Курска и Курского Гражданского Генерал-Майора Муравьева и других начальников, был командирован: а.) Львовский уезд, для взыскания числящейся по оному казенной недоимки прежних лет и податей, по каковому поручению взыскано до 300 т(ысяч). р(ублей) 1835 года декабря 13-го; б.) в Курский уезд для совместного производства следствия с прочими чиновниками, о корчемстве жителей того уезда и послабления в сем случае членов Курского Уездного Суда и Сельских Начальников, по которому следствию и были открыты виновные 1836 года мая 11-го; в.) в Рыльский Уезд для взыскания казенной недоимки, в особенности по помещичьим имениям, каковой взскано до 70 т(ысяч) руб(лей), 1836 года декабря 1-го; г.)

в обоянское временное рекрутское присутствие для приема рекрутов 1836 года ноября 2-го; д.) по Высочайшему повелению был командирован окружным Начальником на пять уездов для ведения правильного счетоводства по предмету казенных недоимок и прочаго имущества Курской Губернии Государственных поселян, равно и для наблюдения за действиями Коммисий по сему предмету, каковое поручение и выполнено во всей точности, 1836 года декабря 30-го; е.) командирован в коренную Ярморку временным полицмейстером 1837 года июля 1-го; ж.) по Высочайшему повелению был командирован для устройства этапных помещений для пересыльных арестантов в городах и селениях, от границы Харьковской Губернии до границы Воронежской Губернии, по всему тракту Курской Губернии через города: Белгород, Корочу и Старый Оскол, которые устроены в назначенный срок 1837 года августа 12-го; з.) был командирован для проверки казенных лесов в пяти уездах Курской Губернии, каковое поручение исполнено во всей точности 1837 года сентября 10-го; и.) был командирован для встречи и препровождения Ея Императорского Высочества Великой Княгини Елены Павловны от границы Харьковской Губернии до Воронежской, чрез города: Белгород, Корочу и Старый Оскол и по благополучном проезде, получил от Ея Высочества личную благодарность; к.) командирован в Глушковскую суконную фабрику для производства следствия о беспорядках происходивших между членами Коммисии Высочайше учрежденной по делам Графа Потемкина, которое и окончено. По предписанию V Отделения собственной Его Императорского Величества канцелярии, определен младшим членом Орловской Губернской Коммисии по приему государственных имуществ 1838 года августа 1-го. За выслугу лет произведен в Надворные Советники со старшинством 1838 года декабря 31-го. В Орловскую Палату Государственных Имуществ определен советником Хозяйственного Отделения 1839 года января 2-го; По назначению Г. Министра Государственных Имуществ из Всемиловейшее пожалованной в награду чиновникам ведомства Перваго Департамента Государственных Имуществ суммы единовременно получил 428 р(ублей) 88 к(опеек), получил знак отличия безпорочной службы за XX лет при грамоте за № 844 августа 22-го 1841 года. Определен управляющим Подольскою Палатою Государственных Имуществ 1841 года ноября 3-го. По предписанию Г. Министра Государственных Имуществ, от 27 июля № 567, получил за отличную службу прибавку столовых денег по 600 руб(лей) в год 1843 года июля 1-го. За отличную усердную службу и особые труды по управлению Государственными Имуществами, Всемиловейшее награжден Орденом Св. Станислава 2 ст. 1843 года августа 13; Произведен в Коллежские Советники со старшинством

с 1843 года декабря 13-го. В перемену прежнего знака, пожалован знаком отличия безпорочной службы за XXV лет, при грамоте за № 1979 августа 22-го 1844 г.; За успешное окончание рекрутского набора с западных однодворцев в 1845 г. Получил, в числе прочих, особенное Высочайшее Благоволение 1845 года июля 13-го; За усердие по службе и труды по переводу казенных имений на оборок, Всемиостивейше пожалован орденом Св. Анны 2 ст. 1846 года февраля 11-го; За успешное поступление денежных сборов и доходов по управлению Государственными Имуществами в Подольской Губернии за 1845 год, получил совершенную признательности Г. Министра Государственных Имуществ 1846 года июля 28; За полный успех в поступлении податей с государственных крестьян Подольской Губернии в первой половине 1846 года, получил вторично совершенную признательность Г. Министра Государственных Имуществ 1846 года декабря 30-го; За успешный с государственных крестьян сбор податей в 1846 году, получил Высочайшее Благоволение 1847 года сентября 14-го; По Высочайшему повелению за возвышение дохода с оброчных статей из числа 20% с общей суммы возвышения по тем статьям, которые пошли на торгах вдвое против принятого, получил денежной награды 606 р(ублей) 40 коп(еек) 1847 года ноября 17-го; По представлению Г. Министра Государственных Имуществ и согласию удостоению комитета Гг. Министров за отлично-усердную службу Всемиостивейше награжден чином Статского Советника 1848 года мая 1-го. В перемену прежнего знака, пожалован новым знаком отличия безпорочной службы за XXX лет, при грамоте за № 774 августа 22 1848 года; за особенное усердие и распорядительность по всем предметам управления государственными имуществами в Подольской Губернии, объявлена ему в общем циркуляре по Министерству благодарность и похвала Г. Министра Государственных Имуществ 1848 года октября 24; за успешное поступление в 1847 году с государственных крестьян Подольской Губернии более годового оклада, объявлено Высочайшее благоволение в Указе Правительствующего Сената от 10 ноября 1848 года за № 47460, октября 25 1848 года; по разрешению Его Сиятельства Г. Министра Государственных Имуществ, изъясненному в предписании Второго Департамента от 29 июня 1849 года за № 894, получил в награду, в числе прочих чиновников, 200 р(ублей) за содействие к возвышению доходов с оборочных статей 1849 года августа 13-го; по Высочайшему повелению назначен Администратором над имением Графа Михаила Потоцкого 1840 года октября 30; за успешное производство церковно-строительных работ в казенных имениях Подольской Губернии в общем циркуляре по Министерству за № 53, объявлена благодарность Его Сиятельства Министра Государственных Имуществ

ществ 1849 года 1 ноября 14-го, по представлению Министра Государственных Имуществ и удостоению Комитета Гг. Министров, Государь Император в 21 день апреля Всемиловейшее пожаловать соизволил в награду отличнo-усердной и полезной службы, кавалером Ордена Св. Анны 2 ст., Императорскою короною украшенною 1850 года апреля 21-го; за особенную заботливость и отличную распорядительность по устройству церквей в казенных имениях в 1850 году, в общем циркуляре по Министерству № 65 объявлена признательность Министра Государственных Имуществ 1850 года декабря 11-го; за успешное поступление податей и недоимок в 1850 году с государственных крестьян Подольской Губернии, объявлено Высочайшее благоволение 1851 года июня 24. за усердную и безпорочную XXXV летнюю службу, награжден орденом Св. Владимира 4 ст. 1852 года сентября 22-го; за успешную и дешевую постройку запасных магазинов по 11 сельским обществам в 1852 году, в общем циркуляре по Министерству за № 45, объявлена признательность Министра Государственных Имуществ 1852 года октября 29. за успешное формирование рот подвижного магазина в Подольской Губернии, объявлено Государем Императором Высочайшее благоволение 1854 г. марта 16. Высочайшим приказом, отданным по Гражданскому ведомству 21 апреля 1854 г. № 76, произведен за отличие в Действительные Статские Советники 1854 г. апреля 21, В перемену прежнего знака, пожалован новым знаком отличия безпорочной службы за XXXV лет при Грамоте за № 461. августа 22-го 1854 г. за особенную заботливость и попечение о раненых и больных воинах, находившиеся в военно-временных Госпиталях, учрежденных по Высочайшему повелению в местечки Тульчин, получил совершенную благодарность от Главно-Командующаго Генерал от Инфантерии Лидерса, в отзыв за № 11546. июня 3. 1855 года, за принимаемое живое участие о раненных и больных, находившихся в Тульчинских военно-временных Госпиталях, а также и за содействие, постоянно оказываемое сестрам милосердия Крестовоздвиженской общины, объявлена благодарность от Ея Высочества Великой Княгини Елены Павловны, в рескрипт за № 2692. сентября 26. 1856 года. В память войны 1853-1856 г. получил бронзовую медаль на Андреевской ленте 1858 г. февраля 14-го. За благоразумную и усердную распорядительность по устройству причетнических зданий в казенных имениях Подольской Губернии, объявлена Министром Государственных Имуществ благодарность, о чем последовало циркулярное предписание Второго Департамента № 173. Марта 6-го 1858 г. за отличие и усердие по службе награжден орденом Св. Владимира 3 ст. 1858 г. апреля 17. за успешные действия по взысканию податей с государственных крестьян в 1858 г., более против годового оклада, объявлено

Монаршее Его Императорского Величества благоволение, о чем последовало предписание Министра Государственных Имуществ за № 10, причислен к Министерству 1859 г. августа 10-го. Был в походах и делах 1812 года в Российских пределах противу французских соединенных войск в сражениях 15 июля при Корбине; 31 при с. Городецке и за оказанное при оном отличие произведен поручиком; Ноября 16 при с. Брилеве и Стахове, при удержании неприятеля на переправе через р. Березину, где ранен в правую руку пулею на вылет с раздроблением кости. Прикосновен к разматриваемому Судебным Порядку делу о беспорядках по продаже хлеба из запасных сельских магазинов в Подольской Губернии, аттестовался способным и достойным. В отпусках был в 1816 г. на два месяца и на срок явился, в отставке был с награждением чином майора с 17 января 1821 по 31 октября 1825 г. Приказом Министра Государственных Имуществ 18 июня 1861 г. за № 46 уволен от службы, согласно прошению, с мундиром, присвоенным должности Управляющего Палатою. Во время служения его по Министерству Государственных Имуществ не подвергался случаям, лишаящим его права на получение знака отличия безпорочной службы; в удостоверение всего вышеписанного и дан ему Г. Абазе, сей аттестат за моим подписанием и приложением казенной печати. С-Петербург, сентября 5 дня 1861 года.

/на подлинном подписали/

Его Императорского Величества Всемиловейшаго Государя моего Министр Государственных Имуществ, Председатель Департамента Уделов, Член Государственного Совета, Сенатор, Управляющий межевым корпусом, Генерал от Инфантерии, кавалер орденов Св. Владимира 1 ст. с мечами над орденом. Св. Александра Невского алмазами украшенного, Белого Орла, Св. Анны 1 ст. с Императорскою короною и Св. Георгия 4 ст. за 25 лет, Имеющий серебрянную медаль в Память войны 1812 г. и знак отличия безпорочной службы за ХХХ Муравьев, Директор В. Иславинов. Управляющий отделением Надворный Советник Буликов.

(М.П.)

Что настоящая копия аттестата выдано Действительному Статскому Советнику Г-ну Абазе, от слова до слова с подлинным верна в том Брацлавская Уездная Полиция подписом и приложением казенной печати удостоверяет. Август 31 дня 1862.

Sursa: Arhiva Națională a Republicii Moldova, fond 88, inventar 2, dosar 271, filele 2-2 verso-3-3 verso-4-4 verso-5-5 verso.

Traducere

ATESTAT

Deținătorul acestui act, Deistvitelinii Statnii Sovetnik Afanasi Andreievici Abaza, angajat al Ministerului Proprietăților Statului, după cum se vede din fișa de slujbă, descinde din dvoreni, are șaizeci și cinci de ani, ortodox de credință; cavaler al ordinelor Sf. Vladimir de gradul III; Sf. Ana, de gradul II, împodobit cu coroană imperială; Sf. Stanislav de gradul II; deține o distincție pentru slujbă conștiincioasă timp de XXXV ani; ordinul Sf. Vladimir de gradul IV pentru XXXV ani de slujbă conștiincioasă; medalie de argint „anul 1812” și medalie de bronz în memoria războiului din anii 1853-1856. Este căsătorit cu Aleksandra Novitkaia; copii lor – Vladimir, 34, Viktor, 27, Valerian, 27 și Aleksandr, 21 ani – dintre care Vladimir este în rezervă, Victor este porucik în Artileria Ecvestră (Konnaia Artileria), Valerian este în rezervă, iar Aleksandr este praporșcik în Polcul de Infanterie Nizovski; ficele Elizaveta și Olga stau cu părinții; soția și copiii sunt de credință pravoslavnică. Are moșie de baștină în gubernia Kursk, uezdul Sudja, în satul Sverdlikovșcina, dispunând de 42 de suflete de țărani, de parte bărbătească. După încheierea studiilor în Corpul 1 Cadeti, a intrat în serviciu în Polcul de Infanterie Tambovki, la două februarie, anul o mie opt sute douăsprezece, în calitate de podporucik; a fost avansat, la două decembrie o mie optsutedouăsprezece, în gradul de porucik; ștabs-kapitan, la 25 august 1816; kapitan, la 7 aprilie 1819. În conformitate cu Înaltul Ucaz al Măriei Sale Imperiale din 17 ianuarie 1821, a fost concediat în grad de maior, cu mundir și pensie, din pricina unei răni. La 31 octombrie 1825, a fost numit gorodnicii (șef al poliției – *n.n.*) în orașul Sudja; la 15 octombrie 1830 a fost numit de Comitetul uezdului Sudja responsabil de măsurile necesare pentru protecția contra epidemiei de holeră; la indicația Guvernatorului Militar al orașului Kursk și de la cel civil din Kursk, general-maiorul Muraviov și a altor mai mari, a fost detașat: a) la 13 decembrie 1835, în uezdul Lgov, pentru a recupera în teritoriu restanțele de impozite și dări către stat pentru anii trecuți; ca urmare au fost colectate până la 300 mii ruble; b) la 11 mai 1836, în uezdul Kursk, pentru a ancheta, împreună cu alți funcționari, crășmăritul ilegal practicat de locuitorii aceluia uezd și a îngăduinței membrilor Judecătoriei uezdului Kursk și a nacialnicilor (staroștilor – *n.n.*) sătești. În baza anchetei au fost identificați vinovații; v) la 1 decembrie 1836, în uezdul Rîlsk, pentru a recupera restanțele de impozit față de stat, în deosebi în cazul proprietăților moșierești. Ca urmare, au fost recuperate până la 70 mii de ruble; g) la 2 noiembrie 1836, în punctul temporar de recrutare din Oboiani, pentru a primi recruții; d) la 30 decembrie 1836, prin Înaltă poruncă, a fost detașat de către nacialnicul de ocrug (șef de district –

n.n.) în cinci uezduri, să corijeze contabilitatea în privința restanțelor față de stat și a averilor țăranilor de stat din gubernia Kursk și să supravegheze acțiunile comisiei responsabile de problema respectivă. Această sarcină a fost executată întocmai; e) la 1 iulie 1837, a fost detașat la Iarmarocul Korennaia, în calitate de polițmeister (șef al poliției – n.n.) provizoriu; j) la 12 august 1837, prin Înaltă poruncă, a fost detașat să coordoneze amenajarea a unor încăperi speciale, necesare în timpul transferului de-ținuților, prin orașele și satele de la hotarul cu gubernia Harkov până la cel cu gubernia Voronej, de-a lungul drumului principal al guberniei Kursk, prin orașele Belgorod, Korocia și Starii Oskol. Acestea au fost realizate în termen; z) la 10 septembrie 1837, a fost detașat în cinci uezduri ale Guberniei Kursk pentru a verifica pădurile împăratești. Această sarcină a fost îndeplinită întocmai; i) a fost detașat s-o întâmpina și însoțească pe Alteța Sa Imperială, Marea Kneaghină Elena Pavlovna, de la hotarul guberniei Harkov până la cel al guberniei Voronej, prin orașele Belgorod, Korocia și Starii Oskol, primind din partea Majestății Sale mulțumiri personale pentru siguranța călătoriei; k) a fost detașat la Fabrica de postav din Glușkovo, pentru a ancheta litigiile dintre membrii *Comisiei privind afacerile grafului Potiomkin*, constituite la porunca Majestății Sale; sarcină realizată. La 1 august 1838, în conformitate cu indicațiile Direcției V a Cancelariei Personale a Majestății Sale Imperiale, a fost numit membru de rang inferior al comisiei guberniale din Oriol pentru a prelua proprietățile statului. La 31 decembrie 1838, pentru vechime în serviciu a fost promovat în cinul de Nadvornii Sovetnik. La 2 ianuarie 1839, a fost desemnat consilier în Departamentul Administrativ-gospodăresc al Camerei Proprietăților Statului a guberniei Oriol. La 22 august 1841, prin ordinul Domnului Ministru al Proprietăților Statului, a primit 428 de ruble și 88 kopeici, din contul premiilor acordate funcționarilor agenției Primului Departament al Averilor Statului, și, prin gramota sub nr. 844, distincția *Pentru XX de ani de serviciu impecabil*. La 3 noiembrie 1841 a fost numit administrator al Camerei Proprietăților Statului a guberniei Podolia. La 1 iulie 1843, în baza ordinului nr. 567 din 27 iulie a Domnului Ministru al Proprietăților Statului, i s-a oferit un adaos la salariu de 600 ruble pe an, pentru serviciu impecabil. La 13 august 1843, i s-a conferit, din mila Majestății Sale, Ordinul Sf. Stanislav de gradul II, pentru zelul manifestat în timpul serviciului și pentru eforturi speciale în administrarea proprietăților statului. La 13 decembrie 1843, a fost avansat în rang de Kolejski Sovetnik. La din 22 august 1844, prin gramota nr. 1979, i s-a conferit distincția *Pentru serviciu impecabil timp de XXV ani*, în locul celei anterioare. La 13 iulie 1845, i s-a acordat, de rând cu alții, premiul *Visociașee Blagovolenie* [Înalta Favoare – n.n.], pentru încheierea cu succes a recrutării pe anul 1845 a odnodvorților apuseni. La 11 februarie 1846, i s-a conferit ordinul Sf. Ana de gradul II, pentru sârguința manifestată în serviciu și pentru eforturile depuse în darea în aren-

dă a moșilor de stat (obrok – *n.n.*). La 28 iulie 1846, i s-a exprimat mulțumire (*Soverşennaia Priznatelinosti*) din partea Domnului Ministru al Proprietăților Statului pentru perceperea eficientă a impozitelor și veniturilor pentru anul 1845, provenite din administrarea averilor statului din gubernia Podolia. La 30 decembrie 1846, i s-a exprimat din nou recunoștință (*Soverşennaia Priznatelinosti*) din partea Domnului Ministru al Averilor Statului pentru perceperea cu succes a dărilor pe prima jumătate a anului 1846 de la țăranii statului din gubernia Podolia. La 14 septembrie 1847, i s-a conferit premiul *Visociaișee Blagovolenie* pentru perceperea cu succes a dărilor pentru anul 1846 de la țăranii statului. La 17 noiembrie 1847, din ordinul Majestății Sale, i s-a oferit un premiu bănesc de 606 ruble și 40 copeici, pentru faptul că a sporit venitul de pe moșiile statului date în arendă, din contul celor 20% din întreaga valoare moșilor, care au fost plătite la licitație cu un preț dublu față de cel obișnuit. La 1 mai 1848, pentru slujbă impecabilă și sânguincioasă, din mila Majestății Sale, la propunerea domnului Ministru al Proprietăților Statului, cu acordul Comitetului Domnilor Miniștri, a fost avansat în cinul de Statni Sovetnic. La 22 august 1848, în locul vechii distincții, i s-a acordat, prin gramota nr. 774, o distincție nouă, *Pentru serviciu impecabil în decursul a XXX de ani*. La 24 octombrie 1848, printr-o circulară generală a Ministerului i-a fost exprimată sinceră recunoștință, precum și laudă din partea Domnului Ministru al Proprietăților Statului, pentru zel și sânguință deosebită în toate treburile administrării averilor statului din gubernia Podolia. La 10 noiembrie 1848, prin Ucazul Senatului nr. 47460, din 25 octombrie 1848, i s-a oferit premiul *Visociaișee Blagovolenie*, pentru perceperea cu succes, pentru anul 1847, de la țăranii statului din gubernia Podolia, a unei sume mai mari decât impozitul anual. La 13 august 1849, cu permisiunea Luminăției Sale domnului Ministru al Proprietăților Statului, exprimată în instrucțiunea nr. 894 din 29 iunie 1849 a Departamentului II, i s-a acordat, alături de alți funcționari, un premiu bănesc în valoare de 200 ruble, pentru contribuția la sporirea veniturilor de pe moșiile statului date în arendă (obrocînîe stati – *n.n.*).

La 30 octombrie 1840, prin Înalță poruncă a fost numit administrator al moșilor grafului Mihail Potoțki. La 14 noiembrie 1849, prin circulara generală nr. 53 a Ministerului i s-au adus mulțumiri din partea Luminăției Sale Ministrul Proprietăților Statului, pentru realizarea cu succes a lucrărilor de construcție a bisericilor pe moșiile statului din gubernia Podolia. La 21 aprilie 1850, la propunerea Ministrului Proprietăților Statului și cu susținerea Domnilor Miniștri, din mila Majestății Sale Împăratul i s-a conferit titlul de cavaler al Ordinului Sf. Ana, de gradul II, împodobit cu coroană imperială, pe 21 aprilie [1850], ca răsplată pentru slujbă dreaptă, credincioasă și utilă. La 11 decembrie 1850, prin circulara generală nr. 65 a Ministerului, i s-au exprimat mulțumiri din partea Ministrului Proprietăților Statului

pentru râvnă deosebită și vrednicie manifestată, în anul 1850, la înălțarea bisericilor pe moșiile statului; La 24 iunie 1851, i s-a oferit premiul *Visociaișee Blagovolenie* pentru perceperea impozitelor și arieratelor pe anul 1850 de la țărani statului din gubernia Podolia. La 22 septembrie 1852, pentru slujbă dreaptă și sânguincioasă timp de XXXV ani, a fost decorat cu Ordinul Sf. Vladimir, de gradul IV.

La 29 octombrie 1852, prin circulara generală nr. 45 a Ministerului, i s-au exprimat mulțumiri din partea Ministrului Proprietăților Statului pentru că, în 1852, a construit, eficient și ieftin, în 11 comunități sătești, magazine pentru provizii. La 16 martie 1854, Majestatea Sa Imperială i-a oferit *Visociaișee Blagovolenie*, pentru crearea cu succes a unei magazii mobile în gubernia Podoliei. La 21 aprilie 1854, prin Înaltă Poruncă nr. 76 dată, Departamentului Civil, pentru merite, începând cu 21 aprilie 1854, a fost avansat în rangul de Deistvitelinii Statskii Sovetnic. În locul vechii distincții, prin gramota nr. 461 din 22 august 1854, i s-a conferit o nouă distincție *Pentru excelență în serviciu timp de XXXV ani*. La 3 iunie 1855, prin decizia nr. 11546, comandantul-șef, generalul de infanterie Liders i-a oferit, *Soverșennaia Blagodarnosti*, pentru grija specială și asistența acordată ostașilor răniți și bolnavi din spitalele militare provizorii, instituite prin Înaltă poruncă în orașul Tulcin. La 26 septembrie 1856, prin rescriptul nr. 2692, Alteța Sa Imperială, Marea Kneaghină Elena Pavlovna, i-a aduse mulțumiri pentru grija manifestată față de răniții și bolnavii aflați în spitalele militare provizorii din Tulcin și pentru susținerea acordată permanent surorilor de caritate din comunitatea Înălțarea Sfintei Cruci (Krestovozvijenskaia). La 14 februarie 1858, i s-a acordat medalia de bronz în memoria războiului din 1853-1856, cu panglica Sf. Andrei. La 6 martie 1858, Ministrul Proprietăților Statului i-a adus mulțumiri, confirmate prin circulara nr. 173 a Departamentului II, pentru activitate rațională și sânguincioasă în vederea construcției, pe moșiile statului din gubernia Podoliei, a clădirilor destinate clericilor. La 17 aprilie 1858, pentru activitate exemplară și sânguincioasă în serviciu i s-a conferit Ordinul Sv. Vladimir, de gradul III. La 10 august 1859, pentru acțiuni reușite, în anul 1858, în vederea percepției impozitelor în cantități mai mari decât suma anuală de la țărani statului, i s-a acordat *Blagovolenie* din partea Majestății Sale Imperiale, urmată de instrucțiunea nr. 10 a Ministrului Proprietăților Statului, în baza căreia a fost asociat ministerului.

A participat în campaniile și acțiunile desfășurate în anul 1812 pe teritoriul Rusiei împotriva armatelor franceze, la bătăliile din 15 iulie, de lângă Korbin și din 31 (iulie) lângă satul Gorodeciki și pentru că s-a distins în luptă a fost avansat în grad de porucic; a luat parte și la luptele din 16 noiembrie de lângă satele Brili și Stahovo, contribuind la reținerea dușmanului în timpul trecerii râului Berezina, fiind rănit de un un glonte ce i-a zdrobit osul mâinii drepte.

A contribuit la cercetarea în judecată a cazului privind delapidările în vânzarea grânelor din rezervele magaziiilor sătești din gubernia Podolia, manifestându-se ca o persoană capabilă și destoinică.

În anul 1816, timp de două luni, s-a aflat în concediu, revenind la timp; între 17 ianuarie 1821 și 31 octombrie 1825 s-a aflat în rezervă în grad de maior.

Prin ordinul nr. 46 din 18 iunie 1861 al Ministrului Proprietăților Statului, a fost eliberat din serviciu, în baza cererii, cu mundir și în funcția de Administrator de Palată. În timpul serviciului în cadrul Ministerului Proprietăților Statului nu a fost implicat în situații ce să-l fi lipsit de dreptul de a primi distincții pentru serviciul ireproșabil. Drept confirmare a tuturor celor menționate mai sus, i-am eliberat dumnealui, Domnului Abaza, acest atestat, cu semnătura mea și cu pecetea oficială. S(ankt) Petersburg, 5 septembrie 1861.

/originalul a fost semnat de/

al Majestății Sale Imperiale Preamilostiv Stăpânitor, Ministrul Proprietăților Statului, Președintele Departamentului Domeniilor, membru al Consiliului de Stat, Senator, Conducător al corpului de hotare, General de infanterie, cavaler al ordenelor Sf. Vladimir, de gradul 1, cu spade deasupra ordinului, Sf. Aleksandr Nevski, împodobit cu diamante, Vulturul Alb, Sf. Ana, de gradul 1, cu coroană imperială și Sf. Gheorghe de gradul 4, pentru 25 de ani, posesor al medaliei de argint în memoria războiului din anul 1812 și distincției pentru serviciu ireproșabil timp de XXX ani, Muraviov.

Directorul V. Islavinov.

Administratorul secției, Nadvornii Sovetnik Bulikov.

(L.P.)

Poliția uezdului Brațlav confirmă, prin semnătură și prin punerea pecetii oficiale, că această copie a atestatului emisă domnului Abaza, Deistvitelinii Statski Sovetnik, corespunde cuvânt cu cuvânt originalului.

31 august 1862.

SUMMARY

The filiation of Abaza family who went to Russia in 1711, following the Ruler Dimitrie Cantemir in his new homeland, during the eighteenth century – the middle of the nineteenth century was an almost exclusively military character. In the second half of the nineteenth century – the beginning of the twentieth century, some representatives of Abaza family held ranks and important duties in the military system of the Russian Empire (such as General Viktor A. Abaza, Admiral Alexei M. Abaza and so on). Antiquarian documents let to conclude the return of some Russian filiation Abaza descendents (such as Major Afanasii A. Abaza, Valerian A. Abaza etc.) in the mid of the nineteenth century in their old homeland and settled to live in Podolia and Bessarabia.

Nicolae ENCIU*

BASARABIA ÎN ANII PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL. CONTRIBUȚII LA ISTORIA ADOPTĂRII ȘI ABROGĂRII LEGILOR EXCEPȚIONALE ALE IMPERIULUI ȚARIST DIN 2 FEBRUARIE ȘI 13 DECEMBRIE 1915

În zilele de 2 februarie și 13 decembrie 1915, în plină derulare a războiului mondial, urmărindu-se fie obiectivul satisfacerii șovinismului, sentiment public dominant în acea perioadă, fie răspunzând unor nevoi de apărare de populațiile alogene din ținuturile limitrofe Austriei și Germaniei, guvernul Rusiei țariste a adoptat consecutiv două legi excepționale (rus. «ликвидационные законы 1915 г.»), dictate, potrivit autorilor, de interesele apărării naționale¹. Prevederile legilor excepționale din 1915 au fost generalizate inclusiv în regiunile în care interesele apărării naționale nu erau deloc amenințate, ca de pildă în Basarabia, în care măsurile excepționale ale guvernului Rusiei țariste au fost aplicate față de așa-numiții „coloniști basarabeni” de origine germană și față de foștii supuși austro-ungari de naționalitate română, respectiv rutenii din Transilvania și Bucovina².

Așezați de preferință în județele Akerman, Ismail, Soroca și Hotin, în număr total de peste 60.000 de locuitori sau 3,1% din numărul total al populației Basara-

* Nicolae Enciu, doctor habilitat în istorie, cercetător științific coordonator, Institutul de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei.

¹ www.rusdeutsch.ru/?hist=hmenu01=32&menu0=5

² Arhiva Națională a Republicii Moldova (în continuare: ANRM), fond 723, inv. 1, dosar 15, fila 2.

biei³, aceștia practicau cu predilecție agricultura în calitate de ocupație de bază, se distingeau prin cel mai înalt nivel al alfabetizării (63,5% știutori de carte din totalul populației masculine și 62,9% din totalul populației feminine)⁴, împărtășeau confesiunea protestantă și, într-o măsură mult mai redusă, cea romano-catolică, alcătuind o populație înfloritoare din punct de vedere economic, cu gospodării-model, cu ferme de vite, o populație ordonată, supusă și extrem de muncitoare⁵.

În linii generale, coloniștii basarabeni vizați de legile excepționale din 1915 formau două categorii distincte:

a) așa-ziiși „coloniști germani” aduși în mod expres de guvernele Rusiei țariste de prin Germania și Polonia, pentru a-i împroprietări din belșug în Basarabia, de preferință în sudul guberniei, anume în Bugeac, strâmtorând și îndepărtând de acolo pe locuitorii băștinași. „Acestor coloniști, se menționa în unul din documentele acelei perioade, li s-au acordat drepturi și privilegii speciale: au fost scutiți de unele dări și de serviciul militar, creându-li-se astfel o situație privilegiată față de cealaltă populație moldovenească, urgisită și persecutată, căreia, pentru a fi mai ușor înstrăinată, îi înlesnea ieșirea din Basarabia, dându-i-se locuri largi de așezare și colonizare în interiorul Rusiei, prin guvernămintele Herson, Taurida, Caucaz și mai departe chiar, pe unde și astăzi se mai găsesc încă sate răzlețe moldovenești”⁶. Situația privilegiată a acestei categorii de coloniști este confirmată de istoricul Ion Nistor, care relatează că „coloniștii germani primiră la așezarea lor 130.612 desetine de pământ pentru traiul lor. Ei erau scutiți de serviciul militar și se mai bucurau de largi drepturi cu privire la conducerea treburilor obștești, astfel că ei își puteau deschide școli și biserici pentru îndestularea nevoilor lor culturale și confesionale”. „Trăind în împrejurările acestea așa de prielnice, concluziona același istoric, nu e de mirare că gospodăriile nemților din Basarabia au ajuns la stare înfloritoare”⁷.

³ *Первая всеобщая перепись населения Российской империи, 1897 г.* Под ред. Н.А. Тройницкого. III. Бессарабская губерния, Москва: Издание ЦСК МВД, 1905. с. XX-XXI. Separat de coloniștii nemți, recensământul populației din 28 ianuarie 1897 a atestat și circa 16.000 de supuși austro-ungari de ambe sexe, constituind 69,1% din totalul străinilor din Basarabia (*Ibidem*, p. XVIII).

⁴ *Первая всеобщая перепись населения Российской империи, 1897 г.* Под ред. Н.А. Тройницкого. III. Бессарабская губерния, Москва: Издание ЦСК МВД, 1905. с. XX-XXI; Л.С. Берг. *Население Бессарабии. Этнографический состав и численность (С 10-верстной этнографической картой)*, Петроград: Б.и., 1923, с. 42-45.

⁵ Л.С. Берг. *Бессарабия. Страна-Люди-Хозяйство*, Москва: Б.и., 1918, с. 132; I. Nistor, *Populația Basarabiei. 1812-1918 (II)*, în „Arhiva pentru știință și reforma socială”, an. I, nr. 2-3, iulie-octombrie 1919, p. 302-303.

⁶ ANRM, fond 723, inv. 1, dosar 15, fila 2-2 verso.

⁷ I. Nistor, *Populația Basarabiei. 1812-1918 (II)*, p. 302.

b) cea de-a doua categorie o formau coloniștii stabiliți în Basarabia în anii 1865-1885, în majoritatea lor români transilvăneni și bucovineni, slovaci, ruteni, foști supuși austro-ungari, care căpătaseră și ei cetățenia rusească prin colonizare⁸.

Reprezentanții ambelor categorii de coloniști suportaseră deopotrivă greul războaielor Rusiei țariste și plățiseră tributul sângelui în Primul Război Mondial, luptând împotriva țărilor lor de origine. Cu atât mai nefiresc era faptul că, „pentru supunerea și credința lor, guvernul țarist a luat în contra lor măsuri excepționale apăsătoare, care nesocoteau drepturile și cetățeniile câștigate, precum și jertfele făcute în folosul patriei ruse”⁹.

Tab. 1. Geografia terenurilor agricole intrate în posesia Băncii Țărănești în anii Primului Război Mondial¹⁰

Nr. d/o	Județe	Pământuri luate de Banca Țărănească (desetine)*	Comunele afectate
1.	Akkerman	2.555	Paris, Ciaga, Iakobstal, Gașpalat, Postal ș.a.
2.	Bender	7.870	Petrovka, Novo-Nikolaevka, Delacheu ș.a.
3.	Cahul	10.829	Tatar-Baurci, Cugurlui, Sărata, Orac, Sărățica-Veche, Bogdănești ș.a.
4.	Soroca	871	Prajila, Maramonovca
5.	Hotin	345	
Total		21.470	

* Desetină – măsură agrară rusească egală cu 1,09 ha.

Astfel, prin legile excepționale din 2 februarie și 13 decembrie 1915, guvernul țarist a dispus depozitarea ambelor categorii de coloniști de proprietățile lor, iar averea imobiliară a acestora a fost scoasă la vânzare forțată de către stat, prețul respectivelor averi urmând a fi plătit de cumpărători în decursul a 25 de ani. S-a permis, inclusiv coloniștilor, să-și lichideze și să-și vândă personal averile în decursul unui an de la emiterea legilor respective, însă, în secret, s-a dat ordin notarilor să nu emită niciun fel de acte de vânzare-cumpărare pentru astfel de înstrăinări voluntare ale averilor foștilor cetățeni austro-ungari și coloniștilor germani. Cei care nu se conformau imediat și întocmai legilor excepționale urmau a fi expulzați pe cale administrativă (art. 5 din legea excepțională)¹¹.

⁸ ANRM, fond 723, inv. 1, dosar 15, fila 2 verso.

⁹ Ibidem.

¹⁰ Ibidem, fila 9-12.

¹¹ Ibidem.

Precum se va constata ulterior, executarea măsurilor excepționale din 1915 de către administrația țaristă s-a efectuat într-un mod arbitrar și vexator, ignorându-se excepțiile și restricțiile stipulate în legile respective. Astfel, cu toate că art. 3 alin. C din par. 2 al legii din 2 februarie 1915 prevedea în mod expres că „nu vor fi expropriați cei ce sunt în război și au ajuns ofițeri, sau cei decorați și voluntarii”, administrația țaristă a făcut abstracție de respectivele restricții, confiscând averea multor ostași și ofițeri. Într-o manieră identică au fost expulzați de pe pământurile lor și numeroși moștenitori ai soldaților morți pe câmpul de luptă, cu toate că legea din 2 februarie 1915 prevedea tocmai contrariul¹².

În atare mod unii particulari, dar mai ales Banca Țărănească au ajuns să acapareze pământurile foștilor coloniști basarabeni la prețuri simbolice și ridicole, plătind în unele cazuri doar 9 ruble de fiecare desetină.

Prăbușirea țarismului la începutul anului 1917 a avut ca efect instalarea unui prim guvern al Rusiei post-imperiale, condus de prințul Gheorghe Evghenievici Lvov care, prin decretul-lege nr. 367 din 11 martie 1917 a suspendat legile excepționale din 1915, împiedicând astfel aplicarea lor până la emiterea unui alt decret-lege, care să fi repus foștii supuși austro-ungari și coloniști nemți în drepturile lor anterioare. Deși s-a așteptat, în mod firesc, ca efectele acelor legi nedrepte, inumane și antidemocratice să înceteze, iar cei deposezați, spoliați și expulzați să fie repuși în drepturile lor, tulburările cu caracter revoluționar din toamna-iarna anului 1917/1918¹³ au condus la constituirea, în Basarabia, a două categorii de coloniști: „unii spoliați de tot ce aveau, iar alții stăpâni pe tot”. Mai mult chiar, profitând de situația creată, pe unele din pământurile și în casele celor deposezați, „fără niciun act de vânzare sau arendare, au venit străini din Ucraina, care s-au instalat cu de la sine putere, fără niciun titlu de drept, ca de exemplu în comuna Delacheu, jud. Tighina, au pus mâna pe 1.000 desetine, au ocupat jumătate din casele celor deposezați, iar foștii proprietari, cărora agronomul regional din Tighina le-a lăsat 300 desetine să le lucreze, n-au unde locui, iar străinii care s-au așezat în casele lor nu voiesc să le restituie casele, așa că mulți dintre ei au plecat în alte părți să-și încerce norocul”¹⁴.

Așa cum pe bună dreptate afirma prim-președintele Curții de Apel și președintele comisiei juridice a Basarabiei, Vespasian Erbiceanu, în gestiunea căruia s-a aflat dosarul în cauză, „situația aceasta creată de aplicarea față de unii în totul, iar față de alții deloc, a legii din 2 februarie 1915, după cum administrația

¹² ANRM, fond 723, inv. 1, dosar 15, fila 9-12.

¹³ Detalii vezi la Agricola Cardaș, *Aspecte din reforma agrară basarabeană*, Editura „Foaia plugarilor”, Chișinău, 1924, p. 59-60; Gh. V. Andronachi, *Albumul Basarabiei în jurul Marelui eveniment al Unirii*, „Monitorul Oficial” și Imprimeriile Statului, Chișinău, 1933, p. 179-182 și urm.

¹⁴ ANRM, fond 723, inv. 1, dosar 15, fila 7-7 verso.

rusească a avut sau nu timpul să confiște sau nu averea coloniștilor, evident că nu mai poate dăinui”¹⁵.

Din considerentele expuse, deja după unirea Basarabiei cu România, o comisie juridică specială a Basarabiei, condusă de prim-președintele Curții de Apel Vespasian Erbiceanu și avându-i ca membri pe consilierii de curte A. Varzar și P. Crăciunescu, pe prim-președintele Tribunalului, P. Davidescu și pe C.C. Simionescu în calitate de judecător, a examinat, în perioada 5 mai – 20 decembrie 1919, dosarul privind restituirea către coloniștii basarabeni a terenurilor agricole confiscate prin legile excepționale din 1915. Totodată, la insistența coloniștilor germani și austro-ungari, Directoratul Agriculturii din Basarabia, prin ordonanța sa nr. 9548 din 20 noiembrie 1918, a dispus repunerea în posesiune, prin intermediul agronomilor regionali, a celor deposezați de Banca Țărănească pe temeiul decretelor-legi din 2 februarie și 13 decembrie 1915.

Astfel, în conformitate cu ordonanța menționată, consilierul regional al județului Cetatea Albă a procedat, până la adoptarea unei legi speciale, la reintegrarea provizorie a foștilor coloniști, dresând la fața locului procese-verbale, de felul celui următor:

„Proces-verbal nr. 1250

din 27 ianuarie 1919

Noi, consilier agricol al jud. Cetatea Albă C. Martinovici, având în vedere intervenția dlui Gh. Negoescu, avocat din Chișinău, procuratorul mai multor proprietari germani deposezați, pe temeiul ordinului Directoratului Agriculturii nr. 9548 din anul 1918, prin care proprietarii deposezați de Banca Țărănească pe baza legii de lichidare a averilor proprietarilor nemți se reintegrează provizoriu în dreptul lor de posesie până la stabilirea retrocedării în mod definitiv pe baza unei legi speciale, punem în posesie provizorie a proprietății sale, moșia Ceaga, în întindere de 500 de desetine (...)”¹⁶.

* * *

Astfel, problema părea tranșată în interesul coloniștilor, fiind dresate mai multe procese-verbale de reintegrare a acestora în drepturile anterioare. Între timp însă, prin legea de reformă agrară pentru Basarabia, adoptată de Sfatul Țării în ședința din 26-27 noiembrie 1918 și promulgată prin decretul regal nr. 3791 din 22 decembrie 1918¹⁷, s-au declarat expropriate în Basarabia circa 1.100.000 ha de pământ cultivabil din proprietatea particulară, suprafață pentru

¹⁵ ANRM, fond. 723, inv.1, dosar 15, fila 3.

¹⁶ ANRM, fond 723, inv. 1, dosar 15, fila 3-3 verso.

¹⁷ *Monitorul Oficial*, nr. 220 din 22 decembrie 1918 / 4 ianuarie 1919, p. 4013-4016.

constituirea căreia se expropria fiecărui proprietar tot ceea ce depășea 100 ha teren arabil¹⁸. Conform legii, pământurile expropriate erau parcelate în loturi de completare, loturi întregi și loturi de colonizare, iar pregătirea și conducerea tuturor lucrărilor de expropriere și împrumietărire erau încredințate unei instituții speciale de stat, „Casa Noastră”, înființată pe lângă Ministerul Domeniilor, cu sediul la Chișinău¹⁹.

În scurt timp de la constituire, „Casa Noastră” a intervenit în procesul respectiv în sensul anulării ordonanței Directoratului Agriculturii nr. 9548 de repunere a coloniștilor germani și austro-ungari în stăpânirea pământurilor vândute licitativ în baza legilor din 2 februarie și 13 decembrie 1915 și, considerând ca bune făcute acele vânzări, a dispus ca pământurile în litigiu să treacă în fondul rural al „Casei Noastre”, potrivit art. 5 alin. „a” din decretul-lege al reformei agrare²⁰. În urma unor circulare adresate prefectilor din județele Ismail, Cetatea Albă și Tighina de către „Casa Noastră”, toate lucrările efectuate în legătură cu ordonanța Directoratului de Agricultură nr. 9548 au fost anulate. Așa cum pe bună dreptate afirma avocatul Gh. Negoescu, „Casa Noastră”, chemată să prezideze opera de expropriere a marii proprietăți rurale, de parcelare a pământurilor și de împrumietărire a țăranilor, risca să adopte o măsură antidemocratică, „recunoscând ca bună deposedarea și vânzarea de către statul rus a pământurilor foștilor coloniști, în virtutea legilor excepționale din 2 februarie și 13 decembrie 1915”²¹.

În consecință, a fost redactat un raport al președintelui comisiei juridice speciale a Basarabiei, Vespasian Erbiceanu, adresat Președinției Consiliului de Miniștri al României, în care se aprecia, între altele, că modul în care procedase „Casa Noastră” era „nu numai nedrept, dar și în contradicție cu cele mai elementare principii democratice, naționale și economice”, dat fiind că, pe de o parte, marea majoritate a coloniștilor nu cădeau sub incidența legii de expropriere, având suprafețe mai mici de 100 de hectare, iar, pe de altă parte, erau țărani muncitori, români neaoși, transilvăneni și bucovineni sau fermieri de origine germană, gospodari exemplari care-și munceau proprietățile cu forțe proprii, dorind să trăiască și să-și muncească în continuare pământurile ca cetățeni pașnici, sub oblăduirea statului român.

Luând în considerare motivele invocate, Vespasian Erbiceanu a solicitat Guvernului României ca, „printr-o lege specială, anulând efectele legilor excepțio-

¹⁸ *Dezbaterile Adunării Deputaților*, nr. 56, ședința din 8 martie 1920, p. 950.

¹⁹ Ioan Scurtu, *Culegere de documente și materiale privind istoria României (decembrie 1918 – ianuarie 1922)*, București, 1974, p. 130-135.

²⁰ ANRM, fond 723, inv. 1, dosar 15, fila 3 verso.

²¹ *Ibidem*, fila 3 verso – 4.

nale rusești din 2 februarie și 13 decembrie 1915, să repare nedreptatea făcută în timpul războiului mondial coloniștilor austro-ungari și germani, stabiliți și încetățeniți în Basarabia în vremuri îndepărtate și să-i reintegreze în stăpânirea pământurilor și caselor lor, pe care le aveau mai înainte²².

În luna septembrie 1919, în baza unui raport al ministrului de stat Daniel Ciugureanu, delegat al Guvernului în Basarabia, președintele Consiliului de Miniștri a înaintat pentru semnare regelui Ferdinand I un proiect de lege care, prin art. 1, abroga, sub rezerva ratificării ulterioare a corpurilor legiuitoare, legile fostului guvern al Imperiului Rus din 2 februarie și 13 decembrie 1915, prin care se deposeau de pământurile lor coloniștii germani și austro-ungari din Basarabia din județele Cetatea Albă, Ismail, Soroca și Hotin, restabilindu-i, în acest mod, în drepturile lor anterioare legilor excepționale din 1915²³. Așa cum reiese din datele documentare existente²⁴, către anul 1922, practic toți coloniștii vizați de legile excepționale ruse din 2 februarie și 13 decembrie 1915 au fost repuși în posesia pământurilor de care fuseseră pe nedrept deposeați.

ANEXĂ

Referatul jurisconsultului Consiliului de Directori, relativ la restituirea coloniștilor germani din Basarabia a moșilor luate de la ei și vândute Băncii Țărănești

Mai 1919

Motivele din care Guvernul Provizoriu a fost nevoit să vândă Băncii Țărănești moșiile mai sus arătate:

❖ începându-se războiul european, aceste moșii, rămânând fără lucrători, nu puteau fi exploatate de soțiile coloniștilor, rămase acasă și care n-au fost în stare să plătească toate datoriile către stat pentru aceste moșii;

❖ moșiile au fost vândute Băncii de Administrația gubernială pentru a se stabili în principiu încetarea împroprietăririi coloniștilor germani.

Propune de a se da aceste moșii în arendă foștilor proprietari. Socoteala între ambele părți (Banca Țărănească și coloniștii) poate fi reglată ceva mai târziu. În prezent, numai foștii proprietari vor avea cel mai mare interes de a exploata acest pământ. După actele aflătoare la Banca Țărănească, se poate stabili cui aparține fiecare moșie.

²² ANRM, fond 723, inv. 1, dosar 15, fila 3 verso – 4.

²³ *Ibidem*, fila 30.

²⁴ ANRM, fond 110, inv. 1, dosar 1, fila 73.

Este necesar de a lua informațiuni: cine arendează moșiile și în ce condițiuni. Aceste informațiuni sunt necesare deoarece, după declarațiile coloniștilor, Banca împarte moșiile între coloniștii, care încă cu mult mai înainte de război au emigrat în America, ceea ce nu este logic cu principiul de a înceta împroprietărirea coloniștilor germani.

Până la rezolvarea definitivă a acestei chestiuni, propune: a restitui moșiile foștilor proprietari, obligându-i a plăti Băncii dările după normele vechi, sau a le da în arendă acestora, socotindu-se cu plata-costul pământului de astăzi.

MEMORIU

„S-au oferit coloniștilor germani de către Guvernul rus condițiunile cele mai favorabile: scutire pentru totdeauna de serviciul militar, libertatea întrebuintării limbii materne, păstrarea școlii germane primare, administrație proprie cu limbă germană oficială și, afară de aceasta, fiecare familie primi și 60 desetine de pământ.

Cu toate împrejurările grele, coloniștii germani, în cursul vremii, prin sânguința și sobrietatea lor, prin tenacitatea și statornicia lor, au ajuns la o prosperitate relativ mare, ridicând coloniile la o stare înfloritoare.

Până în anii 80, coloniștii germani se bucurau de bunăvoința împăraților și a guvernelor lor, care bunăvoință a fost răsplătită din partea coloniștilor cu fidelitate și devotament sincer față de tron și de guvern.

Coloniile germane treceau totdeauna drept locuitorii cei mai loiali ai Imperiului. Din anii 80 s-a schimbat purtarea Guvernului rus, abrogându-se drepturile confirmate ale coloniștilor germani încetul cu încetul. Introducerea serviciului militar obligatoriu pentru fiecare cetățean am găsit că e o necesitate de stat imperioasă.

Guvernul rus însă tăia mai adânc în viața coloniilor germane:

- ❖ administrația proprie din colonii fu ridicată, trecându-se administrația asupra funcționarilor ruși;

- ❖ în locul limbii materne s-a introdus în școlile primare limba rusă, ca limbă de predare;

- ❖ totodată li s-a luat comunelor administrația acestor școli și care au fost puse sub administrația Ministerului Instrucțiunii Publice.

Această schimbare de front a Guvernului rus față de coloniștii germani se datorează relațiilor politice ale Rusiei față de Imperiul German. Deoarece aceste relații ale Rusiei față de germani în ultimele decenii se încordase din ce în ce mai mult, înaintea războiului, Guvernul rus a fost chiar în stare de a stigmatiza colonistul german, – care trăia numai pentru munca sa pașnică, care nu se interesa de ches-

tiuni ale politicii înalte și care n-a fost în nicio relațiune cu Imperiul German ca factor politic – drept avanpost al Imperiului German, sugerând această părere neîntemeiată de nimic și maselor poporului. Restrângerea drepturilor coloniștilor germani pe diferite terenuri, înjosiri și asupriri au fost urmările nedreptei proceduri a Guvernului rus.

În vreme ce sute de mii de coloniști germani își făceau datoria față de Imperiu în armata rusă, – și după judecata însăși a autorităților militare ruse, aceștia și-au făcut cinstit și cu credință această datorie, – în același timp din partea Guvernului rus s-au emis o mulțime de legi și ordonanțe, care despuiau coloniștii germani de cele mai elementare drepturi de cetățeni. Apogeul acestei politici l-a format legile din 1915, semnate de însuși împăratul Nikolai al II-lea.

În același timp, s-a emis un ordin către toate Băncile Imperiului, prin care se oprea administrațiunile Băncilor de a acorda vreo amânare la plățile datoriilor sau de a elibera noi zapise de gaj coloniștilor germani, în vreme ce persoanelor altor naționalități li s-a dat la plăți tot felul de favoare. Deoarece executarea acestui ordin a fost supravegheată de funcționari ruși, numiți special pentru îndeplinirea lui în forma cea mai riguroasă, pământurile proprietarilor respectivi, cu toate că proprietarii se aflau în război, fură vândute prin licitație publică.

Guvernul Provizoriu n-a anulat legile lichidării, ci numai n-a îngăduit aplicarea lor. Guvernul bolșevist n-a adus nicio schimbare în această privință, așa că legile lichidării nu sunt abrogate chiar nici până astăzi.

Existența și presiunea acestor legi împiedică în mod serios progresul sănătos al vieții economice nu numai a coloniștilor germani loviți de acele legi, ci și a tuturor locuitorilor din împrejurime”.

Sursa: ANRM, fond 723, inv. 1, dosar 15, fila 13-17.

SUMMARY

The article examines the effects of the exceptional laws provisions of 2 February and 13 December 1915, generalized in the regions where the interests of national defense were not threatened, such as in Bessarabia, Tsarist Russia government extremities were applied to so-called „Bessarabian colonists” of German origin and Austro-Hungarian former lieges of Romanian nationality or Ruthenians in Transylvania and Bucovina.

Dinu POȘTARENCU*

TOTUȘI, ÎN CARE CASĂ DIN CHIȘINĂU A LOCUIT GHERMAN PÂNTEA?

Pe peretele casei cu nr. 92 de pe strada 31 August 1989 din Chișinău este fixată o placă comemorativă cu următorul text: „Aici a locuit primarul orașului Chișinău Gherman Pântea. 1894-1967”.

Documentându-ne, am constatat că Gherman Pântea nu a locuit în casa pe care astăzi este instalată placa comemorativă cu inscripția reprodusă mai sus. Drept dovadă servesc următoarele argumente.

1. Într-un dosar de arhivă se păstrează o serie de exemplare tipărite ale formularului nr. 7 A, intitulat *Tablou pentru revizuirea numerotării clădirilor din orașe*, care au fost distribuite de către Direcția Recensământului General al Populației din 1930, cu sediul la București. În formularele din dosarul consultat sunt trecuți proprietarii de imobile din orașul Chișinău, fiind indicate, totodată, denumirile străzilor pe care se află proprietățile imobiliare ale acestora, numerele imobilelor, precum și numele străzilor secundare pentru clădirile situate la intersecția a două străzi. Formularele sunt însoțite de planuri schematice ale fiecărei străzi.

Examinând formularul în care sunt înscrși proprietarii de imobile de pe strada Regele Ferdinand I¹, aflăm că imobilele cu nr. 64 și 64a îi aparțineau lui Sava

* Dinu Poștarencu, doctor în istorie, cercetător științific superior, Institutul de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei.

¹ În perioada țaristă s-a numit strada Kiev. Actualmente, strada 31 August 1989.

Sibov, cel cu nr. 66 – lui Gherman Pânteia, cel cu nr. 68 – Nataliei Popovschi, iar cel cu nr. 70 aparținea Primăriei, adăpostind Internatul Școlii Comerciale². Tot aici se precizează că imobilul cu nr. 70 era situat la intersecția cu strada Dimitrie Cantemir³.

Din planul schematic al străzii Regele Ferdinand I extragem următoarea informație: segmentul acestei străzi, delimitat de străzile perpendiculare Principele Nicolae⁴ și Dimitrie Cantemir, cuprindea casele cu numerele de la 64 până la 70. Pe plan sunt menționați doar proprietarii imobilelor aflate la intersecții. Astfel, în calitate de proprietar al imobilelor 64 și 64a figurează N. Sibova, iar în dreptul imobilului cu nr. 70 este notat: Internatul Școlii Comerciale.

Așadar, conform datelor din 1930, casa cu nr. 66, ce aparținea lui Gherman Pânteia, se afla în limitele segmentului străzii Regele Ferdinand I cuprins între străzile Principele Nicolae și Dimitrie Cantemir, adică între actualele străzi Mitropolit Petru Movilă și Toma Ciorbă.

2. Prin decizia din 27 februarie 1940, primarul mun. Chișinău, Vladimir Cristă, a aprobat o nouă numerotare a imobilelor de pe unele străzi din raza mun. Chișinău, inclusiv a celor de pe strada Regele Ferdinand I⁵. În tabloul anexat la decizia respectivă sunt enumerați proprietarii imobilelor, numerele vechi și cele noi ale imobilelor și străzile care intersectează fiecare stradă în parte. Din tabloul pentru strada Regele Ferdinand I prezentăm numele următorilor proprietari de imobile situate între intersecțiile cu străzile Principele Nicolae și Ion Cristă (fosta Dimitrie Cantemir)⁶:

Numele proprietarului	Numărul imobilului	
	Numărul nou	Numărul vechi
Dr. A. Mureșanu	100	64
Natalia Sibova	102	64a
Gherman Pânteia	104	66
Natalia Popovschi	106	68
Primăria mun. Chișinău	108	70

² Arhiva Națională a Republicii Moldova, Fond. 1404, inv. 1, dos. 1071, f. 45v.

³ În prezent, strada Toma Ciorbă.

⁴ Astăzi, strada Mitropolit Petru Movilă.

⁵ *Monitorul municipal. Primăria municipiului Chișinău*, 15 martie 1940, nr. 6, p. 1.

⁶ La 3 octombrie 1939, străzii Dimitrie Cantemir i s-a schimbat denumirea în Ion Cristă.

Deci, această sursă confirmă și ea că imobilul în care a locuit Gherman Pântea s-a aflat între actualele străzi Mitropolit Petru Movilă și Toma Ciorbă.

3. Prin actul de vânzare-cumpărare din 20 mai 1940, soții Lucia și Gherman Pântea, domiciliați în or. Chișinău, strada Regele Ferdinand I, nr. 66, au vândut soților dr. Elena A. Bivol și dr. Vasile P. Bivol imobilul propriu, situat în or. Chișinău, strada Regele Ferdinand I, nr. 66, învecinat cu proprietatea imobiliară a Nataliei Popovschi. Din conținutul actului de vânzare-cumpărare mai aflăm că imobilul care a făcut obiectul acestei tranzacții a devenit proprietatea soților Pântea în virtutea actului de vânzare-cumpărare din 18 noiembrie 1921.

Bazându-ne pe informațiile expuse mai sus, concluzionăm: în perioada 1921-1940, Gherman Pântea a locuit în casa cu nr. 66 de pe str. Regele Ferdinand I, care, în conformitate cu decizia Primăriei mun. Chișinău din 27 februarie 1940, a devenit casa cu nr. 104, ea fiind situată între actualele străzi Mitropolit Petru Movilă și Toma Ciorbă.

SUMMARY

The article examined the issue about the house from Chisinau, in which, during 1921-1940, Gherman Pantea lived: the house no. 66 on King Ferdinand I street. This house, according to the Municipality's decision of 27 February 1940, became the house no. 104, located between the existing streets Metropolitan Petru Movila and Toma Ciorba.

Ștefan BOLDIȘOR*

SECURITATEA COLECTIVĂ – 1936, ÎNCEPUTUL UNUI SFÂRȘIT

Acest articol vizează o analiză a situației internaționale de la începutul anului 1936 și impactul remilitarizării renane asupra securității europene de care era, atât de încurcat, legată România. Voi încerca să scot în evidență limitele și deficitul securității colective, atât în cadrul Societății Națiunilor, cât și pentru înțelegerile regionale din care făcea parte România. Am încercat să abordez teoretic percepțiile Ligii, care mi s-au părut a fi totalmente artificiale și fără niciun suport în realitate. Era pentru prima dată în istorie când se încercase organizarea relațiilor internaționale sub forma unor reguli stricte, ce urmau a fi respectate de toate membrele semnatare – elementul definitoriu pentru relațiile internaționale din acel moment fiind arbitrajul. Liga Națiunilor avea să decidă asupra naturii conflictelor și a felului de sancțiuni ce trebuiau prescrise celor care, în viziunea ei, erau agresori. Problema centrală a întregului proces de arbitraj era lipsa unei noțiuni clar definite a agresorului, lucru care trezea dubii referitoare la capacitatea de judecată a Ligii. Anume aceste elemente au dus la complicarea relațiilor inter-statale din acea perioadă și la un șir, cumplit de lung, de deliberări, care de foarte multe ori nu depășeau tărâmul tautologiei. Mă voi strădui să arăt de ce, în 1936,

* Ștefan Boldișor, magistru în istorie, cercetător științific, Institutul de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei.

se pusese bazele desființării securității colective pornind de la analiza alianțelor militare, a pactelor cu caracter defensiv/ofensiv, a activității unor asemenea organizații, menite să asigure, cel puțin, o securitate regională ca Mica Antantă și Înțelegerea Balcanică.

Voi începe cu afirmația simplă că, întotdeauna, între două rele, este bine să alegi răul cu efecte minime. În centrul și sud-estul european se dezvoltaseră blocuri anti-revizioniste și revizioniste, iar acest lucru nu era chiar atât de benefic, deoarece antagonismele dintre aceste două facțiuni puteau fi ușor speculate, atât de către sovietici, cât și de către germani (prin cele două rele subînțeleg ideologiile totalitare). Nimeni nu realiza la acel moment că cel mai mare pericol pentru Europa era bolșevismul. Aproape nimeni nu gândea problemele europene prin prisma luptei ideologiilor, ci mai curând, majoritatea credea că în Europa se mai putea opera în virtutea principiului echilibrului de forțe. Diferența între principiul echilibrului de forțe și cel al securității colective consta în lipsa vreunei legături dinastice în cadrul sistemului de securitate colectivă. Lipsa monarhiilor mari, în spațiul european, a creat dificultăți pentru noul principiu al securității colective, inoperant pe baza principiilor democratice, exemplul Franței fiind unul extrem de relevant. Securitatea colectivă nu poate funcționa atunci când avem prezente blocuri opuse unul celuilalt. Ea poate opera numai în două ipostaze: 1) acord între marile puteri pentru armonizarea relațiilor internaționale în vederea obținerii păcii (exemplu fiind Sfânta Alianță); 2) Liga Națiunilor, însă cu state-membre cu suveranitate redusă într-o asemenea măsură, încât centrul Ligii să poată avea o capacitate de decizie rapidă în condiții de amenințare externă. Securitatea Ligii de atunci nu întrunea nici una dintre aceste condiții, iar evenimentele din 1936 precipitau ruina acestui sistem care s-a vrut a fi creator de pace, dar s-a dovedit a fi creator de război fără voia sa.

Voi porni de la decizia de reînarmare a Austriei care, după cum precizaseră reprezentanții României din cadrul Micii Înțelegeri, nu avea o utilitate reală, o viitoare intervenție militară germană în Austria fiind demonstrația cea mai evidentă¹. Problema reală, care deriva din această decizie austriacă, consta în încurajarea revizionismului maghiar și bulgar, lucru ce întărea poziția Germaniei în această zonă.

Relațiile dintre Polonia și România nu erau bazate pe antirevizionism, Polonia având nemulțumirile ei față de Cehoslovacia, în jurul regiunii Teschen, ci mai degrabă pe necesitatea comună de apărare contra Uniunii Sovietice, ambele având

¹ Ministrul României la Viena, Caius Brediceanu, către Ministerul Afacerilor Străine; T. nr. 703, din 2 aprilie 1936, ora 20.40, Înreg. la nr. 18 584, din 3 aprilie 1936, Arhiva Ministerului Afacerilor Externe a României (în continuare: AMAE), *Fond 71 Austria*, vol. 32, f. 56-57.

graniță comună cu promotorul bolșevismului mondial. Polonia, de altfel, era o susținătoare destul de vizibilă a revizionismului maghiar, lucru relevant și din discursul profesorului universitar polonez Pajewski, din 15 martie 1936, în legătură cu revoluția maghiară din 1848, care în sine era un discurs revizionist, fapt ce a nemulțumit partea românească și a stagnat negocierile de la București în vederea semnării unui nou tratat comercial româno-polonez².

A justifica reînarmarea Austriei, pe fondul fricii de Anschluss, contravenea tuturor clauzelor din tratatul de la Saint-Germain și sistemului de securitate colectivă. Acele clauze au creat premiza anexării Austriei. Dacă tot s-a vrut prevenirea acestui lucru, atunci trebuia să i se permită Austriei, prin tratat, dezvoltarea unei armate puternice pentru a fi în stare, realmente vorbind, să-și apere independența. Ceea ce pretinsese Austria în 1936, practic, nu mai avea sens; din contra, îi stimula pe germani să anexeze Austria, care era o piedică în calea accesului german în centrul Europei. Titulescu era, în fond, extrem de nemulțumit de felul în care se revizuiau tratatele, motivând că aceste lucruri se întâmplau din cauza lipsei de solidaritate a Micii Înțelegeri³. Titulescu avea, probabil, o percepție greșită asupra revizionismului (sau l-a înțeles foarte bine?), deoarece revizionismul era un proces natural și nu trebuia prevenit, ci reglementat prin convenții care l-ar fi neutralizat.

Polonia primise, în același timp, asigurări din partea lui Eden, referitoare la sprijinul britanic în caz de vreo agresiune, lucru care fusese confirmat de ambasadorul polonez⁴. Asemenea promisiuni erau goale, după părerea mea, deoarece Anglia nu făcuse nimic pentru a obliga Germania să respecte pactul de la Locarno. Promisiunile engleze aveau ca scop, presupun, prevenirea orientării Poloniei în direcția Germaniei. Polonia, de altfel, menținându-și poziția de neutralitate, n-avea decât să profite de pe urma activării revizionismului, iar faptul că nu era membră a Micii Înțelegeri îi permitea acest lucru. Revizionismul se activase, iar Mica Înțelegere nu putea să facă mai nimic, ținând cont de tratatul italo-ungaro-austriac (la 23 martie 1936, Gombos, Mussolini și Schuschnigg au semnat, la Roma, implementarea Protocoalelor de la Roma, din 17 martie 1934, referitoare

² Ministrul României la Varșovia, Constantin Vișoianu, către ministrul afacerilor străine, Nicolae Titulescu; R. nr. 1 024, din 3 aprilie 1936, înreg. la nr. 19 321, din 6 aprilie 1936, AMAE, *Fond 71 Polonia*, vol. 5, f. 278-282.

³ Ministrul afacerilor străine, Nicolae Titulescu, către Ministerul Afacerilor Străine, Londra; T. nr. 78, din 3 aprilie 1936, ora 18.35, înreg. la nr. 18 839, din 4 aprilie 1936, strict confidențial, AMAE, *Fond 71 Austria*, vol. 32, f. 48-53.

⁴ Ministrul României la Roma, Ion Lugoșianu, către Ministerul Afacerilor Străine; T. nr. 430, din 3 aprilie 1936, ora 19.35, înreg. la nr. 18 837, din 4 aprilie 1936, confidențial, AMAE, *Fond 71 Italia*, vol. 16, f. 130-132.

la cooperarea Austriei, Italiei și Ungariei⁵, scopul protocoalelor fiind protecția Austriei și dominația zonei bazinului dunărean⁶) care de fapt era un fel de imixtiune italiană în centrul și sud-estul Europei⁷. Greșeala Miciei Antante consta în incapacitatea de a fi anticipat acțiunile germane, lucru care i-ar fi permis să negocieze revizuirea tratatelor cu țările interesate și, chiar, de ce nu, o încadrare a acestor țări, dacă nu direct în Mica Înțelegere, atunci în cadrul aceluiași sistem de securitate colectivă și armonizare a relațiilor economice, prin tratate bilaterale, care nu contraveneau, în esență, conceptului respectiv de securitate. În arena internațională, odată cu denunțarea unilaterală a pactului de la Locarno, nu diplomația era cea care hotăra problemele națiunilor, ci elementul forței – expresia clasică englezească *might is right*. România și aliații săi trebuiau să ia în considerare epurările care începuseră în Uniunea Sovietică, relația amicală între Germania și Uniunea Sovietică și, nu în ultimul rând, faptul că Moscova ar fi preferat ca orice conflict în care ar fi implicată Germania să se desfășoare în Occident. Încă de pe atunci, în funcție de acești factori, România trebuia să se apropie de Germania, care avea interese mari față de economia românească, căci nici Polonia, Mica Înțelegere sau Înțelegerea Balcanică nu erau capabile să apere România de o eventuală invazie sovietică. România vedea, deja, că politica franceză de alianțe era falimentară. Ea a ales, însă, în detrimentul său, să marșeze în continuare pe sistemul Miciei Înțelegeri și a Înțelegerii Balcanice, unde nimeni nu-i garanta asistență împotriva vreunei mari puteri. Asistența franceză, în opinia lui Joseph Beck, era atașată deciziei Consiliului Ligii Națiunilor, încă din 1925. În alte cuvinte, acest lucru nu avea nicio valoare în gândirea unui stat care nu era membru al Ligii. Deliberările din cadrul Consiliului Ligii n-ar putea stopa un atac german asupra Poloniei⁸. În van se zbătea Titulescu pentru sprijinul Franței, când aceasta singură nu a putut face nimic în fața denunțării pactului de la Locarno. Or, anume inacțiunea franceză a dus la reînvierea forțelor potențiale ale revizionismului din Austria, care îi dădeau posibilitatea lui Hitler, prin precedentul care se crease, să anuleze complet tratatul de la Saint-Germain prin care se garanta independen-

⁵ Tibor Frank, *Discussing Hitler: Advisers of U.S. Diplomacy in Central Europe, 1934-1941*, Central European University Press, Budapest, 2003, p. 117.

⁶ Zara Steiner, *The Triumph of the Dark: European International History 1933-1939*, Oxford University Press, Oxford, 2011, p. 69.

⁷ Ministrul României la Sofia, Vasile Stoica, către Ministerul Afacerilor Străine; T. nr. 983, din 3 aprilie 1936, înreg. la nr. 19 067, din 4 aprilie 1936, confidențial, AMAE, *Fond 71 Austria*, vol. 32, f. 54-55.

⁸ Consilierul delegație de la Legația României de la Varșovia, Constantin Dinu Hiott, către ministrul afacerilor străine, Nicolae Titulescu; R. nr. 1 019, din 3 aprilie 1936, înreg. la nr. 19 313, din 6 aprilie 1936, AMAE, *Fond 71 Polonia*, vol. 5, f. 283-287.

ta austriacă⁹. Degeaba încerca Titulescu să invoce prevederile protocoalelor din 25-26 martie 1935, privitoare la revizionismul austriac, bulgar și maghiar, căci Flandin nu prea avea cu ce să-l ajute¹⁰, iar fără sprijinul unei Mari Puteri, și aici mă refer la un sprijin real și prezent, România, chiar invocând Mica Antantă, nu prea avea ce să-i facă Austriei. Flandin îi sugerase lui Titulescu să facă o diferență între reînarmarea Austriei, care viza preservarea independenței sale naționale, și reînarmarea Ungariei sau a Bulgariei, care era îndreptată împotriva României. Aici Flandin precizase că România va avea suportul Franței în cazul Bulgariei și al Ungariei¹¹, lucru în care poate nici chiar Flandin nu credea, pentru că este foarte greu să te aștepti la acțiune din partea unei țări care n-a făcut nimic în privința unui tratat încălcat, ce viza securitatea franceză.

Configurația care își făcea apariția pe continentul european nu era una menită să asigure perpetuarea securității colective. Se formau două blocuri, pe de-o parte blocul franco-ruso-britanic, la care se adăugau Înțelegerea Balcanică și Mica Înțelegere, iar de cealaltă parte, blocul italo-ungaro-bulgaro-polono-german¹². Dacă e să ne uităm atent, vedem o configurație foarte similară cu cea formată înainte de Primul Război Mondial.

Una dintre deficiențele Ligii nu a ținut de incapacitatea de a genera dezarmare, ci de faptul că n-a putut controla înarmarea. Indiferent de percepțiile moralizatoare ale Ligii, marii actori ai arenei internaționale au continuat furoarea înarmărilor, iar statele mici i-au imitat, în limita bugetară permisă de capacitatea lor economică. Paradoxul pe care nu l-a perceput Liga consta în neputința de a înțelege natura războiului, ce reprezintă o trăsătură inerentă civilizației umane. Scopul Ligii ar fi fost nu să oprească înarmarea, ci s-o raționalizeze în funcție de necesitățile de securitate ale continentului european. Nu se extrăgea niciun folos din faptul că nu i se permisesse, prin tratat, Ungariei a se reînarma, când ea deja se reînarmase și aștepta momentul oficializării acestui act. Ungaria dădea dovadă de viclenie diplomatică, atunci când specifica clar că urmează a se pregăti terenul, inițial la Londra, acțiune urmată de un demers la Ligă în favoarea egalității înar-

⁹ Ministrul României la Budapesta, Vasile Grigorcea, către ministrul afacerilor străine, Nicolae Titulescu; R. nr. 1 135, din 8 aprilie 1936, înreg. la nr. 20 908, din 15 aprilie 1936, AMAE, *Fond 71 Ungaria*, vol. 57, f. 451-453.

¹⁰ Ministrul afacerilor străine Nicolae Titulescu, către Ministerul Afacerilor Străine Geneva; T. nr. 84, din 9 aprilie 1936, ora 19.47, înreg. la nr. 20 474, din 10 aprilie 1936, strict confidențial, ANIC, *Fond Casa Regală*, dosar 83/1936, f. 1-8.

¹¹ ANIC, *Fond Casa Regală*, dosar 83/1936, f. 1-8.

¹² Ministrul afacerilor străine Nicolae Titulescu, către Ministerul Afacerilor Străine; T. nr. 575, din 15 aprilie 1936, ora 16.30, înreg. la nr. 21 066, din 16 aprilie 1936, AMAE, *Fond 71 Austria*, vol. 32, f. 281-283.

mărilor. În asemenea fel înțelegea Ungaria să se folosească de influența unei mari puteri pentru a i se recunoaște un drept în cadrul Ligii Națiunilor¹³, iar Societatea Națiunilor devenea tărâmul oficializării acțiunilor contrare existenței sale. Reînarmarea Ungariei era, desigur, în defavoarea României, iar faptul că Budapesta a ales să folosească Italia pentru a-și forța dreptul diminuea foarte mult autoritatea Micii Antante în bazinul dunărean. Austria, căzută în orbita italiană, își imagina că putea obține, în caz de conflict austro-german, un ajutor substanțial din partea Italiei. Acest lucru era rodul unei iluzii, deoarece campania italiană din Abisinia a arătat Europei capacitatea militară reală a Italiei, care nu era tocmai formidabilă, lucru care ar fi trebuit să dea de înțeles Austriei că, într-un eventual conflict cu Germania, soarta ei, și așa precară, avea să fie decisă prin negocieri germano-italiene¹⁴. Din această cauză, Austria a căutat să se apropie de Mica Antantă, lucru care nu putea să se înfăptuiască calitativ fără participarea Italiei care, în 1934, s-a dovedit a fi prima protectoare a intereselor austriece.

La jumătatea lui aprilie 1936, Paul Boncour* se arăta foarte îngrijorat de situația internațională, fiind de părere că blocurile din Europa Centrală și de Sud-Est erau pe cale de dezagregare și se impuneau acțiuni energice în direcția refacerii lui¹⁵. Boncour avea dreptate presupunând o asemenea situație în mijlocul blocurilor din acea zonă europeană. La acestea mai putem adăuga că, în construcția de securitate pe care se baza România, Turcia era veriga slabă, dat fiind faptul că avea o dublă relație cu Uniunea Sovietică și cu Germania, ultima având o influență mult mai mare asupra diverselor sfere turcești, deși era, încă, neclar care dintre acele două puteri prima în politica turcească. Exemplul cel mai relevant în acest sens este atitudinea ezitantă a Turciei față de remilitarizarea renană, fapt ce releva nedorința turcilor de a-i nemulțumi pe liderii de la Berlin și afecta negativ relațiile bilaterale turco-germane¹⁶. De ce era dilematică relația româno-turcă? Simplu, deoarece, în asemenea

¹³ Notă a Direcției Generale a Poliției; N. nr. 928, din 15 aprilie 1936, AMAE, *Fond 71 Ungaria*, vol. 57, f. 458-459.

¹⁴ Ministrul României la Viena, Caius Brediceanu, către ministrul afacerilor străine Nicolae Titulescu; R. nr. 798, din 16 aprilie 1936, AMAE, *Fond 71 Austria*, vol. 40, f. 324-326.

¹⁵ * Joseph Paul-Boncour (1873-1972), politician francez cu următoarele funcții importante: prim-ministru al Franței, decembrie 1932–ianuarie 1933; ministru al apărării, în cabinetul lui Eduard Herriot, 1932; ministru de externe, ianuarie–iunie, 1936. Vezi în:

<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/447001/Joseph-Paul-Boncour>

Ministrul României la Societatea Națiunilor, Constantin Antoniadă, către Ministerul Afacerilor Străine, [Geneva]; T. nr. 285, din 18 aprilie 1936, ora 17.00, înreg. la nr. 21 813, din 19 aprilie 1936, AMAE, *Fond 71 România*, vol. 94, f. 499-501.

¹⁶ Ministrul României la Ankara, Eugen Filotti, către ministrul afacerilor străine Nicolae Titulescu; R. nr. 737-3, din 20 aprilie 1936, înreg. la nr. 24 334/1936, strict confidențial, AMAE, *Fond 71 România*, vol. 232, f. 299-315.

condiții, România putea spera la respectarea intereselor sale de către Turcia, numai dacă acestea nu afectau relația ultimei cu Germania și Uniunea Sovietică.

Totuși, revenind la problema reînarmării maghiare, nu putem să nu constatăm că România a trebuit să caute o apropiere cu Ungaria, pe fondul exploatării atitudinii retrase a maghiarilor față de germani și a anxietății pronunțate față de revoluția comunistă care lăsase urme dureroase în această societate. Să nu uităm că Ungaria a reluat legăturile diplomatice cu Uniunea Sovietică doar la sugestia Statelor Unite, care o recunoscuse în 1933, cu un an înaintea Budapestei. Boncoul avea dreptate când constata slăbiciunea blocului oriental, uitând să precizeze că aceasta era direct proporțională cu puterea de răspuns a Occidentului, față de acțiunile germane care au zguduit din temelii sistemul securității colective. Sunt de-a dreptul inexplicabile sancțiunile impuse Italiei în raport cu expansiunea ei în Africa de Est, deoarece aceste măsuri împingeau Italia direct în brațele Germaniei. Aventura Italiei putea fi oprită prin blocarea accesului la petrol și la Canalul Suez, dacă s-ar fi dorit¹⁷. Acțiunile lui Halifax* și Eden, la Paris, față de remilitarizarea renană s-au redus la recomandări, oferite colegilor francezi, de a negocia cu germanii, inducându-le să se abțină de la orice acțiuni care ar fi dus la declanșarea unui conflict armat, britanicii voind pacea – Flandin era pur și simplu stupefiat. La 14 martie 1936, Eden ținuse un discurs în cadrul Societății Națiunilor, care i-a lăsat pe francezi cu „gura căscată”, pecetluindu-le soarta afirmând următoarele: *ocuparea zonei renane constituie o violare a Tratatului de la Versailles, însă nu reprezintă o amenințare a păcii. A compromis puterea Franței, însă nu și securitatea ei*¹⁸. Francezii erau oripilați! De fapt, această reacție franceză nu este adecvată, deoarece manevra respectivă nu era nouă pentru politica britanică – acordul naval, din 1935, prin care, de altfel, se încălca, în modul cel mai grav, tratatul de la Versailles constituia unul dintre cele mai relevante exemple. Francezii, în esență, tocmai din această cauză, au fost nevoiți să semneze cu Uniunea Sovietică un tratat de asistență, iar acest lucru, combinat cu rețeaua defensivă promovată de francezi în Balcani, nu putea să semnifice decât izolarea Germaniei și provocarea unui alt război mondial¹⁹. Pentru o comprehensiune

¹⁷ Andrew L. Simon, *Amiral Nicholas Horthy: Memoirs*, Robert Speller & Sons, Publishers, New York, NY, 1957, p. 164.

* Edward Frederick Lindley Wood, 1st earl of Halifax, (1881-1959), politician englez cu următoarele funcții: guvernator general al Indiei, 1925-1931; ministru de externe al Marii Britanii, 1938-1940; ambasadorul Marii Britanii în Statele Unite, 1941-1946. Vezi în:

<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/252536/Edward-Frederick-Lindley-Wood-1st-earl-of-Halifax>

¹⁸ Guido Giacomo Preparata, *Conjuring Hitler How Britain and America Made the Third Reich*, Pluto Press, London, 2005, p. 236.

¹⁹ William E. Dodd, Jr., Martha Dodd, *Ambassador Dodd's Diary 1933-1938*, Victor Gollancz Ltd, London, 1945, p. 315.

mai clară a politicii britanice față de continentul european ne vom referi la părerile Lordului Lothian* și Lloyd George care considerau că: „nu e bine să cultivăm o apropiere anglo-franco-sovietică față de Antanta Balcanică ci, mai degrabă, lăsăm Germania să cucerească întreaga Europă, decât să le impunem germanilor - limitări britanice”²⁰.

La 24 aprilie 1936, Austen Chamberlain* a făcut o vizită la Praga, iar din discuția pe care a avut-o cu Eduard Beneš, președintele Cehoslovaciei, am putea extrage unele elemente foarte importante. Beneš îl prevenea pe Chamberlain că, dacă Cehoslovacia nu va fi ajutată de marile puteri aliate, atunci va fi nevoită să se alinieze cursului german²¹. Această aserțiune a lui Beneš ridică unele semne de întrebare. Care a fost sensul pactului sovieto-cehoslovac sau al celui franco-sovietic? De ce francezii și cehoslovacii au semnat pacte care, pe lângă faptul că au motivat germanii la modificări unilaterale de *status-quo*, nu erau practice în eventualitatea unui conflict cu germanii? Or, alunecarea Cehoslovaciei în sfera germană ar fi dus, prin efectul *domino*-ului, la absorbirea, în întregime, a Micii Antante în orbita germană, și prin urmare, ar fi neutralizat și Înțelegerea Balcanică, ce ar fi avut aceeași soartă.

Vizita ministrului de externe al Poloniei, la 24 aprilie 1936, în Ungaria i-a debusolat pe români care, din toată atmosfera fastuoasă de la Budapesta și din toate avansurile poloneze ce susțineau revizionismul maghiar, înțelegeau că relația lor cu Polonia avea de suferit și urma să fie reanalizată în lumina noilor circumstanțe, care nu puneau în cea mai bună postură alianța româno-poloneză. Iar faptul că Polonia se apropia de Ungaria releva o anumită afinitate față de cerul de la Roma, polonezii sperând să-i blocheze în acest mod pe cehoslovaci. Polonia, prin urmare, manifesta față de România dorința de imixtiune în treburile dunărene, deși nu era o putere dunăreană. Această mișcare poloneză, detrimentală României, era justificată de guvernul polonez prin faptul că cehoslovacii deveniseră un focar al bolșe-

²⁰ William E. Dodd, Jr., Martha Dodd, *Ambassador Dodd's Diary 1933-1938*, Victor Gollancz Ltd, London, 1945, p. 316.

* Philip Henry Kerr, 11th Marquess of Lothian (1882-1940), politician și diplomat britanic cu următoarele funcții de stat: secretar privat al lui David Lloyd George la conferința de pace de la Paris, 1919; cancelar al Ducatului de Lancaster, 1931; subsecretar de stat în India, 1931-1932; ambasadorul Marii Britanii în Statele Unite, 1939-1940; Vezi în:

<http://encyclopedia.thefreedictionary.com/Philip+Kerr%2c+11th+Marquess+of+Lothian>

* Sir Joseph Austen Chamberlain (1863-1937), politician și diplomat britanic cu următoarele funcții de stat: secretar de stat pe relații externe, 1924-1929; primul lord al amiralității, 1931; Vezi în: <http://encyclopedia.thefreedictionary.com/Austen+Chamberlain>

²¹ Ministrul României la Praga, Theodor Emandi, către Ministerul Afacerilor Străine; T. nr. 618, din 24 aprilie 1936, ora 14.20, înreg. la nr. 22 884, din 24 aprilie 1936, AMAE, *Fond 71 Cehoslovacia*, vol. 11, f. 138.

vismului; apropierea polono-ungară era menită să facă front anti-bolșevic²². Polonia se conducea după principiul *doctrinei de independență*, a colonelului Beck, în contradicție cu principiul securității colective. Acest lucru semnifica înțelegeri și acorduri bilaterale, lucru opus percepțelor Ligii. Nu ar trebui să ne ducem prea departe, pentru a realiza că de pe urma unor schimbări radicale în Europa au avut de suferit nu numai percepțele Ligii, ci întreaga construcție pe care își susținea existența Societatea Națiunilor. Episodul abisinian, combinat cu remilitarizarea renană, îl justifica pe Beck să adopte o asemenea politică, iar faptul că toată lumea făcea pacte era un element doveditor al acestei justificări. Statele europene încercau să facă ce știau să facă mai bine, adică să construiască alianțe menite să țină în șah orice stat ar pretinde hegemonia europeană. Efortul era laudabil, însă fundamentul unor asemenea alianțe nu mai exista, căci în Europa nu mai existau condițiile făuritoare de echilibru de forțe. România se afla într-o variantă de securitate colectivă cu caracter limitat, ținându-se cont de ideea că acele două organizații, Mica Antantă și Antanta Balcanică, erau orientate doar împotriva statelor revizioniste, care ar fi avut de obiectat vizavi de configurația frontierelor românești, cu excepția marilor puteri, față de acestea din urmă în cadrul organizațiilor respective neexistând niciun plan comun de acțiune. Liga, contrar speranțelor unor oameni salutați, ca Beneș și Titulescu, nu era un instrument menit să asigure vreunui stat un nivel de securitate satisfăcător, ci mai curând un instrument cu funcții administrative. Sovieticii negau că Liga ar fi inutilă în rezolvarea conflictelor, Litvinov văzând, mai degrabă, în această societate un mijloc eficace de a izola Germania²³, prin urmare un instrument făuritor de conflicte. Europa bolșevicilor trebuia să mustească de conflict și răzmeriță, căci numai așa, conform doctrinei marxist-leniniste, ar fi fost capabili sovieticii să strecoare ideologia comunistă cu mai multă ușurință acolo unde existau numai state vulnerabilizate de eventuale războaie. Până și germanii, cu caracterul lor militarist, au realizat că un eventual război mondial ar duce la bolșevizarea lumii și colaps economic general²⁴. Liga, probabil, ar fi făcut mult mai bine dacă s-ar fi ocupat de susținerea politicii franceze, de menținerea unui *cordone sanitaire* spre a stopa avansarea bolșevismului în Europa, decât să încerce să pună piedici prin embargouri unor state care nu făceau altceva decât politică colonială tipică tuturor marilor puteri coloniale din acea vreme. Să nu uităm criza marocană din prima decadă a secolului al XX-lea,

²² Ministrul României la Budapesta, Vasile Grigorcea, către ministrul afacerilor străine Nicolae Titulescu; R. nr. 1 323, din 27 aprilie 1936, înreg. la nr. 23 845/1936, AMAE, *Fond 71 Polonia*, vol. 5, f. 303-317.

²³ F. S. Northedge, *The League of Nations: Its Life and Times, 1920-1946*, Holmes & Meier, New York, 1986, pp. 255-256.

²⁴ William Dodd, *Op. cit.*, p. 350.

când atât Anglia, cât și Statele Unite n-au avut absolut nimic de obiectat la politica colonială a Franței, considerând-o mai degrabă operă civilizatoare.

De altfel, Eden s-a arătat favorabil unei reformări a Ligii, despre care italienii îi anunțau pe sovietici, reformă ce presupunea, în viziunea italienilor, separarea Covenântului Ligii de Tratatul de la Versailles și încheierea unor pacte occidentale și orientale²⁵.

În concluzie, se poate afirma fără rețineri că instrumentul Ligii, care fusese făurit, dacă nu în aceeași manieră ca la Viena în 1815, atunci măcar pentru același scop de a conserva pacea europeană de care depindea și pacea în lume, fusese compromis, nu în mod obligatoriu doar de acțiunile Germaniei, ci chiar de acțiunile celor care au stat la baza acestui sistem de securitate colectivă în postura de garanți indispensabili. Societatea Națiunilor nu a fost capabilă să instaureze pacea, darămite să o conserveze, deoarece nu a putut găsi acel punct de echilibru, acea armonie necesară coexistenței puterilor europene. Ea a sucombat din cauza supunerii ei în fața ambițiilor nu doar a marilor puteri, ci și a unor state care aveau veleități de mare putere și s-au folosit de mecanismele Ligii în vederea realizării unor interese proprii egoiste și cu caracter limitat. Începutul acestui deces s-a realizat și din cauză că marile puteri nu au avut în lista priorităților problemele majore de ordin ideologic și se va vedea mai târziu că alianța marilor puteri în cel de-al Doilea Război Mondial va avea ca prioritate doborârea ideologiei fasciste. Să nu uităm ce a stat la baza unei păci de aproape o sută de ani, fondată la Congresul de la Viena, defensivă contra ideologiei revoluționare, Liga Națiunilor însă a neglijat cu desăvârșire acest aspect extrem de important.

SUMMARY

This article looks upon some aspects of the collective security system emerged institutionally as the League of Nations. The author has tried to reveal some causes that led to the demise of this system and how it affected Romania's security. A special interest is shown to some problems raised within the collective security system by such regional defense organizations as the Little Entente and the Balkan Entente. The impact of the great power policy thinking upon the smaller states defined at that time as states with limited interests will be also elucidated. Moreover, a thorough explanation for the Balkan revisionism is as well provided. The military aspects are also analyzed and explained in order to give a complete outlook on the system that was supposed to preserve peace, its flaws are accurately described.

²⁵ Înregistrarea convorbirii dintre comisarul adjunct al afacerilor straine al Uniunii Sovietice, N. Krestinskii, cu ambasadorul Italiei în Uniunea Sovietică, Valentino, 11 mai 1936, vol. 19, 1 ianuarie-31 decembrie 1936, Politizdat, Moscova, 1976, p. 259.

Mariana S. ȚĂRANU*

ÎNTEȚIREA POLITICII SOVIETICE DE TEROARE ASUPRA BASARABENILOR ÎN AJUNUL RĂZBOIULUI SOVIETO-GERMAN

Pactul dintre Hitler și Stalin, semnat la 23 august 1939, la Moscova, oferea URSS mână liberă în ceea ce privește extinderea posesiunilor. Deși pactul a fost încheiat în august, având acceptul Germaniei pentru materializarea revendicărilor față de Statele Baltice și față de România, URSS a recurs la niște acțiuni spontane, punând Berlinul doar în fața unui fapt consumat.

Lichidarea reprezentanților administrației publice ce au activat în perioada românească. Politica criminală sovietică avea drept scop și lichidarea reprezentanților administrației publice române care, fie nu au reușit, fie nu au dorit să se refugieze peste Prut.

Din primele ore de ocupație a început arestarea acestora. Mulți erau arestați direct din stradă, alții în timpul nopții. Cele mai multe arestări se făceau noaptea, între orele 01.00 și 03.00, pentru ca efectul moral să fie cât mai mare.

Arestările foștilor reprezentanți ai administrației publice nu au conținut pe parcursul întregii perioade de ocupație. În majoritatea cazurilor, cei arestați, după o perioadă de detenție în penitenciarele din Chișinău, din Tiraspol sau din cen-

* Mariana S. Țăranu, doctor în istorie, Academia de Transporturi, Informatică și Comunicații.

trele județene, erau trimiși la munci în gulagurile din URSS ori, în rezultatul unor simulacre de judecată, erau lichidați fizic.

Dacă până la ocupația sovietică, în timpul administrației române, locuitorii provinciei se simțeau în siguranță, fiind ocrotiți de lege, imediat după 28 iunie 1940 erau, zilnic, martorii unor scene îngrozitoare: arestări întâmplătoare, dispariția fără urmă a unor persoane cu foste posturi de conducere și chiar a membrilor familiilor lor, fără a li se preciza vinovăția, nu era dusă evidența arestațiilor etc. Pe parcurs, arestații și rudele lor, în speranța că noile autorități le vor revedea dosarele, adresau cereri diferitor instanțe, solicitând revizuirea acestora.

În cadrul Prezidiului Sovietului Suprem din teritoriile românești ocupate a fost creată o Comisie republicană specială împuternicită cu revederea dosarelor. În componența acesteia au fost incluși doi membri ai Tribunalului Suprem – I. Pratevici și E. Verlan¹, precum și E. Kisuli², Z. Bondarenko³, Ia. Mordoveț⁴ și S. Bondarciuk⁵ – persoane fidele puterii sovietice și dornice de a se afirma.

În baza analizei proceselor-verbale ale Prezidiului Sovietului Suprem la care am avut acces, referitoare la amnistia condamnaților, ne permitem să constatăm că nicio cerere n-a fost satisfăcută, iar „vinovăția” tuturor a fost „confirmată”. Astfel, regimul comunist de ocupație nu a eliberat sau cruțat în vreun fel nicio persoană suspectată de neloialitate față de puterea sovietică impusă forțat în regiune.

Mai mult, se constată că respectiva comisie a avut o activitate prodigioasă pe parcursul lunilor martie-mai 1941, iar la începutul lunii iunie reviziunea dosarelor cu caracter penal a fost stopată, aceasta limitându-se la cele civile, care le depășeau numeric pe cele înaintate în perioadele similare ale lunilor precedente. Este cert că, la un anumit moment, autoritățile ocupante nu vedeau utilitatea condamnării la moarte a reprezentanților administrației românești. Fiind nemijlocit implicați în organizarea deportărilor din luna iunie, le atribuiau o mai mare utilitate condamnărilor la munci forțate în diferite regiuni ale URSS.

În același timp, în majoritatea cazurilor, respectiva comisie doar confirma deciziile judecătoriilor din centrele județene ce funcționau la moment. Cele mai multe dosare au parvenit de la judecătoriile regionale Bălți, Tighina, Soroca, Orhei și Chișinău. Mai mult, până a fi supuși verdictului final, deținuții stăteau în penitenciarele din centrele județene unde și-au primit sentința.

¹ Studii medii, președintele Judecătoriei Supreme a RSSM.

² Studii medii, președintele Sovietului Suprem al RSSM.

³ Studii medii incomplete, primul-secretar al Comitetului Raional Nisporeni, ucrainean.

⁴ Studii medii, șeful NKVD-ului de la Chișinău, ucrainean.

⁵ Studii medii incomplete, procurorul RSSM.

Motivele ce li se incrimin角度 acestora erau diverse:

- au fost funcționari în timpul administrației românești;
- polițiști sau jandarmi;
- dețineau cărți românești;
- au desfășurat activitate contrarevoluționară;
- au fost agenți ai securității;
- au fost membri ai partidelor burgheze;
- au activat în calitate de fețe bisericești.

În consecință, se organiza un simulacru de judecată și funcționarii administrației românești arestați erau condamnați la moarte în conformitate cu art. 54–13 al Codului Penal al RSS Ucrainene. Menționăm, în acest context, că asasinii nicio dată nu au considerat necesar să comunice familiei arestatului informații despre soarta acestuia.

Pe parcursul întregului an de ocupație sovietică, procese de judecată ale foștilor funcționari ai administrației românești erau înscenate atât de Tribunalul Militar Odesa, cât și de nou-creata Comisie de Stat de la Chișinău. În prima perioadă, majoritatea condamnaților erau judecați la Odesa, ca, ulterior, centrul de greutate să fie transferat la Chișinău.

Guvernarea comunistă a fost neîngăduitoare și cu reprezentanții intelectualității rămase în provincie. Acestora li se incrimin角度 diferite motive pentru care erau arestați, ca mai apoi să dispară fără urmă. Zguduitor este cazul lui Ilie Ciocoi din satul Zaim, raionul Căușeni, județul Tighina, care a fost arestat de NKVD în ianuarie 1941 incriminându-i-se că avea în casă mai multe cărți românești. Acesta a fost ținut un timp în penitenciarul din Tighina, după care a fost trimis într-un lagăr de corecție prin muncă din URSS⁶. Relevant este și cazul lui Ion Cobzarencu, notar, arestat la 18 aprilie 1941 și împușcat în regiunea Kazan (din URSS) un an mai târziu. Acestuia, la arestare, nici nu i-a fost comunicat motivul pentru care s-ar fi făcut vinovat⁷. O soartă similară a avut-o Nicolae Holban, notarul satului Petrești, raionul Ungheni, care, în 1940, a fost arestat împreună cu toată familia. La 5 decembrie 1941 a fost împușcat într-un lagăr din regiunea Sverdlovsk⁸. Învățătorul Zinovie Ioncu din Tighina a fost arestat la 6 iulie 1940, în timp ce se afla la Chișinău, și a fost deportat la Novosibirsk⁹. Sunt doar câteva exemple de lichidare fizică a intelectualității de către puterea sovietică ocupantă.

⁶ M. Druc, Al. Chiriac, *Persoane deportate din Basarabia după 1940* // Arhivele totalitarismului, 1996, Nr. 10, p. 195.

⁷ *Ibidem*, p. 205.

⁸ *Ibidem*, p. 196.

⁹ *Ibidem*, p. 206.

În momentul în care industria grea sovietică necesita în permanență forță de muncă, la inițiativa maiorului Sazîkin, NKVD-istul principal de la Chișinău, și, evident, cu confirmarea celor de la Kremlin, mii de funcționari în timpul administrației românești au fost transferați în lagărele de muncă din URSS. Pe parcursul primului an de ocupație, astfel de transferuri au fost organizate de două ori. La sfârșitul lunii august 1940 și aprilie 1941, NKVD de la Chișinău a organizat, în cea mai mare taină, trimiterea acestora la munci forțate în lagărele de muncă din RSS Kazahă, regiunea Kazan (RASS Tătară), Karaganda, Siberia, RASS Komi¹⁰, lagărele Vâtegorsk, Veatsk, Cerepoveț. Spre regret, nu cunoaștem deocamdată numărul acestora, însă cert este că majoritatea au murit în chinuri groaznice pe parcursul anilor 1942–1943. În felul acesta, autoritățile criminale sovietice eliberau locul pentru înmormântarea altor mii de oameni nevinovați, pe care regimul de ocupație i-a exterminat mai apoi.

Genocidul țăranimii locale. În rezultatul instaurării sistemului colonial sovietic a avut mult de suferit agricultura, țăranimea locală. În 1940 suprafața terenurilor agricole constituia 3,4 mln. ha, dintre care 82% era pământ arabil și cultivat cu plante multianuale. La început, tot pământul a fost naționalizat și declarat proprietate a statului sovietic. Pentru că expansiunea avusese loc vara, pământul arabil, lanurile de cereale, viile, livezile au rămas *de facto* fără stăpân, tocmai în perioada în care urmau a fi efectuate muncile agricole de recoltare.

Țăranii, într-adevăr, primeau pământul cu satisfacție. Era firesc, mai ales că, pentru pământ nu se plătea, iar majoritatea suprafețelor cu cereale, viile și livezile erau cu rod. Ei însă nu-și puteau imagina dimensiunile impozitului agricol și ale livrărilor obligatorii de produse alimentare către statul sovietic.

În scopul redării unui tablou veridic al terorii economice la care a fost supusă țăranimea băștinașă pe parcursul primului an de ocupație sovietică fac referință la un studiu de caz elocvent, reprodus din lucrarea istoricilor Elena și Ion Șișcanu „O gospodărire țărănească din județul Chișinău, având în folosință șase ha de pământ, era obligată să furnizeze statului sovietic 960 kg de cereale, dintre care, de regulă, 380 kg de grâu și 580 kg de porumb, plus la acestea 2 160 kg de floarea-soarelui și încă 1 920 kg de soia¹¹. În total, țăranul urma să dea statului la un preț redus recolta obținută de pe 4,87 ha, adică 81% din totalul recoltei obținute¹².

¹⁰ *Arhiva Națională a Republicii Moldova*, F. 2918, Inv. 3, dos. 1; M. Druc, Al. Chiriac, *Op. cit.*, p. 185–214.

¹¹ Toate aceste cantități trebuiau livrate statului indiferent de faptul dacă țăranul le va cultiva sau nu.

¹² I. Șișcanu, E. Șișcanu, *Sistemul fiscal sovietic privind țăranii basarabeni, 1940–iunie 1941* // *Revista de istorie a Moldovei*, 1995, Nr. 3-4, p. 20-21.

În cazul în care nu îndeplinea obligațiile în termenele stabilite, gospodăria țărănească era supusă unei amenzi echivalente cu prețul de piață al cantității de produse nelivrate. În același timp, din gospodăria respectivă, odată cu amenda, era luată și cantitatea de produse agricole neachitată. În cazul în care țăranii se împotriveau sau nu erau deloc în stare să achite impozitele exagerate, erau condamnați.

Arestarea și judecarea acestora se efectua conform aceluiași scenariu ca și în cazul celor învinuiți de acțiuni politice. Arestaților li se înscenau procese de judecată în centrele raionale unde aveau vize de reședință. Cele mai multe procese de judecată de acest gen au avut loc în toamna și iarna anului 1940. Cei judecați de autoritățile comuniste erau învinuiți de neîndeplinirea planului de livrare a impozitului către stat „postavka” sau neachitarea impozitului în bani, uneori erau judecați și din cauză că nu au îndeplinit planul de stat la semănat. Drept bază legislativă pentru condamnați au servit vestitele articole 46, 58 și 51-1 ale Codului Penal al RSS Ucrainene, care prevedeau privațiunea de libertate și/sau confiscarea averilor.

Documentele de arhivă și sursele orale denotă că țăranii judecați în baza motivelor nominalizate mai sus au fost impuși la munci forțate în lagărele de muncă din URSS. În scopul asigurării economiei sovietice cu forță de muncă către începutul lunii ianuarie 1941, în mod clandestin și bine organizat, deținuții au fost transferați în lagărele de muncă forțată din Vitegorsk, Veatsk și Cerepoveț. Documentele la care am avut acces, deocamdată, nu ne permit să ne creăm un tablou amplu al acestor evenimente¹³.

După cum s-a demonstrat, regimul comunist, pe tot parcursul perioadei de ocupație, a avut un comportament criminal cu toți cei bănuți că ar avea alte vițiuni decât cele oficiale, dar teroarea s-a întetit în momentul în care linia frontului s-a apropiat. În ultimele zile înainte de retragere, reprezentanții administrației sovietice, paralel cu distrugerea imobilelor, arderea acestora, și-au finisat și toate procesele ce le aveau pe rol.

SUMMARY

As it was proved, the communist regime, throughout the period of occupation had a rough behavior with everyone suspected to have other views than the official ones, but terror intensified when the front line approached. In the last days before retirement, the Soviet government representatives, along with the destruction and burning of the buildings, finished with supererogation all the processes that they had.

¹³ La moment, nu cunoaștem nici numărul arestaților, nici al condamnaților, acest subiect fiind unul prioritar pentru autor.

Pavel MORARU*

TESTAREA PORUMBEILOR-VOIAJORI, ÎN INTERESUL COMUNICAȚIILOR MILITARE ROMÂNEȘTI, ÎN ANII CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

Utilizarea în activitățile de spionaj a animalelor dresate este un secret de stat bine păzit. Cercetările din ultimul secol au demonstrat că folosirea animalelor dresate – câini, delfini, foci, păsări etc. – în activitățile speciale oferă un mare avantaj în lupta cu adversarul.

În anii 30, în Uniunea Sovietică a fost înființată o unitate specială, formată din câini dresați, care urmau să fie utilizați în acțiunile de diversiune: câinii învățați să plaseze explozibilul (cu ceasornic), pe care îl aveau asupra lor, la obiectivele de importanță strategică, erau parașutați în spatele inamicului.

În timpul războiului germano-sovietic (1941-1945), sovieticii au utilizat pe larg câinii dresați, care făceau parte din unitățile speciale ale armatei sovietice, în special cu misiunea distrugerii tancurilor inamice. Se susține că deseori ofensiva tancurilor germane era oprită exclusiv de către câini-kamikaze. După unele estimări, în perioada celui de-al Doilea Război Mondial, sovieticii au pierdut peste 1,5 milioane de câini dresați. Deosebit de utili s-au dovedit a fi câinii-sanitari pentru serviciul sanitar militar sovietic.

* **Pavel Moraru**, doctor în istorie, Institutul de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei.

Și armata germană a avut un număr mare de câini dresați – circa 400.000 – bine selectați și instruiți.

O importanță deosebită pentru serviciul de curierat militar l-au avut porumbeii. Nu este o noutate că, din cele mai vechi timpuri porumbeii, au fost folosiți pentru transmiterea pe distanțe mari a unor mesaje scrise.

Aviația britanică a antrenat circa 250.000 de păsări; între anii 1943 și 1949, 32 dintre ele au primit Medalia Dickin, cea mai înaltă decorație pentru curaj oferită animalelor¹.

Armata germană a utilizat transmisiunile columbofile în campania militară din Polonia (septembrie 1939), înainte de restabilirea legăturilor telefonice, telegrafice și radio, dar și în campania militară din Balcani (pentru menținerea legăturii cu parașutiștii germani de pe insula Creta).

În perioada celui de-al Doilea Război Mondial și în România s-a experimentat folosirea porumbeilor în interesul statului și al armatei române.

Dintr-un raport al Direcției Superioare a Geniului din Ministerul Apărării Naționale, elaborat la 26 iulie 1941², aflăm că la dispoziția armatei (Direcția Superioară a Geniului) se afla Stațiunea columbofilă nr. 2. Acolo, prin grija căpitanului Traian Nițescu, au fost antrenați porumbei călători, „toți descendenți direcți din 38 porumbei campioni cu renume mondial (o parte dintre ei importați în anul 1939, direct de la faimosul Arthur Bricoux din Jolimont, Belgia³), pentru a fi utilizați ca agenți de transmisiuni între Comandamentele M.[arilor] U.[nități] și București”.

Până la data prezentării „raportului”, în urma antrenării porumbeilor, au fost obținute rezultate deosebite: distanța dintre Odobești (Brigada a 2-a Fortificații) București, de 170 km, era parcursă în 155 de minute; Bârlad (Armata a IV-a) – București, de 240 km – în 130 de minute. După cum se sublinia în raport, „Performanțele de mai sus sunt peste așteptările noastre, unele dintre ele putând figura printre performanțele record de viteză ale concursurilor internaționale”.

Porumbeii erau împărțiți în două loturi: în timp ce un lot era reținut la Comandament, ca permanență pentru misiuni, celălalt lot era lansat în misiuni de antrenament spre București, „pentru a putea fi utilizați eventual în misiuni de la Chișinău”.

¹ Andreea Lupșor, *Misterele celui de-al Doilea Război Mondial: mesaje codate și porumbei călători*, în revista „Historia”, http://www.historia.ro/exclusiv_web/general/articol/misterele-celui-al-doilea-razboi-mondial-mesaje-codate-i-porumbei-calat

² Arhiva Națională a Republicii Moldova, Chișinău, Fond 1607, inv. 1, dosar 3, fila 649-649 verso.

³ Dinu Mihai, *Cursele cu porumbei în România – o evoluție spectaculoasă sub aripile F.C.P.R.*, 19 aprilie 2012, <http://www.fond-maraton.com/index.php/din-romania/156-cursele-cu-porumbei-in-romania-o-evolutie-spectaculoasa-sub-aripile-fcpr>

Transportul porumbeilor la comandamentele de Mari Unități de pe front s-a făcut cu CFR-ul (în condiții grele) și cu automobilul (în condiții bune).

Erau semnalate și anumite probleme legate de folosirea porumbeilor ca agenți de transmisiuni. Mai exact, era vorba despre „multe pierderi” înregistrate în urma trimerii porumbeilor în misiune. Acest lucru se întâmpla din cauza vânătorilor amatori și militarii care trăgeau în porumbei, crezând că „apartin agenților inamicului”. Mulți dintre porumbei erau găsiți morți, răniți sau fără posibilitatea de a mai zbura în localitățile de pe traseul lor de zbor.

În acest context, pentru a se putea continua antrenarea zburătoarelor, Direcția Superioară a Geniului solicita să se dispună ca militarii „să nu se tragă în porumbei cari vin dinspre front, ci numai în acei ce merg spre front”. Se mai solicita ca transportul porumbeilor pe distanțe mari (spre front) să se facă cu avionul.

La finalul „raportului” Direcția specifica „orice informațiuni, propuneri sau cereri cu privire la porumbeii călători, întrucât dispunem de un număr însemnat de păsări de valoare, care pot fi utilizați (ai armatei și ai crescătorilor amatori civili)”.

În prezent, porumbeii se folosesc, atât în misiuni de curierat (voiajori), cât și de spionaj. După cum anunțau în anul 2008, agențiile de presă, doi porumbei au fost capturați în Iran, în localitatea Natanz, la câteva zeci de kilometri de centrul de îmbogățire a uraniului. Nu exista nicio dovadă certă că se aflau în misiune de spionaj, însă respectivul porumbel le-a sugerat autorităților iraniene că ar trebui să-și sporească vigilența și să fie atente și la asemenea metode de culegere a informațiilor. Iranul a înaintat un protest la ONU, față de utilizarea de către SUA, împotriva sa, a unor „mijloace neconvenționale” de spionaj⁴.

Un alt porumbel a fost capturat în India, în anul 2010, cu o presupusă misiune de spionaj pentru Pakistan.⁵

În prezent, la București există *Clubul Traian Nițescu* (menționat în documentul de mai sus), *București* al Federației Crescătorilor de Porumbei din România. Maiorul Traian Nițescu (1910-1975) a fost întemeietorul *Uniunii Columbofile Naționale din România*, a *Societății Columba* din București (la 21

⁴ V. Marin, *Iranul a capturat doi „porumbei-spion” în apropierea unui obiectiv nuclear*, „HotNews.ro”, 20 octombrie 2008, <http://www.hotnews.ro/stiri-international-4895248-iranul-capturat-doi-porumbei-spion-apropierea-unui-obiectiv-nuclear.htm>

⁵ *Porumbel acuzat de spionaj, reținut în India*, 29 Mai 2010, <http://www.ziare.com/funny/bizar/porumbel-acuzat-de-spionaj-retinut-in-india-1018669>

martie 1939) și a sportului columbofil românesc (împreună cu colonelul în rezervă Roman Xenofon). Împreună cu alți ofițeri ai armatei române, pentru activitățile sale patriotice din timpul campaniei antisovietice, a fost arestat și exterminat în penitenciarul Gherla⁶.

SUMMARY

The use of trained animals in espionage is a closely guarded state secret. The researches over the past century have shown that the use of trained animals - dogs, dolphins, seals, birds, etc. in special activities gives odds to fight with the opponent.

During the Second World War Romania experienced the use of pigeons for the convenience of the State and Romanian Army. From a „report” of the Higher Directorate of the Corps of Engineers of National Defense Ministry, issued on July 26, 1941, we got knowledge of pigeon resort no 2 being at Army’s disposal. There, through Captain Traian Nițescu’s care were trained travelling pigeons, direct descendants of 38 world-renowned champions, to be used as intercommunication agents between the Headquarters of Great Units and Bucharest. The pigeons were divided into two groups: while a lot was held at Headquarters for missions, the other batch was released in training missions in Bucharest, to be eventually used in missions in Chisinau.

Today pigeons continue to be used in delivery (travelers) and espionage.

⁶ <http://www.traian-nitescu.ro/index.php?text=33>

Motivul principal al suprimării lui a fost următorul: la 18 ianuarie 1947, a ținut o conferință la Institutul Național Zootehnic din București (la care a fost ales președintele Uniunii Columbofile din România, încheiată cu cuvintele: „Trăiască România, Trăiască Regele Mihai I, Trăiască prietenia sinceră între țara noastră și marii noștri aliați Anglia și Statele Unite ale Americii” (Georgica Popescu, *Date despre evoluția columbofiliei în România*, 21 octombrie 2008, <http://www.rrp.ro/read.php?cat=articole&item=53>).

Sergiu MUNTEANU*,
Eduard OHLADCIUC**

FORMAREA ȘI ACTIVITATEA MINISTERELOR DE SECURITATE ȘI DE INTERNE ÎN RSSM (1945-1950)

Sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial a marcat o nouă etapă în activitatea instituțiilor sovietice de stat. Conducerea de vârf își dorea să reformeze sistemul administrativ existent, deoarece, după război, eficiența acestuia scăzuse. În cadrul organelor de forță, schimbările începură în 1943, când din structura NKVD-ului a fost separat Comisariatul Securității (NGB)¹. Începuse pregătirea efectivelor ambelor structuri pentru eventuale reforme. Se preconiza constituirea unor structuri noi, ce să răspundă exigențelor timpului. Conducerea direcțiilor NKVD și NGB și-a propus să ridice capacitatea de luptă a trupelor la nivelul celei din unitățile militare².

În același timp, conducerea sovietică a procedat la organizarea de comisariate de securitate și de interne în noile teritorii ocupate după război. De la Marea Baltică și până la Marea Neagră, republicile nou-formate opuneau rezistență puterii

* Sergiu Munteanu, cercetător științific superior, Centrul de Cultură și Istorie Militară.

** Eduard Ohladciuc, doctorand, Institutul de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei.

¹ В. В. Коровин, В. И. Шибалин, *Советские органы безопасности в Великой Отечественной войне*, М. 1978, p. 78.

² *Ibidem*, p. 108.

sovietice, iar autoritățile răspundeau prin diverse acțiuni de represiune împotriva populației autohtone, care nu dorea să devină parte a URSS. În RSSM, serviciile sovietice de securitate și de interne au început a fi organizate în anul 1944. În funcția de șef al NKVD a fost desemnat general-maiorul Mihail Markeev, iar șef al Comisariatului de Securitate a devenit comisarul Iosif Mordoveț, care a activat în diferite structuri ale securității sovietice.

În anii războiului, Comisariatul de Interne și Comisariatul Securității au activat fără să se subordoneze Partidului Comunist³. Supunându-se direct conducerii centrale de la Moscova, șefii acestor structuri țineau în foarte mică măsură cont de sugestiile membrilor guvernului RSSM. În 1944-1945, secțiile comisariatelor de securitate și de interne se formaseră în mod haotic: în RSSM nu exista o împărțire administrativă clară și o divizare stabilă a împuternicirilor și obligațiilor structurilor de forță. După încheierea războiului, armata sovietică dorea să-și mențină întâietatea în cadrul organelor de forță⁴, iar serviciile de securitate și de interne doreau să limiteze puterea militarilor. În raioane și județe, se anulasă o parte din împuternicirile șefilor comisariatelor de recrutare în armata sovietică. În 1945, din ordinul lui Beria, la Chișinău, în cadrul Comisariatului de Interne a fost creat un punct de filtrare, pe unde urmau să treacă toți militarii ce se întorceau de la război. Acolo, ei erau supuși unui control medical, li se verificau biografiile, în special celor care anterior luptaseră în armata română, iar după 1944 se înrolaseră în cea sovietică⁵.

În acest răstimp, în republică se concentraseră un număr mare de ofițeri NGB și NKVD, care s-au stabilit cu traiul la Chișinău și în centrele raionale ale republicii, unde urmau să se organizeze secții locale. Ofițerilor din serviciile de securitate și de interne li s-a permis să ocupe apartamentele părăsite de locuitorii Chișinăului în urma acțiunilor militare. S-a instituit și practica de a transmite ofițerilor din structurile de securitate și de interne locuințele persoanelor arestate ca dușmani ai poporului⁶.

Când s-au încheiat acțiunile militare, conducerea NKVD a decis să lichideze lagărul de concentrare pentru prizonieri nr. 103 din or. Bălți, care a și fost închis la 22 octombrie 1945. O parte din personal a fost transferată la lagărul de concentrare de la Chișinău. Ca pretext pentru închiderea lagărului au servit capacitățile lui mici și cheltuielile mari pe care le solicita întreținerea lui⁷.

³ T. Botnaru, A. Ganenco, *Istoria Serviciilor Secrete*, Chișinău, 2004, p. 58.

⁴ *Arhiva Organizațiilor Social-Politice din Republica Moldova* (în continuare: AOSPRM), fond 51, inv. 45, dos. 27, fila 32.

⁵ AOSPRM, fond 51, inv. 4, dos. 51, fila 8.

⁶ *Ibidem*, p. 86.

⁷ *Ibidem*, p. 92.

Între timp, s-a tensionat și situația criminogenă. În capitala republicii au apărut bande ce comiteau jafuri și omoruri. Prin raioane hoinăreau dezertori care jefuiau locuitorii. Militarii sovietici din unitățile dislocate la Chișinău și în centrele raionale încălcau sistematic regulamentul militar, comițând infracțiuni cu caracter criminal: jefuiau civili, săvârșeau acte de huliganism, trăgeau din armă pe străzile orașului. Conducerea de partid solicita Comisariatului de Interne să întreprindă măsuri ce să stabilizeze situația criminogenă din republică. Deseori, se înregistrau confruntări între militarii ce comiteau acte criminale și lucrătorii NKVD. În orașe a fost mărit numărul patrulelor Ministerului de Interne, deseori autoritățile cereau comandanților de unități militare să ridice disciplina în cadrul unităților militare⁸.

La 18 martie 1946, cea de-a V-a sesiune a Sovietului Suprem al URSS a adoptat o lege ce prevedea transformarea Consiliului Comisarilor Norodnici în Consiliu de Miniștri. Această lege a antrenat schimbări administrative în republicile unionale, oferind structurilor sovietice de stat o autonomie mai largă decât partidului comunist⁹.

În RSSM, comisariatul de securitate (NGB) și-a schimbat denumirea în Ministerul Securității (MGB), iar comisariatul de interne (NKVD) – în Ministerul de Interne (MVD). Noile structuri încercau să-și impună controlul asupra întregului teritoriu al republicii. Secțiile create în timpul războiului urmau a fi și ele reorganizate. Se depistau cazuri când șefii secțiilor județene și raionale nu-și onorau obligațiunile, comiteau abuz în serviciu în scopuri personale¹⁰.

În această perioadă, s-a creat și o rețea de informatori ce urma să acopere întreaga republică. Se încurajau denunțurile, urmărirea reciprocă dintre cetățeni. Însă odată cu acestea a început și un flux enorm de plângeri din partea cetățenilor la adresa conducătorilor de partid locali, președinților de colhoz, funcționarilor publici, care comiteau furturi și vânzări ilegale. În demersurile lor, studenții de la universitățile din Chișinău cereau să se ridice nivelul de trai în căminele în care locuiau. Controlul efectuat la universitățile din republică a depistat o stare dezastruoasă a căminelor universitare, cazuri de furt comise de angajații responsabili de baza materială¹¹.

Pe parcursul anului 1947, mai multe unități importante din cadrul Ministerului de Interne au trecut în subordinea Ministerului Securității. În RSSM, direcția de miliție și secția de luptă cu elementele criminale a fost inclusă în componența

⁸ AOSPRM, fond 51, inv. 4, dos. 432, fila 33.

⁹ *Сборник законов СССР и указов Президиума Верховного Совета СССР (1938-1956)*, М., 1956, pag. 240.

¹⁰ AOSPRM, fond 51.

¹¹ AOSPRM, fond 51, inv. 5, dos. 70, fila 15.

Ministerului Securității. În gestiunea Ministerului de Interne au rămas unitățile de grăniceri, de pază a obiectivelor strategice și a căilor ferate¹².

Această perioadă a fost marcată de începutul unei confruntări neoficiale între armată și serviciile de securitate. Mulți militari nu erau de acord ca trupele MGB și MVD să fie egalate în rang cu unitățile armatei sovietice. În localitățile din republică se înregistrau ciocniri între ofițerii MGB, MVD și din armată. Pe militari îi deranja faptul că ofițerilor din cadrul serviciilor de securitate și de interne li se distribuiau cele mai bune apartamente, li se ofereau facilități de care ei nu beneficiau. În același timp, lucrătorii miliției rețineau din ce în ce mai des militari care ar fi încălcat ordinea publică, fapt ce conducea la tensiuni și mai mari¹³.

În 1947, Serviciul sovietic de securitate a supus unui control riguros miniștrii din cadrul Consiliului de Miniștri al RSSM. Au fost studiate în detaliu biografiile tuturor funcționarilor de rang înalt, conducerea de partid era informată dacă persoanele sunt compromise sau nu. În rapoartele lor, lucrătorii securității indicau dacă cineva dintre apropiații acestora activaseră în organele administrației românești ori își făcuseră serviciul militar în armata română. În urma controlului s-a constatat că mulți funcționari de stat erau implicați în cazuri de furt și speculă. Deseori, funcționarii sovietici aduceau, de peste Prut, mobilă și obiecte de anticariat cu care își decorau apartamentele ori le vindeau pe piața neagră din Chișinău. Nimerise în vizor și viceministrul justiției din RSSM, care pleca în România în deplasare de serviciu și procura acolo mobilă, bijuterii, deseori în schimbul produselor alimentare¹⁴.

În același timp, Ministerul de Interne organiza controale stricte la hotarul cu România. Mulți locuitori ai RSSM doreau să treacă Prutul pentru a scăpa de puterea sovietică, numărul acestora crescând cu deosebire în 1947-1949, în timpul represiunilor și foametei. În plus, ofițerii care își efectuau serviciul militar la hotarul cu România încălcau sistematic linia de hotar, trecând pe teritoriul României, în unele cazuri pentru a urmări țăranii fugari, iar în altele – pentru a face contrabandă¹⁵.

În februarie 1947, în RSSM au fost organizate alegeri locale. Serviciile de securitate au primit, de la conducerea centrală de la Moscova, ordinul de a ține alegerile sub un control strict. Ofițerii de securitate și de interne urmăreau atent populația din sate și orașe. Cetățenii de rând erau îndemnați să-i denunțe pe cei care nu susțineau aceste alegeri. În urma supravegherii, s-a stabilit că o mare par-

¹² AOSPRM, fond 51, inv. 5, dos. 70, fila 28.

¹³ AOSPRM, fond 51, inv. 5, dos. 71, fila 72.

¹⁴ *Ibidem*, fila 72.

¹⁵ *Ibidem*, fila 85.

te din populație nu avea încredere în puterea sovietică. Majoritatea delatorilor declarau că persoana denunțată nu crede că alegerile vor fi corecte și afirmă că puterea sovietică face un spectacol, că vor fi aleși cei numiți de partidul comunist. Viceministrul securității, colonelul Kozacenko, prezenta informațiile cu privire la atitudinea cetățenilor față de alegeri direct secretarului general al partidului comunist al Moldovei, Koval¹⁶.

În 1947, Ministerul de Interne și Ministerul Securității au fost chemate să asigure buna desfășurare a reformei monetare. În RSSM au fost organizate 640 puncte de schimb bănesc, aflate sub supravegherea Ministerului de Interne. La această operațiune au participat 1.815 angajați ai Ministerului de Interne. Reforma monetară a început la 22 decembrie 1947, în total fiind schimbate 212.000.000 ruble. În timpul controalelor, s-au atestat cazuri în care funcționari de partid, știind din timp de reforma monetară ce urma să fie realizată, încercau să obțină de pe urma ei profituri ilegale. Ofițerii responsabili de transportul sacilor cu noile bancnote la bancă încălcau regulamentul de transportare: deschideau sacii și furau o parte din bani. Serviciile de securitate țineau sub supraveghere cursul reformei, inclusiv modul în care angajații Ministerului de Interne își respectau obligațiile¹⁷.

În anul 1947, în republică a început procesul de pregătire a cadrelor noi pentru ministerele de forță. Pentru că numai 34% din angajații cu funcții de răspundere din cadrul Ministerului de Interne aveau studii superioare ori medii, conducerea dorea ca aceștia să-și ridice nivelul de calificare. Se lua în calcul și stagiul de muncă al angajaților: în urma controlului, s-a stabilit că 63,7% din numărul angajaților aveau un stagiul de peste 10 ani de lucru în cadrul organelor de forță, 28% - peste 5 ani, iar 7,3% - mai puțin de 5 ani. 55,6% din ei absolviseră școlile de miliție și Ceka¹⁸. La acel moment, nomenclatura, destul de numeroasă, a Ministerului de Interne includea: 13 șefi de secții ministeriale, 16 șefi-adjuncți, 6 conducători de secții de luptă cu criminalitatea, 9 șefi de penitenciare, 4 șefi ai lagărelor de concentrare din RSSM și 1 șef al Școlii de ofițeri din Chișinău¹⁹. Trebuie remarcat că doar un șef de secție, doi adjuncți și conducătorul școlii de ofițeri erau de origine moldovenească²⁰. Prima promoție a Școlii de ofițeri a Ministerului de Interne din RSSM absolviseră cursurile în 1947. Din cei 104 absolvenți, 47 erau moldoveni. În același an, a fost mărită, până la 3 ani, durata studiilor. Organele centrale insistau ca în structurile MVD să fie angajați cât mai mulți băș-

¹⁶ AOSPRM, fond 51, inv. 5, dos. 71, fila 90.

¹⁷ AOSPRM, fond 51, inv. 5, dos. 71, fila 74.

¹⁸ *Ibidem*, fila 67.

¹⁹ *Ibidem*, fila 68.

²⁰ *Ibidem*, fila 69.

tinași²¹. În același an, la studii au fost admise 72 de persoane, dintre care 42 erau moldoveni. Majoritatea disciplinelor se predau în limba rusă. Se ținea seama și de pregătirea viitoarei conduceri a Ministerului de Interne: erau selectați cei care doreau să-și continue studiile la Școala Superioară a Ministerului de Interne de la Moscova, iar după absolvire să revină în patrie și să ocupe posturi importante. Conducerea sovietică insista ca în structurile de forță să fie incluși cât mai mulți localnici cu studii superioare, cu o bogată experiență de lucru, devotați statului sovietic și partidului comunist²².

În 1948, Ministerul de Interne a inițiat în cadrul Procuraturii republicane un control general, ca urmare a numărului mare de demersuri din partea rudelor celor arestați, care declarau că procurorii fabricau dosare în scopul șantajului, cerând drept răscumpărare sume mari de bani. Cercetările au confirmat câteva asemenea cazuri de abuz în serviciu²³. Uneori, pentru a li se retrage acuzațiile, învinuiții erau somați să depună mărturii contra unor terțe persoane. Această acțiune a sporit influența Ministerului de Interne în republică. În răspuns la criticile aduse funcționarilor ministerului, conducerea a decis să crească gradul de eficiență al acestei structuri²⁴.

În anul 1949, unitățile de grăniceri au trecut din subordinea Ministerului de Interne în cea a Ministerului Securității. Drept rezultat, a scăzut disciplina în cadrul unităților de grăniceri, s-au înregistrat noi încălcări comise de grănicerii ce-și satisfăceau serviciul la hotarele republicii²⁵. În urma lichidării județelor și formării celor 60 de raioane, în 1949, în republică s-a mărit și numărul secțiilor raionale ale ministerelor de forță: a crescut numărul angajaților, activitatea acestora a devenit mai eficientă²⁶.

În 1950, în structurile de forță ale RSSM au fost angajați 26 lucrători noi, dintre care 2 au fost repartizați la muncă operativă, 11 – la muncă specială, 11 – la muncă tehnică și administrativă. Șase dintre aceștia erau membri de partid, 2 – membri-supleanți, 18 – comsomoliști. La începutul anilor '50, persoanele admise în serviciile de securitate și de interne erau supuse unui control mai riguros. Se studia atent biografia lor, se da importanță studiilor și capacităților lor intelectuale. Totodată, se extindea rețeaua de informatori din republică: în toate instituțiile administrative și de cultură puteau fi întâlniți agenți ai Ministerului Securității²⁷.

²¹ AOSPRM, fond 51, inv. 5, dos. 71, fila 66.

²² AOSPRM, fond 51, inv. 5, dos. 71, fila 67.

²³ AOSPRM, fond 51, inv. 5, dos. 13, fila 15.

²⁴ *Ibidem*, fila 16.

²⁵ AOSPRM, fond 51, inv. 5, dos. 710, fila 60.

²⁶ AOSPRM, fond 113, inv. 54, dos. 9, fila 15.

²⁷ AOSPRM, fond 51, inv. 10, dos. 388, fila 25.

În primii 5 ani postbelici, RSSM era dominată de haos și dezordine. Mulți funcționari de stat erau corupți și incapabili să organizeze eficient activitatea instituțiilor administrative. Serviciile Ministerului de Interne și ale Ministerului de Securitate, aflate în proces de restructurare, s-au implicat în toate domeniile, încercând să stabilească o anumită ordine. Totodată, cele două ministere se supravegheau reciproc.

SUMMARY

During the first 5 years after WWII, the MSSR was facing chaos and turmoil. A great number of state dignitaries were corrupt and unable to organize efficiently the activity of administrative institutions. The services belonging to the Ministry of Internal Affairs and the Ministry of Security were reformed and involved in various fields, in order to bring a certain order. At the same time, both ministries were keeping an eye upon each other.

RECENZII ȘI PREZENTĂRI

20 DE ANI DE LA CONFLICTUL NISTREAN

Gheorghe BĂLAN, Vitalie CIOBANU, Gheorghe COJOCARU,
In Memoriam (în memoria eroilor căzuți la Nistru, 1992),

Chișinău, Universul, 2012, 283 p.

ISBN 978-9975-4307-6-0

Pe 4 martie 2012 s-au împlinit 20 de ani de la evenimentele tragice de pe Nistru, în timpul cărora a fost periclitată suveranitatea, independența și integritatea teritorială a Republicii Moldova. Din păcate, conflictul militar de pe Nistru este insuficient studiat: puțini cunosc cauzele conflictului armat, durata lui, motivația celor mobilizați și prețul independenței.

Lucrarea comemorativă *In Memoriam. În memoria eroilor căzuți la Nistru (1992)*, Chișinău: Universul, 2012 este dedicată tuturor celor căzuți în războiul de pe Nistru. Volumul pornește de la premisa că fiecare victimă trebuie să fie comemorată și să ocupe un loc important în istoria națională.

Studiul *In Memoriam* a fost realizată de un grup de istorici – Gheorghe Bălan, Vitalie Ciobanu, Gheorghe Cojocaru – care au valorificat numeroase documente de arhivă privind istoria instituțiilor militare din Republica Moldova, cronologia evenimentelor din 1992. Totodată, au fost colectate materiale documentare, surse directe ce vizează participarea civililor la conflagrația militară, stabilirea numărului exact al victimelor.

Volumul are la bază un concept original de aranjare a materialului cercetat. Foaia este divizată în două părți: în cea superioară sunt plasate fotografiile celor căzuți la datorie, însoțite de legenda, care include data nașterii, statutul participantului (mobilizat, voluntar) și locul decesului, iar în cea de jos – retrospectiva evenimentelor. Specificul prezentării informației vine să justifice cauza fiecărei victime căzute la datorie – cel mai tânăr soldat, Valeriu Caracaci, a fost mobilizat la doar 16 ani (p. 49), iar cel mai vârstnic, David Ursu, s-a înrolat ca voluntar având vârsta de 68 ani (p. 279).

Lucrarea include două capitole. Primul, *Retrospectiva evenimentelor*, oferă informații veridice privind motivul conflictului, participanții direcți și indirecți. Autorii, pe bună dreptate, susțin că războiul a fost provocat artificial, din dorința unor forțe de a reveni la imperiul sovietic și a reîmpărți sferele de influență între marile puteri. De escaladarea conflictului au fost interesate și anumite grupări ce urmăreau dezvoltarea economiei tenebre. În studiu găsim informații detaliate despre acțiunile diversioniștilor care au stat în fruntea provocatorilor (detașamentelor de miliție, Organizației „Patrioții din Dubăsari”, forțelor militare separatiste) și care au realizat misiunea de constituire a autoproclamatei rmn (republica moldovenească nistreană).

În lucrare se conturează trei etape ale conflictului. Prima etapă – 1989 - septembrie 1991 – este caracterizată de acțiuni antimoldovenești, provocări, intimidare a populației civile și a forțelor de ordine. În etapa a doua – septembrie 1991 - decembrie 1992 – au fost create instituțiile militare și cele politice paralele, sub autoritatea separatiștilor (Ministerul de Interne al rmn, secții de miliție, formarea forțelor armate, „alegerea” președintelui – 1 decembrie), acțiuni însoțite de invalidarea decretelor președintelui Republicii Moldova, Mircea Snegur, privind evacuarea forțelor armate ale URSS; folosirea violenței fizice și psihologice; stabilirea hotarelor nistrene, blocarea podurilor de pe Nistru etc.

În cadrul acestei subperioade sesizăm numeroase probe de implicare directă a armatei sovietice în sprijinirea forțelor separatiste (p. 50). În fruntea structurilor militare nistrene erau desemnați militari din Armata a 14-a (precum Gh. I. Iakovlev). Ofițerii sovietici efectuau instructaje militare ale gărzilor transnistrene, asigurau armata separatistă nu doar cu armamentul Armatei a 14-a, ci și cu cel

retras din Republica Democrată Germană. Gherilele militare erau completate din delicvenți cazaci mercenari, pușcăriași eliberați și voluntari din Comrat. Totodată, autorii relatează despre încercările Republicii Moldova de a rezolva conflictul prin metode pașnice, solicitarea ajutorului diplomatic internațional și pasivitatea internațională (p. 56).

La cea de-a treia etapă, 1 decembrie 1991 – sfârșitul lunii iulie 1992, a avut loc ofensiva deschisă a forțelor separatiste, desfășurarea războiului de pe Nistru (4 martie). În conformitate cu viziunile autorilor, în acest interval de timp, Moldova a continuat să întreprindă eforturi pentru aplanarea conflictului: s-a integrat în structurile internaționale (ONU, CSCE), participa la reuniunile CSI în cadrul cărora se examina problema. În pofida declarațiilor la nivel înalt despre încetarea focului, confruntările militare se extindeau în mai multe localități: Coșnița, Cocieri, Doroțcaia etc., zilnic erau înregistrate victime, erau distruse magazine, avariate case.

În studiu este prezentată atitudinea duplicitară a Rusiei. Pe de o parte, ea condamnă acțiunile violente din teritoriu, iar pe de altă parte lansa rezoluții sfidătoare privind situația din Transnistria. Unele invocau compasiunea pentru aspirația spre autodeterminare a poporului din regiunea separatistă (p. 151), altele numeau Transnistria pământ rusesc, care trebuie apărat prin toate mijloacele (p. 185).

În capitolul *Tragedia de pe Nistru* sunt evocate tragicele evenimente de la Tigheana; sunt prezentate acțiunile unităților militare din Republica Moldova care s-au încadrat în asigurarea securității și integrității statului, faptele eroice și capacitatea de comandă ale unor comandanți, precum Iurie Neghină, curajul voluntarilor. Totodată, sunt semnalate faptele, ordinele necugetate ale unor comandanți militari, din vina cărora au murit ostași sau rezerviști abia încorporați în armată (p. 209). Trebuie specificat că, în perioada conflictului, s-au produs erori nu doar din incompetență, dar și cu concursul unor agenți sovietici infiltrați în structurile de conducere ale Republicii Moldova. Aflăm, de exemplu, cu stupeoare despre arsenalul militar performant al inamicului, care a cauzat sute de decese și răni printre combatanții moldoveni.

Studiul *In Memoriam. În memoria eroilor căzuți la Nistru* (1992), Chișinău: Universul, 2012 este destinat unui cerc larg de cititori, atât specialiștilor în istoria contemporană a Republicii Moldova, în istoria militară, cât și cercetătorilor științifici, tuturor celor preocupați de problemele actuale ale istoriei.

Larisa NOROC*

Igor SOFRONESCU**

* **Larisa Noroc**, doctor în istorie, conferențiar universitar, Institutul de Studii Enciclopedice al Academiei de Științe a Moldovei.

** **Igor Sofronesco**, doctor în istorie, Academia Militară a Forțelor Militare „Alexandru cel Bun”.

DIN ACTIVITATEA TINERILOR ISTORICI

Buletin Științific al Tinerilor Istorici,

Materialele conferinței științifice internaționale anuale
a tinerilor cercetători, Serie Nouă, I (VI), Chișinău, 2012, p. 361 p.

ISSN 1857-4947, ISBN 978-9975-4387-0-4

Buletinul Științific al Tinerilor Istorici include comunicările participanților la Conferința științifică internațională anuală a tinerilor cercetători, ajunsă la cea de a VI-a ediție, desfășurată la 12 aprilie 2012 sub genericul "Tendențe contemporane în evoluția patrimoniului istoric și juridic al Republicii Moldova". Acest eveniment este organizat de Institutul de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei, cu sprijinul Centrului de Cultură și Istorie Militară al Ministerului Apărării. Sub egida acestora și instituții au fost publicate și materialele conferinței.

Numărul I (VI) al revistei *Buletin Științific al Tinerilor Istorici* este structurat în cinci compartimente

tematice care cuprind articole semnate de specialiști din cadrul Institutului de Istorie, Stat și Drept și al Centrului de Cultură și Istorie Militară, precum și de invitați de la alte instituții de cercetare și universitare din Republica Moldova: Institutul Patrimoniului Cultural, Institutul de Studii Enciclopedice, Muzeul Național de Arheologie și Istorie a Moldovei, Universitatea Academiei de Științe a Moldovei, Universitatea de Stat din Moldova, Universitatea de Stat din Tiraspol (cu sediul la Chișinău), Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, Universitatea Liberă Internațională din Moldova, Societatea științifică a bulgariștilor din Republica Moldova, doctoranzi și masteranzi care își fac studiile peste hotare (China, Bulgaria, Portugalia, România), precum și invitați din Kazahstan, România, Serbia și Ucraina.

Primul compartiment, **Istorie Medievală** (p. 8-107), este format din materialele elaborate de: Sergiu Demerji, *Biserica catolică la est de Carpați în secolele XI-XIV*, Silvia Barcari, *Evoluția Cetății Albe în cadrul politicii genoveze pentru controlul comerțului la gurile Dunării și la Nistrul de Jos (sf. sec. XIII – sec. XIV)*, Carolina Bejenaru, *Geneza și evoluția târgurilor medievale în Europa Occidentală în sec. XIV-XV (cazul Portugaliei, Spaniei și Italiei de Nord)*, Nicolae Dudnicenco, *Ocupații agricole și îndeletniciri ale locuitorilor orașelor de pe teritoriul actual al Ucrainei în sec. XIV-XVII*, Andrei Blanutsa (Ucraina), *Potențialul comercial al Volâniei și Drumul Moldovenesc în sec. XV-XVI*, Diana Ețco, *O scurtă schiță documentară a mănăstirii Ițcani (Ețcani)*, Valentin Constantinov, *Impactul incursiunilor cazacilor și tătarilor asupra relațiilor dintre Ștefan II Tomșa și polonezi*, Assemgul Shansharova (Kazahstan), *Moștenirea culturală a Marilor Moguli în India*, Sergiu Bacalov, *Aspecte istorico-genealogice referitoare la neamul boieresc al Hânculeștilor (Hâncul)*, Dorina Onica, *Aspectul și importanța geopolitică a fluviului Nistru în contextul tratatelor și conjuncturii internaționale din sec. XVIII*.

Compartimentul doi, **Basarabia în Epoca Modernă** (p. 108-184), întrunește articole semnate de: Ion Mihalachi, *Câteva documente de la înc. sec. XIX cu privire la ridicarea Sfintei Mucenițe Varvara din s. Păpăuți, raionul Rezina*, Valentina Chirtoagă, *Evoluția agriculturii în localitățile cu populație germană din Basarabia în sec. XIX*, Artur Leșcu, *Evoluția legislației punitive în Basarabia sub ocupația imperială rusă în prima jumătate a sec. XIX*, Alexandru Argint, *Contribuții la istoria învățământului primar și secundar în Basarabia (1857-1878)*, Elena Cojocari, *Impactul transformărilor financiare asupra populației urbane (Chișinău, sec. XIX)*, Ivan Duminica (Bulgaria), *Înființarea și statutul societăților de consumatori în satele bulgărești și găgăuze din sudul Basarabiei la începutul sec. XX (cazul „Societății de consumatori din s. Chirsovo”)*, Andrei Emilciuc, *Carte vest-europeană în colecțiile Muzeului Național de Arheologie și Istorie a Moldovei: diversitate tematică*

și semnificații istorico-juridice (1714-1918), Diana Ețco, *Mass-media și centenarul anexării Basarabiei*, Cristina Gherasim, *Unele considerații privind situația elitei nobiliare din Basarabia la sf. sec. XIX – înc. sec. XX*.

Următorul compartiment, **Epoca interbelică și postbelică** (p. 185-247), conține studii elaborate de: Vitaly Skalsky (Ucraina), *Dumitrașcu, Precul și Smochină – fracțiunea moldovenească în Rada Centrală a Ucrainei (1917-1918)*, Denis Bulancea, *Aspecte privind integrarea bisericii din Basarabia în viața religioasă a României după 1918*, Natalia Mașteuță, *Statutul social al cadrelor didactice în perioada interbelică*, Alexei Șevciuc, *Dezvoltarea industrial-agrară a României în perioada 1918-1940*, Marana Bagrin, *Relațiile URSS cu Marea Britanie și Franța între începerea celui de-al Doilea Război Mondial și atacul german din 22 iunie 1941*, Eduard Ohladciuc, Sergiu Munteanu, *Unele aspecte militare ale Chișinăului postbelic*, Viktor Krupyna (Ucraina), *Schimbările de cadre în sistemul administrativ al RSSU în perioada „dezghețului hrușciovist” (cazul președinților comitetelor executive raionale)*, Ion Cârlan, *Cercetarea activității Sovietului Suprem al RSS Moldovenești. Schițe metodologice*, Ovidiu Turtureanu, *Republica Sovietică Socialistă Moldovenească: între acalmie și conflict (1953-1985)*.

Compartimentul **Istorie recentă** (p. 248-293) include comunicări prezentate de: Liliana Condriticova, *Aspecte istorico-juridice privind restaurarea și comercializarea podoabelor de anticariat*, Evghenii Cirkov, *Viziuni politice ale tinerilor din or. Taraclia (Republica Moldova): analiză sociologică*, Ruslana Grosu, *Relațiile Republicii Moldova cu statele Orientului Apropiat prin prisma documentelor diplomatice: relevări și sinteze*, Rodica Panța, *Diplomația publică versus diplomația tradițională. Definiții, asemănări și deosebiri*, Viorica Țăcu, *Eurasianismul – concept geopolitic în redefinire*, Oleg Ursan, *Femeia în politica moldovenească: soluții și perspective*.

Iar compartimentul **Etno-demografie istorică** (p. 294-360) este constituit din cercetări aparținând următorilor autori: Anatolie Bajora (China), *Comunitatea ortodoxă din China în prezent*, Marina Guțu, Ivan Duminica, *Listele imigranților transdanubieni din coloniile Comrat și Taraclia în 1818 ca izvoare pentru studierea proceselor demografice în Bugeac*, Valeriu Harabara, *Contribuții privind proveniența nobilimii de origine greacă din Basarabia la înc. sec. XIX*, Dorin Lozovanu (România), *Istroromânii: aspecte istorice, lingvistice și geografice*, Lidia Prisac, *Evoluția demografică a comunității armene în spațiul actual al Republicii Moldova*, Alexandr Roitman, *Apariția și dezvoltarea primelor comunități ale evreilor-iudei pe teritoriul carpato-nistrean, până în sec. XIX*, Traian Trifu Căta (Serbia), *Vor dispărea oare românii din Voivodina în anul 2050? (Primul model matematic al descreșterii populației române)*.

Autorii studiilor au abordat o serie de probleme actuale de istorie națională și universală. Multe din materialele științifice publicate în revistă au un caracter interdisciplinar, istoria fiind abordată prin prisma relațiilor internaționale și interetnice. Se evidențiază în acest sens articolele cu tematică axată pe probleme de etno-demografie istorică, în care a fost reflectată situația comunităților etnice (armeană, bulgară, evreiască, găgăuză, germană, greacă) din spațiul pruto-nistrean. Au fost prezentate informații privitoare la istororomâni și românii din Serbia, precum și pagini din istoria Republicii Moldova, României, Ucrainei etc., au fost analizate mai multe aspecte legate de genealogie, muzeografie, istoria bisericii, culturii și învățământului, istorie politică, militară, diplomație etc.

Astfel, numărul I (VI) al revistei *Buletin Științific al Tinerilor Istorici*, însumând comunicările în formă extinsă ale participanților la Conferința științifică internațională anuală a tinerilor cercetători, desfășurată, după cum s-a menționat, sub egida Institutului de Istorie, Stat și Drept și a Centrului de Cultură și Istorie Militară, reflectă rezultatele investigațiilor unei noi generații de istorici.

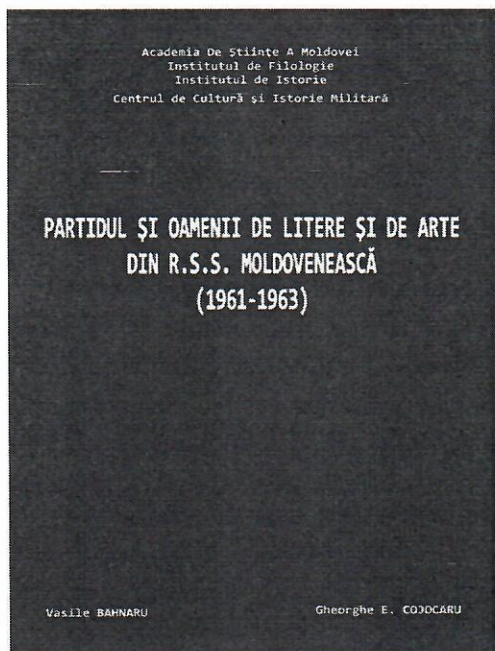
Sergiu BACALOV*

* Sergiu Bacalov, doctor în istorie, Centrul de Cultură și Istorie Militară.

NOI DOCUMENTE PRIVIND ISTORIA RSS MOLDOVENEȘTI

Vasile Bahnaru, Gheorghe E. Cojocaru,
*Partidul și oamenii de litere și de arte din R.S.S. Moldovenească
(1961-1963). Studiu și documente,*
Chișinău, 2013, 482 p.
ISBN 978-9975-7580-755-5

Lucrarea elaborată de Vasile Bahnaru și Gheorghe E. Cojocaru, *Partidul și oamenii de litere și de arte din RSS Moldovenească (1961-1963). Studiu și documente*, a apărut sub egida Institutului de Istorie, Institutului de Filologie și a Centrului de Cultură Militară, în rezultatul colaborării interinstituționale dintre Academia de Științe a Moldovei și Ministerul Apărării.

Volumul a fost conceput ca o culegere de documente ce abordează problema privind relațiile stabilite între scriitori și oameni de artă, pe de o parte, și conducerea sovietică și partidul comunist, pe de altă parte. Lucrarea are două componente distincte: primul este un studiu teoretic introductiv, iar cel de al doilea compartiment al cărții întrunește mai multe documente de

arhivă inedite privind viața literară și artistică în anii 1961-1963. Volumul dispune de Indice de nume de persoane (p. 466-482).

În studiul introductiv (p. 5-59), cercetătorii Vasile Bahnaru și Gheorghe E. Cojocar au examinat detaliat curentele literare existente în anii 60 în RSSM. Perioada respectivă prezintă, din punct de vedere științific, un interes deosebit, mai ales prin faptul că anume în acești ani s-a format generația de scriitori care, mai târziu, în anii 80-90, au devenit elita intelectuală moldovenească. Anume în acești ani a început primul val al procesului de renaștere națională. Autorii lucrării au examinat acțiunile partidului comunist orientate spre menținerea ideologiei comuniste pe prim-plan și ținerea sub un control strict a tuturor schimbărilor în definirea locului omului de artă în societatea sovietică.

Studiul conține multe informații interesante, de ordin biografic, referitoare la diferiți oameni de cultură ce au activat în RSSM în perioada examinată. A fost evidențiată atitudinea regimului bolșevic față de cultură și schimbările introduse de acesta după preluarea puterii. O importanță deosebită o are descrierea curentelor literare de la începutul sec.XX, pornind de la cele apărute în perioada Imperiului Rus și continuând cu cele sovietice; s-a acordat atenție și modului în care acestea au influențat literatura din RSSM. Autorii studiului au arătat cum a debutat revoluția culturală în statul sovietic, la începutul anilor 30, și care a fost influența culturii de tip sovietic asupra republicii nou-formate. Au fost prezentate principalele obiective ale acestei revoluții, care aveau ca finalitate crearea *omului sovietic*. E de remarcat faptul că lucrarea prezintă în mod cronologic procesul de sovietizare a culturii din Basarabia. Se evidențiază procesul creării artei sovietice, precum și faptul că fiecare domeniu al culturii trebuia să se conducă de o serie de reguli stricte, stabilite de către autoritățile sovietice.

În studiul introductiv, autorii au examinat și schimbările produse în statul sovietic la sfârșitul anilor 50 și începutul anilor 60 și felul în care ele au influențat viața culturală din URSS, inclusiv din RSSM. Procesele de schimbare ce au avut loc în cultură la începutul anilor 60 în RSSM au fost cercetate în contextul evoluției culturii din URSS. Autorii evidențiază începutul persecutării și marginalizării artei noi, care nu corespundea standardelor culturii sovietice.

Documentele publicate de Vasile Bahnaru și Gheorghe E. Cojocar în partea a doua a lucrării (p. 64-465) au fost depistate și selectate din fondurile Arhivei Organizațiilor Social Politice a Republicii Moldova. Documentele au fost traduse din rusă, fapt ce le-a făcut accesibile pentru publicul vorbitor de limbă română. Din documentele publicate în această culegere, remarcăm stenograma ședinței din 17 ianuarie 1962 a Comitetului Central al PCM, cu participarea mai multor scriitori, directori de edituri, redactori de ziare republicane, ocazie cu care participanții și-au expus părerea față de scriitorii din Moldova ce nu sunt publicați în patrie, ci peste hotarele republicii, în special la Moscova, și operele cărora sunt apreciate, recenzate

și chiar montate pe scenele din capitala statului sovietic. Documentul dat evidențiază schimbările de atitudine ale conducerii din RSSM față de scriitorii nerecunoscuți la baștină. Se evidențiază faptul că, în cazul în care aceștia erau publicați la Moscova, începeau să fie apreciați și în RSSM (p. 72-112).

Publicarea în acest volum a stenogramelor permite evidențierea viziunilor nomenclaturii din RSSM față de dezvoltarea culturală și a cerințelor acesteia față de oamenii de artă. Conducerea RSSM ținea sub un control permanent schimbările ce aveau loc în cultură, urmărea ca evenimentele culturale ce aveau loc în republică să corespundă cu cerințele Moscovei, iar produsul cultural – să corespundă ideologiei comuniste. În unele cazuri, conducerea de la Chișinău manifesta exces de zel în privința controlului activității oamenilor de cultură și al manifestărilor culturale.

Documentele publicate în acest volum de Vasile Bahnaru și Gheorghe E. Cojocaru prezintă și aspecte referitoare la activitatea funcționarilor instituțiilor de cultură. Sunt menționate cerințele față de funcționari și modul de îndeplinire a obligațiilor lor de serviciu. Totodată, materialele documentare scot în evidență atitudinea oamenilor de cultură, încadrați în sistemul sovietic, față de scriitorii și oamenii de artă ce se aflau în afara acestuia sau erau persecutați de regim. În documentele publicate se prezintă servilismul unei părți a lumii culturale față de puterea sovietică și devotamentul ei față de partidul comunist.

Un interes deosebit îl prezintă stenogramele ședințelor uniunilor cultural-artistice la începutul anilor 60, din care putem observa felul în care acestea erau controlate de către partidul comunist. Uniunile respective permiteau conducerii de partid să controleze mai ușor viața culturală și să-i marginalizeze pe oamenii de artă ce se abăteau de la cerințele impuse de către guvernul sovietic.

Lucrarea realizată de Vasile Bahnaru și Gheorghe E. Cojocaru, *Partidul și oamenii de litere și de arte din RSS Moldovenească (1961-1963). Studiu și documente*, Chișinău, 2013, prezintă un interes deosebit pentru cercetătorii istoriei contemporane, pentru scriitorii și oamenii de artă, și, nu în ultimul rând, pentru studenți, în procesul investigării trecutului nu prea îndepărtat al țării noastre. Acest volum poate avea rolul de ghid pentru cercetătorii ce studiază organizarea și activitatea sistemului sovietic, în special în RSSM.

Culegerea de documente întrunește materiale ce clarifică rolul culturii în viața politică a statului sovietic. Documentele publicate ne prezintă atmosfera ce predomină pe atunci în mediile culturale din RSSM.

Sergiu MUNTEANU*,
Eduard OHLADCIUC**

* Sergiu Munteanu, cercetător științific superior, Centrul de Cultură și Istorie Militară.

** Eduard Ohladciuc, doctorand, Institutul de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei.

IN MEMORIAM

Gheorghe BUZATU
(1939-2013)

Gheorghe Buzatu s-a născut la 6 iunie 1939 în comuna Sihlea, județul Vrancea. A urmat Liceul „Regele Ferdinand” din Râmnicu Sărat, iar apoi Facultatea de Filologie-Istorie, Secția istorie, în cadrul Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași (1956–1961). În 1971 a devenit doctor în istorie.

A fost cercetător științific (1961–1992) la Institutul de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol” al filialei din Iași a Academiei Române și cercetător științific principal (1992–1997) al Centrului de Istorie și Civilizație Europeană al filialei din Iași a Academiei Române. Începând cu 1997 a predat cursurile Istorie contemporană și Relații internaționale, la Universitatea din Craiova, fiind și profesor consultant la Universitatea „Ovidius” din Constanța.

A fost senator de Iași în legislatura 2000–2004, ales pe listele Partidului România Mare. A făcut parte din Comisia pentru politică externă a Senatului, precum și din Delegația Parlamentului României la Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei (dec. 2002 - dec.2004).

Gheorghe Buzatu a desfășurat o bogată activitate științifică: 55 volume de autor, 70 – coordonate sau în colaborare, peste 500 de studii și micromonografii, articole, eseuri, note etc. A coordonat prestigioasa colecție „Românii în istoria universală”, trecută deja de 140 volume. În martie 2010, Gheorghe Buzatu și-a lansat colecția „Opera Omnia”, o colecție paralelă, publicată de editura „Tipo Moldova”, cele 13 volume pe care le conține făcând parte și din colecția „Românii în istoria universală”.

Printre cele mai importante volume publicate se numără: *România și trusturile petroliere internaționale până la 1929* (Iași, 1981, Premiul Academiei Române); *Din istoria secretă a celui de-al Doilea Război Mondial* (vol. I-II, București, 1988-1995); *O istorie a petrolului românesc* (București, 1998); *Istoria Românilor în secolul XX. 1918-1948* (București, 1999; reeditare 2002). În iunie 2007, Senatul Universității „Ovidius” din Constanța i-a decernat, la propunerea Facultății de Istorie și Științe Politice, titlul de Doctor Honoris Causa. În decembrie 2008, Adunarea Generală a Academiei Oamenilor de Știință din România l-a ales membru corespondent.

Marele istoric Gheorghe Buzatu s-a stins din viață la 20 mai 2013. Dumnezeu să-l odihnească în pace!

Alexandru MORARU*

*Alexandru Moraru, cercetător științific superior, Centrul de Cultură și Istorie Militară.

**Printre volumele cu tematică militară
semnate de Gheorghe Buzatu se numără:**

- *Războiul secret. 1939-1945*, Iași, Editura Junimea, 1973.
- *Dosare ale războiului mondial (1939-1945)*, Iași, Editura Junimea, 1978.
- *Funcția militantă a științei noastre istorice // Istoria poporului român în concepția președintelui Nicolae Ceaușescu*, coordonador Ion Popescu-Puțuri, Editura Politică, București, 1988.
- *Din istoria secretă a celui de-al Doilea Război Mondial*, 2 vol., București, Ed. Științifică și Enciclopedică/Ed. Enciclopedică, 1988-1995; vol. I-II, ediția a II-a, Iași, Tipo Moldova, 2009.
- *Războiul marilor spioni*, I-II, Iași, Editura Junimea, 1986-1990.
- *Mareșalul Antonescu în fața istoriei*, 2 vol., Iași, Editura BAI, 1990, editor, în colaborare cu Stela Cheptea, V. F. Dobrinescu, I. Saizu; ediția a II-a, Iași, Tipo Moldova, 2010.
- *Ion Antonescu. Un ABC al anticomunismului românesc*, 2 vol., Iași - București, Editura Moldova/Mica Valahie, 1991-1998, ediție Gh. Buzatu.
- *Războiul mondial al spionilor (1939-1989)*, Iași, Editura BAI, 1991.
- *România cu și fără Antonescu: documente, studii, relatări și comentarii*, Iași, Editura Moldova, 1991.
- *Mareșalul Antonescu la judecata istoriei*, București, Editura Mica Valahie, 2002 - coordonare și colaborare; ediția a II-a – „Trecutul la judecata istoriei. Mareșalul Ion Antonescu: Pro și contra”, București, Editura Mica Valahie, 2006.
- *Mareșalul Antonescu în fața istoriei. Directive de război* - editori Gh. Buzatu și colaboratorii, Craiova, Editura Helios, 2002; ediția a II-a, Iași, Tipo Moldova, 2010.
- *România și Marile Puteri: 1939-1947*, București, Editura Enciclopedică, 2003.
- *23 august 1939-1944. România și proba bumerangului*, București, Editura Mica Valahie, 2003, editori Gh. Buzatu, Dana Beldiman.
- *Hitler, Stalin, Antonescu*, vol. I, Ploiești, Editura Mileniul III, 2005.
- *Stalin, Hitler, Antonescu*, vol. II, R. Vâlcea, Rottarymond, 2007, în colaborare cu G. Rotaru.

- *România sub Imperiul Haosului (1939-1945)*, București, Editura RAO, 2007.
- *Pace și război (1940-1944). Jurnalul Mareșalului Ion Antonescu*, vol. I, 1940-1941, editori Gh. Buzatu, Stela Cheptea, Marusia Cârstea, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2008.
- *Românii din arhive*, editor Gh. Buzatu, în colaborare cu Stela și Gh. Acatrinei, București, Editura Mica Valahie, 2008.
- Gh. Buzatu și Marusia Cârstea, *Europa în balanța forțelor, 1919-1939*, București, Editura Mica Valahie, 2008.
- *Antonescu, Hitler, Stalin. Un raport nefinal*, vol. III, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2008.
- *Marea Unire a tuturor Românilor din 1918*, coordonatori Gh. Buzatu, Horia Dumitrescu, Focșani, Editura Pallas, 2008.
- Gh. Buzatu, Ioana Panagoreț, Dan Botez, *Procesul și execuția Mareșalului Ion Antonescu*, Alexandria, Editura TL, 2009.
- *Dicționar Enciclopedic*, vol. I-VII, București, 2001-2009, coordonare generală - Marcel D. Popa, colaboratori: Gh. Buzatu, Ion Calafeteanu, Florin Constantiniu, Dinu C. Giurescu, „Românii în arhivele străine”, I-II, în colaborare cu Stela Cheptea, Marusia Cârstea, Iași, Editura Moldova, 2009.
- *România în ecuația războiului și păcii, 1939-1947*, vol. I-II, în colaborare cu Stela Acatrinei, Daniel Onișor, Corneliu Ciucanu, Horia Dumitrescu, Iași, Editura Moldova, 2009; ediția a II-a, București, Editura Mica Valahie, 2009.
- *Execuția Mareșalului Ion Antonescu*, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2009.
- *România Mare în ecuația păcii și războiului, 1919-1947*, coordonatori Gh. Buzatu și Horia Dumitrescu, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2009.
- *Convergențe istorice și geopolitice: Omagiu Profesorului Horia Dumitrescu*, coordonatori Stela Cheptea și Gh. Buzatu, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2009.

COHORTĂ (lat. Cohors, -tis) – 1. Unitate de pedestrași în armata romană, formată din provinciali fără cetățenie română (în Dacia inclusiv și geto-daci), cu un efectiv reprezentând a zecea parte dintr-o legiune; 2. Unitate militară în Republica Populară Moldovenească (1917-1918).